

Crítica de la cooperació i les ONG

BLANC BO BUSCA NEGRE POBRE

Gustau Nerín

Sentir-se salvador dels negres pot ser molt agraït. Però cinquanta anys de cooperació no han servit tant com sovint es creu. Europa ha demostrat ser un pou sense fons de donants. L'Àfrica ha demostrat ser un pou sense fons de fracassos. Per ineptitud, per poca sostenibilitat, per corrupció, per interessos ocults, per ignorància de les formes de vida africanes... Tot i així ha arrelat la idea que el problema africà se solucionarà amb projectes de desenvolupament. L'opinió pública segueix jutjant-los per les bones intencions i no pels bons resultats.

Si la cooperació no serveix per al que hauria de servir, ¿per què ens segueix interessant? ¿Qui són els addictes a la cooperació, els europeus o els africans? ¿Som consumidors de solidaritat més que no pas solidaris? ¿Què s'amaga darrere aquesta generositat?

A Blanc bo busca negre pobre Gustau Nerín, un antropòleg que coneix molt bé el continent africà, desmitifica la cooperació internacional. A través de les experiències que ha recollit treballant i viatjant, rebut amb arguments econòmics, sociològics, morals i, com no, antropològics, les suposades bondats de les ONG i l'ajuda oficial al desenvolupament. Amb ironia i provocació, transmet al lector una visió nova i fresca del continent africà. I també d'Occident.

Gustau Nerín

Blanc bo busca negre pobre

Crítica de la cooperació i de les ONG

ePub r1.0

Titivillus 26.02.17

Títol original: *Blanc bo busca negre pobre*
Gustau Nerín, 2011

Editor digital: Titivillus
ePub base r1.2

ADVERTIMENT

Aquest llibre no és una crítica als cooperants. Seria molt fàcil personificar els mals de la cooperació en aquelles persones que treballen a l'Àfrica en el món de l'ajuda, quan el problema en realitat no radica en ells, sinó en el sistema de cooperació (i, per tant, les responsabilitats estan molt repartides). Entre els cooperants hi ha gent tan competent i tan generosa com entre els repartidors de butà, els cambrers, els lampistes o els botiguers (de la mateixa forma que entre ells hi ha gent tan incompetent i tan malèvola com entre els advocats, els forners o els caixers de supermercat). Hi ha cooperants que són conscients de les deficiències del sistema de cooperació internacional i lluiten per modificar-lo i aconseguir unes relacions més justes entre l'Àfrica i Occident. De fet, alguns d'ells han col·laborat en la redacció d'aquest llibre. Vull expressar-los el meu agraïment, i fer-lo extensiu a tots els amics que, a l'Àfrica o a Europa, m'han ajudat en l'elaboració d'aquest text.

G. N.

INTRODUCCIÓ

En molts pobles africans hi ha una font. No una font amb un raig continu i rialler, com les que aboquen aigües carregades de purins a tot Catalunya. No. El que hi ha a l'Àfrica, en abundància, són fonts metàl·liques, fonts «amb bomba», com se les anomena popularment: sobris robots que aboquen aigua a costa d'un ingent esforç. Per omplir uns quants poals d'aigua, les dones i les criatures han de moure com desesperats un llarg mànec de ferro, sovint després d'esperar-se, durant una bona estona, en una llarga cua. Però, de fet, en ben pocs pobles hi veus nens i dones fent anar la bomba, perquè la majoria de fonts no ragen. Algun dia va venir algú d'un projecte de cooperació i va construir-la. Va marxar i, al cap de poc temps, la bomba va deixar de funcionar. I la gent va tornar a buscar l'aigua al riu, o als vells pous amb una simple corda, com sempre havia fet.

El continent africà és un immens cementiri. Un cementiri farcit de projectes abandonats: d'hospitals que mai no han arribat a ser inaugurats, de latrines mai no utilitzades, de granges de pollastres que han durat tant com les subvencions, de guarderies polsoses que mai no han vist un nen, d'ordinadors vells aturats per falta d'electricitat...

A l'Àfrica tothom sap que les polítiques de cooperació no funcionen o, com a mínim, que no funcionen per al que se suposa que haurien de servir. Però aquest secret de domini públic no arriba a Occident, on l'acció humanitària és presentada com la solució a tots els problemes africans. Els polítics europeus viatgen a l'Àfrica per fer-se una foto al costat dels «seus» projectes. Els joves enrotllats occidentals que van de camps de treball a l'estiu tornen amb robes virolades i amb centenars de fotografies dels «meravellosos» nens que han «ajutat». Els periodistes, a la televisió i a la

ràdio, presenten els cooperants com a eficients emissaris d'un Nord solidari que cada dia salva els negres.

La població del Nord s'ho empassa. En realitat, la majoria dels ciutadans no saben què passa a l'Àfrica, i no ho saben, bàsicament, perquè no els importa gaire. Però en canvi saben que els europeus envien cooperació als negres i pensen que als africans els estan desenvolupant els europeus. Tots els occidentals han patit el bombardeig de la publicitat dels organismes de cooperació governamental i no governamental. No se n'escapen: la troben en els mitjans de comunicació, la veuen als anuncis a les carreteres... A vegades la senten, resignats, quan són assaltats pel carrer per individus amb armilles d'alguna ONG. I els pares i mares la tornen a sentir quan arriben a casa, cansats de la feina, perquè els mestres dels seus fills, amb passió sectària, s'han encarregat de convèncer-los que han de difondre aquest missatge de bondat universal. Evidentment, tanta publicitat convenç qualsevol.

No hi ha ningú que critiqui els projectes de cooperació. Ningú gosa qüestionar una cosa que ha estat feta amb «bona intenció». Ningú investiga sobre les fonts asseca-des, les vacunes caducades i els quiròfans per estrenar que es poden trobar en qualsevol racó del continent africà. Els mitjans de comunicació, quan parlen de la cooperació, ho fan només des d'un punt de vista propagandístic; mai no aporten gens ni mica d'esperit crític, com se suposa que és la seva obligació. Els parlaments, que sembla que haurien de controlar en què es gasten els diners públics, no gosen burxar en aquest tema, per por a ferir sensibilitats...

D'aquesta manera, la cooperació s'ha convertit en una icona que no es pot qüestionar. Els polítics dedicats a temes de cooperació, les institucions internacionals, les ONG i els «experts» són intocables, perquè se suposa que representen totes les bondats d'Occident.

Davant d'aquest papanatisme, és imprescindible dir algunes coses ben clares. La història de la cooperació al desenvolupament a l'Àfrica és la història d'un fracàs. Mai tanta gent, amb tan bones intencions, havia dedicat tantes energies a una causa tan inútil. Ja fa cinquanta anys que s'impulsen polítiques de desenvolupament al continent africà. En els cinquanta anys que han passat, aquestes polítiques han servit de ben poc. I en molts casos

fins i tot han estat contraproductius. Amb aquest llibre m'agradaria posar de manifest les contradiccions que presenta a l'Àfrica aquest gran negoci que és la indústria del desenvolupament.

CAPÍTOL 1

Un món fantàstic. La cooperació amb l'Àfrica en els mitjans de comunicació

Anar al cinema a mitja tarda o prendre's un vermut amb olives arbequines a la terrassa d'un bar al migdia és un simple passatemps. Però hi ha qui vol convèncer-nos que això constitueix tot un crim contra la humanitat: la despesa que hem fet va en detriment del benestar de milions de dissortats de tot el planeta. La publicitat de les ONG ho deixa ben clar: «Amb 10 euros al mes, una família de Guatemala podrà tirar endavant. Hi poses el teu granet?» (Intermón Oxfam); «Amb 6 euros pots proporcionar llavors a un camperol de l'Índia. Amb 12 euros pots proporcionar assistència mèdica a una família a Tanzània» (Mans Unides); «Amb 6 euros al mes, un nen de Moçambic aprendrà a llegir i escriure» (Intermón Oxfam)... Malgrat tot, no hi ha dubte que els publicistes amb més enginy són els de Metges Sense Fronteres (MSF), que es limiten a suggerir que «Amb 10 euros al mes pots fer més del que t'imagines».

El principal problema del donant serà decidir-se entre el ventall de possibles opcions: «Amb el teu suport pots portar-los a l'escola perquè aprenguin a llegir i escriure. Necessitem persones com tu, persones IO» (Intermón Oxfam); «*Necesitamos que respondas cuanto antes*» (MSF); «Amb la teva aportació les joves de Mpeketoni-Lamu disposaran d'un centre de secundària que els oferirà educació, allotjament, alimentació i educació higiènica» (Mans Unides); «*Acabas de vacunar a 250 niños*

contra la meningitis. Haciéndote socio de Médicos Sin Fronteras haces esto y mucho más» (MSF); «Una simple X puede cambiar la vida de 80 millones de niñas que tendrán, por fin, educación» (UNICEF)...

S'ha de ser un malànim per mantenir-se indiferent a tants i tants problemes que hi ha al món, especialment si tenen una solució tan senzilla. Les ONG s'han inventat moltes formes de solucionar els problemes dels africans: fer un ingrés en un compte bancari, enviar un SMS solidari, consumir cafè de comerç just encara que tingui gust d'alfals, participar en un torneig de pàdel per a empreses, passar les vacances fent llits en un hospital de malalts terminals de Malawi, comprar una samarreta amb dibuixos «ètnics» a una ONG... L'únic problema és que totes aquestes opcions valen diners. Això sí, sempre tens l'opció de desgravar les donacions a la declaració de renda, com les ONG s'apressen a explicar. Hisenda ens ajuda a ser bons.

La compra de la impunitat

Els «negrets» de l'Àfrica sempre han estat un reclam molt útil per mobilitzar les bones consciències i buidar les carteres dels ciutadans d'Occident. Tradicionalment, els especialistes a explotar aquest recurs quasi inexhaurible eren els missioners de les diferents confessions. Les monges, els capellans i els pastors de les metròpolis dedicaven grans esforços a empaitar empresaris, polítics, funcionaris i simples ciutadans per aconseguir fons per a les missions d'ultramar. La seva tenacitat era proverbial, i obtenien grans quantitats de diners a canvi de quatre estampetes, un parell de rosaris i quatre puntes de ganxet fetes per les alumnes de les escoles de monges de l'Àfrica...

La voracitat dels capellans per obtenir fons públics i privats es manté, però la seva eficàcia s'ha reduït: ja fa temps que la laïcització de la societat els va passar factura. Durant les primeres dècades del segle XX, la prioritat dels occidentals era salvar les ànimes en perill dels africans; però avui en

dia el discurs ha canviat, i el que és veritablement important és la salvació dels seus cossos (tan desemparats, sembla ser, com les seves ànimes). I els nous especialistes a esprémer el neguit d'Occident són les ONG, que, de fet, en molts casos sorgeixen directament de les antigues organitzacions missionals.

Les ONG disposen de més mitjans d'atac que els vells missioners. Abans els sistemes més efectius per generar mala consciència i recaptar diners eren les conferències als locals parroquials, els sermons a les misses i les xerrades a les escoles; bona part de la població adulta s'escapava de les súpliques dels religiosos, perquè ni anaven a missa, ni eren habituals dels locals parroquials. Avui en dia, el bombardeig dels missatges solidaris ens arriba a tot arreu, quan menys ho esperem: a les pàgines d'Internet quan volem llegir el correu, als marges del diari quan consultem les notícies, a la pantalla del televisor quan tractem de veure una pel·lícula, a les estacions quan esperem el metro, a les llaunes de refresc quan volem alleujar la set...

L'efectivitat de la recaptació depèn de l'impacte emocional de la publicitat: cal molta culpabilització per aconseguir nivells alts de cotització. La culpabilització comença amb una acurada presentació del continent africà, basada en el miserabilisme. Les nafres, els ventres inflats, els esguerrats, els nens soldat, les sequeres, els camps de refugiats i els voltors són de gran utilitat en les campanyes de màrqueting: espatllen els sopars dels occidentals i els preparen per a la campanya recaptatòria.

Les ONG (i els organismes internacionals) han esdevingut mitjancers perfectes entre el compte corrent dels ciutadans i la seva tranquil·litat d'esperit. Autèntics terapeutes de grup, psicoanalitzen la societat de l'abundància i li retornen el benestar mitjançant la catarsi del pagament. Quan Acción Contra el Hambre parla d'«involucrar els ciutadans en la lluita contra la fam», es refereix tan sols a obtenir més donacions. Un fullet de la Creu Roja destinat a l'ajuda al desenvolupament convidava a omplir l'imprès de domiciliació bancària amb un lema no exempt de cinisme: «Ara tens l'oportunitat de treure el millor de tu. I expressar tota la solidaritat que portes a dins». El millor de cadascú, òbviament, són els seus diners.

La clau perquè tot aquest mecanisme funcioni és que el donant no sàpiga mai exactament què s'ha fet amb els seus diners... Ell vol creure que

gràcies a la seva donació hi ha una font en un racó perdut del Sahel, o que s'ha eradicat una malaltia estranya en algun país selvàtic... No vol saber que la font s'ha assecat per manca de manteniment, ni que les vacunes no han estat eficaces perquè no hi ha neveres per conservar-les. No vol que li parlin de la dificultat de crear infraestructures sanitàries, ni de l'escassa governabilitat dels països africans, ni de l'espoli dels seus recursos... El client de la solidaritat paga per la satisfacció de saber que «es fa alguna cosa», i la seva fidelitat està garantida mentre aquesta il·lusió es mantingui. El desenvolupament de l'Àfrica no és la seva prioritat, i les ONG ho saben. La propaganda simple i molt emotiva és útil perquè evita qualsevol qüestionament intel·lectual d'allò que realment s'està fent. És molt més fàcil fer publicitat del gran nombre de contenidors que s'envien al Tercer Món que explicar què es farà exactament amb aquest material.

Les ONG són conscients que la seva publicitat és enganyadora. El receptor de la propaganda pot deduir fàcilment que amb la seva aportació s'està desenvolupant l'Àfrica, tot i que les ONG que encarreguen aquests anuncis saben perfectament que no és així. El desenvolupament és molt complicat, i no s'aconsegueix amb unes quantes aportacions monetàries. Acción Contra el Hambre, en un fullet de sol·licitud de fons, anuncia: «Gracias a esta ayuda, el hambre retrocede». No hi ha dubte que els responsables de l'entitat saben que els problemes vinculats a la fam estan lluny de retrocedir, i que si es resolen no serà gràcies als projectes, sinó a partir de canvis substancials en les relacions internacionals.

La regla bàsica de tota la publicitat és que s'han de presentar problemes ben senzills i oferir solucions també ben senzilles. Els departaments de màrqueting del «sector social» ho saben prou bé. Els missatges de les ONG, com tots els anuncis, són breus, simplistes, emotius... Les ONG fan molta publicitat dels seus projectes, però no solen explicar els problemes que tenen. Sistemàticament presenten tots els projectes que estan fent com a projectes satisfactoris, que funcionaran tal com s'havia previst en dissenyar-los, tot i que saben que a l'Àfrica la taxa de fracàs és molt elevada i la sostenibilitat molt baixa. Cap donant arribarà a saber mai que la font que va finançar es va assecat, ni que el seu donatiu se'l va embutxacar un delegat de Sanitat corrupte.

En els darrers anys hi ha ONG que, davant la ferotge competència del sector, volen guanyar-se la confiança de la seva clientela presumint de bona gestió. Presenten als associats i als finançadors exhaustius balanços d'ingressos i de despeses; algunes fins i tot els publiquen a les revistes per als socis. En canvi, hi ha molta menys transparència en tot allò que fa referència als resultats dels projectes impulsats. L'auditoria comptable acaba per camuflar la realitat de la tasca de les ONG, perquè desvia l'atenció del públic sobre el que hauria de ser l'objectiu principal de control: el desenvolupament. Cap ONG està interessada que se sàpiga si els seus projectes duen el desenvolupament a l'Àfrica o no. I és que tothom vol rebre diners de les institucions i dels particulars, i això no s'aconsegueix si s'expliquen els problemes que l'organització té sobre el terreny.

Finalment, els organismes dedicats a l'ajuda internacional tracten de convèncer els ciutadans d'una qüestió de la qual ells mateixos no estan gaire convençuts: que és possible arribar al desenvolupament a través de projectes puntuals (és a dir, que la granja de pollastres és l'avantsala de la modernitat). Cal conèixer a fons el món de les organitzacions humanitàries per saber que defensen un creixement sostenible de les societats africanes i que creuen imprescindible una relació Nord-Sud més justa, amb una millora de l'accés del Sud als mercats i a les tecnologies. Si ens guiem pel que figura a la seva propaganda, pensarem que només es preocupen de pensar nadons i distribuir llet en pols.

Negres professionals

Als països europeus, les ONG i les escoles, quan volen saber coses sobre l'Àfrica, busquen africans. A vegades recluten intel·lectuals perquè parlin d'allò que saben: advocats que parlen de drets humans, escriptors que parlen de cultura... Però d'altres vegades criden africans que són lampistes mediocres, comerciants ambiciosos o res de tot això. I a més a més, els

exigeixen que expliquin «com és l'Àfrica», o com es veuen determinades coses «des del punt de vista dels africans». Els seus oients estan tan emocionats de veure un negre que els explica com són els negres que no es plantegen quin paper farien ells explicant com és el seu continent sense haver sortit del seu país, o, encara més difícil, com es veuen determinades coses «des del punt de vista dels europeus» (així, genèricament). No hi ha res que frustri més aquests públics, per als quals el color de pell és essencial, que anar a una conferència d'un escriptor africà i trobar-se amb un angolès, un moçambiquès o un sud-africà blanc. Se senten estafats.

Alguns dels africans que han sabut respondre a les expectatives de les organitzacions multiculturals benpensants han aconseguit convertir el seu origen en el seu mode de vida, i es passen la vida fent xerrades i conferències. Això sí, han de complir un requisit essencial: explicar contes «tradicionals». A les cases, a les escoles i en els mitjans de comunicació occidentals s'han oblidat els contes locals i s'han substituït per nous símbols mediàtics, com Spiderman o Bola de Drac. Però se segueix creient que els contes són el màxim exponent de la «rica cultura africana», formada, bàsicament, per contes, danses tradicionals, tam-tams i vestits de coloraines. L'Àfrica d'en Tarzan, però en versió políticament correcta.

El donant i el seu doble

La majoria dels donants no arribaran a veure mai els projectes que ajuden a finançar. Per això la propaganda de les ONG i dels organismes internacionals han de permetre al públic occidental sentir-se coprotagonista d'aquestes iniciatives. La forma més fàcil de fer-ho és presentant en anuncis, documentals i fullets imatges de cooperants blancs, tan blancs com el donant, guarint nafres, repartint menjar o llaurant camps. A més a més, a totes les revistes o butlletins de les organitzacions s'hi acostumen a incorporar entrevistes als cooperants que treballen sobre el terreny perquè cantin les virtuts de la seva feina; mai no expliquen que estan fins als nassos del personal local perquè sempre arriba tard, ni que la minyona és tan

pallussa que no sap preparar-los els espaguetis al punt (que són els comentaris més freqüents dels cooperants, quan parlen entre ells, a l'Àfrica). El cooperant és presentat com un heroi modern, com el difusor de la civilització amb elements de màrtir... De fet, si exceptuem la qüestió del celibat, constatem que la imatge que se n'ofereix no és gaire diferent de la que es donava del missioner clàssic. Per això «fer cooperació» és la il·lusió de molts i molts joves europeus que no tenen res per fer a Europa, però que amb absoluta prepotència estan convençuts que a l'Àfrica sí que serviran d'alguna cosa.

Des d'aquest punt de vista, no importa gens el desenvolupament: el que importa realment és la cooperació. Els resultats són indiferents; el que és bàsic és l'esforç per «fer alguna cosa». Les organitzacions d'ajuda, en les seves anàlisis més serioses, elaborades per especialistes, argumenten que el protagonisme del desenvolupament ha de correspondre a les societats africanes, i que les ONG no han de substituir-les, sinó mantenir «una relació i un diàleg enriquidor» amb elles. Però la seva propaganda és radicalment contrària a aquest plantejament: a la major part de cartells i fullets de les ONG es veu els africans sense fer res i els europeus treballant per a ells. Els especialistes en aquest tipus de propaganda són Metges Sense Fronteres (MSF): a les imatges de publicitat d'aquesta organització sempre s'hi veuen membres de MSF, amb les seves armilles vistoses, curant, alimentant o educant africans. Es reforça així una vella imatge estereotipada, la d'una Àfrica passiva que espera la salvació que els arribarà del Nord. A través de la propaganda de les ONG es fa difícil pensar que el continent africà afronta els seus problemes, amb ajuda occidental o sense. Sembla que no hi hagi fusters, taxistes, oficinistes, empresaris, pastors ni advocats africans.

Aquest tipus de missatges donen la falsa imatge que els veritables protagonistes del procés de desenvolupament són el cooperant, que ho fa tot, i el donant, que fa possible que el cooperant sigui sobre el terreny. Les comunitats implicades són ignorades. En molts materials d'ONG europees ni tan sols es mencionen les ONG africanes, que normalment són les executores dels projectes que ells patrocinen. D'aquesta forma, als ulls del

públic occidental, els africans esdevenen simples receptors passius de les seves ajudes. Sense els occidentals, no haurien estat capaços de fer res: ni d'anar a l'escola, ni de rentar-se, ni de guarir-se, ni de defensar-se...

Amor a primera vista

La publicitat de les ONG alterna les imatges d'africans plens de lleganyes i de mosques amb imatges d'africans de gran bellesa física. Un noi italià va veure en un fullet d'una organització de cooperació la imatge d'una preciosa noia de Kenya. De fet, aquella fotografia estava triada perquè tots els italians agafessin ganes de salvar els kenyans. Al noi en qüestió li van agafar moltes ganes de salvar les kenyanes; sobretot aquella kenyana en concret. Va moure cel i terra fins a poder anar-se'n a Kenya. Va conèixer la noia, es va casar amb ella i se la va endur a Itàlia.

Tirar-se pedres sobre la pròpia teulada

Hi ha qui va més enllà. Algunes ONG argumenten que els africans no només són incapaços de desenvolupar-se per si mateixos, sinó que a més a més constitueixen un obstacle per al seu propi desenvolupament. Save The Children distribueix uns materials en els quals s'argumenta que «en quasi totes les societats» els nens són castigats de forma incorrecta; en conseqüència proposa que tothom apliqui el nostre model educatiu, que és l'únic que es considera correcte i vàlid per protegir els infants (tot i que cada cop és més evident, a Europa, que la manca de càstig als nens produeix petits monstres arrogants i incapaços de tota convivència social). Save The Children condemna qualsevol tipus de treball infantil, tot argumentant que la feina limita l'accés del nen a l'educació. Segons aquesta organització, no hi ha educació al marge de la pissarra i el guix (o l'ordinador i Internet, per als més rics). Però hi ha moltes societats amb

models educatius que passen, precisament, per l'aprenentatge laboral. De fet, en les societats caçadores, recol·lectores, pageses o pescadores, els nens aprenen a sobreviure en el seu medi des de petits acompanyant els pares a la feina.

L'UNICEF, l'agència de l'ONU encarregada de la infància, actua de forma similar a Save The Children. Considera que «300 milions de nens no tenen accés a la informació», perquè no disposen de ràdio, de diaris ni de revistes, sense tenir en compte que hi ha altres canals de transmissió de la informació, que potser són més participatius i més fiables que els mitjans de comunicació de masses. A molts llocs de l'Àfrica, els nens de poble o de barri passen moltes estones amb els adolescents que els cuiden; són aquests els que els ensenyen a viure en comunitat, parlar adequadament, a jugar a futbol, a ballar, a caçar petits ocells... Un aprenentatge molt més útil i molt més ric que la majoria dels programes televisius per a canalla.

En el món de la cooperació encara són molts els que creuen que cal canviar els africans perquè es puguin desenvolupar. Evidentment, si per desenvolupar una societat s'hi ha de lluitar en contra, el fracàs de l'experiència és assegurat des del principi.

SOS! Nens!

Aldeas Infantiles SOS és una ONG internacional que s'ha especialitzat en l'atenció als orfes. Aquesta organització va obrir un internat a la Guinea Equatorial per garantir als nens sense família el dret a gaudir d'una bona infància i d'una bona educació. En no trobar infants deseparats, van acceptar molts interns que no eren orfes, tot argumentant que, si més no, seria bo que alguns infants guineans rebessin la millor formació. No van estalviar recursos en aquesta tasca i van preparar una bona escola, un dispensari, camps d'esport... Els nens reben una bona alimentació, tenen

totes les necessitats cobertes i disposen de tots els avenços derivats de la pedagogia més moderna.

Però els nens de l'internat són molt coneguts en el seu entorn. Els seus companys de classe els coneixen perquè contínuament organitzen baralles i agressions. Els seus professors els coneixen per la seva incapacitat de finalitzar els estudis. Els veïns del barri els coneixen perquè de tant en tant s'escapen de l'internat i fan petits robatoris. A algun d'ells ja els comença a conèixer, fins i tot, la policia...

La tragèdia de l'Àfrica

Quan Somàlia passava pels seus pitjors moments, amb una guerra generalitzada, centenars de milers de desplaçats i una manca gravíssima d'aliments, un periodista va fotografiar un nen cadavèric estirat al terra, vigilat de ben a prop per un voltor. La imatge va generar molta polèmica. Per alguns es limitava a oferir informació del que estava succeint. Per d'altres vulnerava els codis ètics més bàsics. Uns quants anys més tard, dos avions s'estavellaven contra les Torres Bessones de Nova York. Els fets van desenvolupar-se en només unes hores, però van arribar-hi molts més fotògrafs que a la llunyana Mogadiscio (al cap i a la fi, pels diaris no és el mateix el centre neuràlgic del món que una capital africana). Tot i que es van publicar milers de fotografies sobre els fets de Nova York, els mitjans de comunicació van decidir no presentar cap imatge dels morts i dels ferits causats per l'atemptat. Deien que ho feien per respecte a les víctimes i als seus familiars. Fins i tot presumien del seu comportament ètic. Això sí, mai no han aplicat el mateix criteri a l'Àfrica. Sembla que els comportaments ètics són selectius: depenen d'on vingui la víctima.

Les ONG viuen en un món tremendament competitiu, en el qual per arrabassar donatius a les altres organitzacions no es pot recórrer a raonaments complicats. No és qüestió d'iniciar un complex debat sobre les estratègies de desenvolupament, difícils d'entendre, sinó de colpejar el ciutadà mitjançant les emocions. I per aconseguir-ho, res millor que les

imatges impactants: nens amb panxes inflades, cases arrasades per huracans, inundacions que arrossegueu cadàvers putrefactes... La imatge ha de ser prou directa perquè qui la vegi se senti al·ludit. Cal mostrar sang, llàgrimes, dolor, por... Hi ha ONG que no dubten emprar imatges que podríem qualificar de «pornografia humanitària».

Les imatges carregades de patetisme ajuden a consolidar una visió paternalista de l'Àfrica. Fan que el públic senti repulsió envers allò que veu: en els anuncis més crus l'espectador no hi veu homes, sinó infrahomes. Els africans són reduïts a pures víctimes del que passa al seu continent, i mai no assumeixen el paper de protagonistes del seu desenvolupament (de fet, se'ls designa, senzillament, com a «víctimes»). Quan un occidental veu aquestes imatges, no pot pensar en una societat que funciona: no pensa en infermers que curen, en cambrers que treballen, en taxistes que transporten la gent, sinó en malalts, en famo-lencs, en aturats... Gent desgraciada, sense res a aportar. Individus que sembla que no tinguin res a veure amb la persona que els mira a la pantalla del seu televisor. Éssers d'un altre planeta.

Periòdicament les federacions d'ONG retreuen a alguns dels seus membres l'ús d'aquestes imatges, tot argumentant que donen mala imatge dels africans (també lluiten perquè els mitjans de comunicació donin una altra visió de l'Àfrica, i a vegades ho aconsegueixen). Malgrat tot, hi ha organitzacions que no paren d'emprar-les, perquè saben que els resulten molt rendibles.

Bondat i cursileria

Les ONG no només tracten de desenvolupar el Sud, sinó que a més a més tracten de sintetitzar tots els valors políticament correctes de l'esquerra «alternativa». Nombroses entitats dediquen molt d'interès a les qüestions de gènere; en qualsevol projecte es fa un estudi de l'impacte que té sobre les relacions de gènere (fins i tot quan es tracta de la compra d'ordinadors per a

una oficina). Moltes ONG indiquen que els seus fullets i les seves revistes s'imprimeixen en paper ecològic, o que els seus projectes respecten el medi ambient. Totes aquestes associacions són fervents pacifistes en la més pura tradició gandhiana... Evidentment, estan més pendents de les modes ideològiques d'Occident que de les demandes reals del continent africà.

Bona part dels missatges de les ONG són d'una cursileria impressionant; ningú amb un mínim de sentit del ridícul els podria llegir sense esgarriar-se. Un fullet argumentava: «En Ganda no hay comercios, però abundan las esfrellas», i a continuació afegia: «Debes venir para que sonría una nina [...], para que escuchemos a los que gritan y no oímos». «El nostre futur és a les teves mans. Creus en nosaltres?», demana un fullet de PROIDE, que mostra en portada un grup de nens mirant a la camera. Un altre organisme assegura que treballa per un món «que escolti els nens i aprengui d'ells»... Hi havia un projecte anomenat «Un somriure per a l'Àfrica», i una ONG portuguesa es diu Sol Sense Fronteres. Segons la lògica de les ONG, tots els africans són bons i cànids, feliços i ingenus... I la resta del món hauria de ser com ells.

Nens amb la mosca al nas

En Marcelo Ndong, cap al 1970, era un dels dos únics negres de Santiago de Compostel·la. Ara aquest guineà és un actor d'un cert renom, però les seves excel·lents representacions de Darío Fo o les seves divertides actuacions com a mim no tenen tant d'èxit com el que tenia el seu passeig anual, quan era nen, el dia del Domund. En aquesta jornada, dedicada a recaptar fons per a les missions, els capellans repartien entre els nens de les escoles de tot Espanya guardioles amb forma de cap de negre, d'indi i de xinès, i els feien sortir al carrer per demanar contribucions als vianants. A en Marcelo Ndong, invariablement, li donaven la guardiola amb forma de cap de negre, i invariablement era l'estrella del dia. Cap nen de cap col·legi de Santiago recaptava tants diners com ell... Els habitants de la petita ciutat

gallega es delien per oferir les seves monedes a un nen negre, representació palpable de les dissortades criatures del continent africà...

Són ben pocs els turistes que visiten el continent africà i que resisteixen la temptació de fer-se desenes de fotografies amb nens africans. Tots valen: nens nus banyant-se al riu, nenes amb trenetes i vestits tradicionals, nadons a l'esquena de la seva mare, petits venedors ambulants amb parracs, escolars uniformats asseguts en una aula de fusta... Sembla, malgrat tot, que els més efectius per recaptar donacions són els nens desnodrits coberts de mosques (i si estan bruts i sols sembla que encara funcionen millor). Malgrat tot, actualment hi ha símptomes de canvi: com que el feminisme és a l'alça a Occident, també tenen molt d'èxit les fotos de dones cegues, coixes o en estat crític.

Els qui recapten diners per a la cooperació internacional coneixen bé el valor simbòlic dels nens negres i els exploten fins a l'extenuació. Entre els objectius de les diferents ONG no hi sol faltar alguna referència a la infància, que resulta molt útil per recaptar subvencions i obtenir donacions. Molts anuncis d'organismes humanitaris se centren en la imatge d'un nen negre, acompanyat d'un eslògan dirigit directament al lector: «Ajuda'ns a créixer», deia un nen somrient a la propaganda d'Acción Contra el Hambre... Fins i tot hi ha ONG que han convertit els nens en l'objectiu exclusiu de la seva acció: només treballen per al benestar dels nens, no dels grans. Es el cas de Save The Children, el portuguès Instituto de Apoio à Criança, l'ultraconservadora Mensajeros de la Paz o la cànida Àfrica Arco Iris (que promociona la vacunació de nens mitjançant la venda de pessebres solidaris). Ara bé, la major part dels problemes de la infància (sanitaris, alimentaris...) són comuns amb els de la resta de la societat: si no hi ha hospitals, no n'hi ha per a ningú. I és obvi que la millor manera d'ajudar els nens és ajudar les seves famílies. Què pot ser millor per a un nen que el seu pare tingui feina?

La solitud del nen africà

Sovint els nens que apareixen en la publicitat de les ONG es presenten sols, o en companyia de cooperants. Si ens creguéssim que l'Àfrica és el que ens ensenyen algunes ONG pensariem que és un continent on només hi ha infants, sense grans. En alguns fullets d'organitzacions d'ajuda no s'hi veu ni un sol adult. D'aquesta forma es reforça l'estereotip d'una infància africana «abandonada» pels seus adults i que per subsistir depèn de la cooperació. Si apareix alguna persona gran amb els nens, és un cooperant que els ajuda.

En alguns casos, fins i tot, en els textos dels organismes d'ajuda es descriu els progenitors dels nens com els seus enemics: pares que no deixen estudiar les seves nenes o que les fan prostituir-se, parents que obliguen a treballar els infants en condicions inhumanes, pagesos il·letrats que es neguen a permetre que la seva descendència rebi una atenció mèdica «adequada», mestres que peguen els alumnes que no se saben la lliçó... El missatge que es transmet és que les societats del Sud han fracassat i que els donants haurien de suplantar-les pel bé dels infants desvalguts.

En el discurs de moltes organitzacions humanitàries els africans són presentats com a adults irresponsables, incapaços de prendre cura dels nens que haurien de protegir. Davant aquesta «realitat», els occidentals s'erigeixen en protectors dels infants africans. Molta gent que a Europa ha renunciat a la paternitat està plenament convençuda que educaria millor els nens africans que els seus propis pares.

Moltes ONG han heretat les tàctiques publicitàries ja assajades amb èxit, durant dècades, pels organismes religiosos. Al llarg de la història s'ha demostrat que el nen negre amb una mosca a la boca és un ganxo molt eficaç per remoure consciències i per fer emplenar xecs. Durant el període colonial els burgesos pagaven grans quantitats perquè bategessin un nen africà amb el seu nom. Per fer més convincent la punyalada, els missioners l'informaven de detalls de l'entorn del nen (com anava a l'escola, quants germans tenia, si els seus pares eren pagans o cristians...). Ara que les

cerimònies religioses ja no es cotitzen tant, el que més es porta és l'apadrinament laic. A canvi d'una mòdica quantitat (o no tan mòdica), l'uropeu tindrà un fillol africà; fins i tot rebrà cartes seves i se sentirà una mica pare i salvador. L'ONG espera que tot oferint periòdicament informacions sobre el nen, aconseguirà la fidelització del donant.

En molts dels anuncis de programes d'apadrinament hi ha un rerefons de substitució: davant d'uns progenitors incapaços, es requereix l'actuació dels padrins. Els europeus han d'apropriar-se dels nens africans per salvar-los. D'aquesta forma, els europeus usurpen la responsabilitat del desenvolupament del continent africà sota el pretext de protegir una infància «desvalguda». Se senten protagonistes del desenvolupament d'una societat de la qual no formen part i de la qual, a més a més, no saben res de res.

L'uropeu mitjà ha assumit plenament aquest discurs. Un dia, una noia africana que viatjava amb el seu fill al metro madrileny va quedar-se molt sorpresa quan la dona que seia al seu costat va demanar-li que li entregués el seu nen, ja que ella «no sabia cuidar-lo bé». Expressava, de forma burda, el discurs que repeteixen una vegada i una altra molts anuncis.

Padrí a mida

Les empreses de treball temporal (ETT) són famoses per oferir feines mal pagades. Els qui figuren a les llistes de les ETT poden ser cridats per a tot tipus de feines. A una jove catalana li va tocar una feina ben surrealista encarregada per l'ONG Intervida. Era vigília de festes de Nadal i Intervida havia aprofitat «l'esperit nadalenc» per endegar una gran campanya d'apadrinament. Molta gent havia decidit apadrinar un nen del Sud, i havia emplenat un qüestionari per expressar les seves preferències (els padrins són selectius, i no accepten qualsevol fillol). Els joves reclutats per l'ETT havien de comparar les preferències dels padrins amb les fitxes i les fotos

que tenien dels diferents nens, i fer aparellaments a tota velocitat. Així cada padrí trobava un fillol a mida. No se sap què passava amb els nens que no aconseguien padrins. Sembla que els drets del nen només són per als nens guapos, simpàtics, intel·li gents i sociables.

La versió lúdica dels apadrinament són els acolliments. Diverses associacions organitzen estades de nens africans a Europa. S'argumenta que així passen unes «vacances saludables amb bona alimentació, diversió, revisions mèdiques.. .». Òbviament, aquesta justificació no s'aguanta per enlloc: seria molt més econòmic facilitar bona alimentació i revisions mèdiques a aquests nens al seu lloc d'origen (i, de diversió, als nens africans no els en falta als seus pobles, tot i que no tinguin Internet ni videoconsoles). La clau d'aquests acolliments és que els nens africans esdevenen magnífiques joguines per a les famílies europees (que prefereixen, de lluny, un nen africà no problemàtic a un adolescent local procedent d'un reformatori). Curiosament, tothom està disposat a acollir un nen congolès o tanzà «per tal d'ajudar-lo», però ningú no vol ficar-se a casa seva tota una família congoleesa o un jubilat tanzà. Això sí, perquè la relació acollidor-acollit funcioni, l'acollit ha de ser una bona joguina per a la família de recepció. En nombrosos casos les famílies d'acolliment han rebutjat els nens perquè no eren «prou» simpàtics.

L'arca de la vergonya

El 2007 les autoritats txadianes van bloquejar un avió que era a punt d'envolar-se del Txad en direcció a París. Al seu interior, amb alguns cooperants, hi havia un centenar de nens tot embenats. Els responsables del grup argumentaven que es tractava d'orfes procedents de la regió sudanesa del Darfur, que s'enduien a França per operar. Però els nens no estaven ferits ni malalts: els havien posat les benes tot just abans de pujar a l'avió. I tampoc venien del Darfur: eren nens txadians que tenien les seves pròpies

famílies i que l'ONG L'Arca de Zoè volia endur-se a França per oferir en adopció de forma il·legal.

Mentre l'opinió pública africana s'indignava per l'intent de segrest dels «seus» nens, a Europa no van faltar els que van justificar l'actuació dels cooperants tot argumentant que, en qualsevol dels casos, els nens estarien millor en qualsevol país europeu que l'Àfrica. El Govern francès no va donar suport explícit als membres de l'ONG, però va exigir a l'executiu txadià que no els retinguessin al Txad i que, en tot cas, si eren condemnats, complissin la pena a França. Els txadians no van cedir, en principi. Però uns mesos més tard, la guerrilla arribava a les portes de N'Djamena, la capital del Txad, i el dictador Idriss Déby va estar a punt de ser derrocat. El van salvar els helicòpters de l'exèrcit francès, que van fer retrocedir els seus enemics. Uns dies més tard, els cooperants de L'Arca de Zoè tornaven a França.

No era la primera vegada que els europeus aprofitaven una crisi per apoderar-se de nens africans, amb el pretext que els negres no eren prou bons per cuidar dels seus infants. El 1994, durant el genocidi de Ruanda, en plena emergència, les monges italianes van treure cent cinquanta nens d'internats i van endur-se'ls a Itàlia. Alguns d'ells eren orfes i d'altres eren fills de pares sense recursos. Sense el vistiplau de les famílies ni de les autoritats ruandeses, aquests nens van ser donats en adopció a Itàlia. Deu anys més tard, la premsa italiana va reaccionar amb indignació perquè a alguns dels pares adoptius els «prenien» els nens i els retornaven a Ruanda.

Quan les ONG formen part de la galàxia mediàtica

Les relacions entre ONG i mitjans de comunicació són extremadament complexes. Les organitzacions d'ajuda frisen per aparèixer a les televisions, als diaris i a les ràdios, i per això tenen departaments de comunicació molt actius. La seva presència en els mitjans els garanteix donatius de particulars i, a més a més, els dona prestigi, i això repercuteix en més subvencions.

La veritat és que les ONG, quan tenen accés als mitjans de comunicació, no acostumen a fer-los servir per sensibilitzar la població del Nord sobre els problemes del Sud, sinó per fer-se propaganda mitjançant una presentació mitificada dels seus projectes. En aquest camp tenen la complicitat d'alguns periodistes, que quan viatgen a l'Àfrica per informar sobre una ONG obliden tot el que els han ensenyat a la carrera sobre el sentit crític i es converteixen en mers propagandistes. Rares vegades els periodistes contrasten les dades que els ofereixen les ONG, perquè consideren, de forma cànida, que aquestes organitzacions són fiables perquè van de «bona fe».

Un alt càrrec d'una televisió autonòmica, després de visitar una sèrie de projectes de cooperació d'una ONG espanyola, va escriure un article on indicava que *«viajaba al encuentro de nuevos rostros [...]. Nuevas miradas en nuevos rostros que nos enseñen a leer, a conocer, de nuevo el mundo»*. Sembla que la cursileria oenegística pot ser contagiosa. O tal vegada és que, en molts casos, són els cooperants els que acullen els periodistes que van a l'Àfrica: els busquen casa i cotxe, els gestionen vols, els faciliten guies... Els periodistes es beneficien dels coneixements que els cooperants tenen d'aquell lloc, i a canvi fan promoció dels projectes de la seva organització. A les zones de conflicte hi ha autèntiques picabaralles entre les ONG per veure quina aconsegueix cridar l'atenció d'algun periodista i endur-se'l a veure els seus projectes. D'aquesta forma s'estableix una veritable simbiosi entre l'ONG i el projecte, que va en detriment de la imparcialitat en la informació. Al públic només li arriba allò que a l'ONG l'interessa que li arribi.

Els mitjans de comunicació utilitzen la cooperació en un altre sentit: en un món amb una greu crisi de models, els cooperants són presentats com a persones que lluiten per la justícia en situacions extremes; són els herois moderns, que han substituït els sants i els militars condecorats. Inclús hi hprogrames de ràdio i de televisió, protagonitzats per cooperants i membres d'ONG, destinats a un públic entusiasta de la cooperació. Els mitjans mostren com aquests «herois» ensenyen a l'escola o com curen nafres i els exalcen, presentant-los com el compendi de totes les virtuts modernes. Però el vel de benevolència que cobreix els cooperants produeix, evidentment,

un dèficit de transparència. Encara que es parli molt de la vida dels cooperants, mai hi ha cap debat ni cap discussió sobre la cooperació. Es ben difícil assabentar-se realment de què passa amb l'ajuda internacional.

El *show* de la cooperació

Les ONG pretenen que les empreses periodístiques es dediquin a l'educació per al desenvolupament. Però les empreses periodístiques són, abans que res, empreses, i el seu objectiu principal, com el de tota empresa, és obtenir beneficis. I per obtenir beneficis no fan educació per al desenvolupament, sinó que empren els mecanismes que saben que són eficaços per guanyar audiència, com simplificar al màxim els missatges. En un programa d'entreteniment de mitja tarda queda molt bé parlar d'una escola al mig de la sabana camerunesa, però resulta indigest per a l'oient escoltar disquisicions sobre problemes bàsics de l'Àfrica, com la fuga de cervells o l'accés als medicaments per a la sida. El que és veritablement important per als periodistes és «l'experiència humana»: per tant, estan encantats d'entrevistar un cooperant, sempre que no parli gaire del desenvolupament i molt dels seus patiments. Això sí, tothom espera que digui que els «seus» africans són «meravellosos».

Els mitjans saben també que, per tenir públic, cal evitar la superposició de temes similars. Hi ha una norma periodística que diu que en un telediari no caben dos terratrèmols. Si n'hi ha hagut dos, s'ha de donar cobertura al que sigui més proper a l'espectador i oblidar-se del segon. En conseqüència, si es dedica un programa televisiu a un projecte de desenvolupament sanitari a l'Àfrica, fins al cap d'una temporada no se'n pot fer cap altre: els pobres cansen. Els programadors de televisió, a més a més, saben que la millor forma de recaptar fons per a un projecte no és explicar els avantatges d'aquesta iniciativa per als africans, sinó organitzar una telemarató: que un artista famós canti, que una bella model faci un *striptease*, que algun nen repel·lent llegeixi poemes i que els habitants d'un petit poble superin un rècord Guinness...

Per guanyar audiència per als espais sobre cooperació, els mitjans de comunicació han de banalitzar-la. Cada cop trobem més organitzacions d'ajuda ficades en muntatges mediàtics: documentals sensacionalistes, recaptacions de fons multitudinàries, concursos... Les televisions i les ràdios han de recolzar «bones causes», i en aquest camp, els serveix tant el desenvolupament del Tercer Món com l'educació viària, la lluita contra els embarassos no desitjats, la prevenció del tabaquisme, o el bon tracte als animals.

La sort de patir una catàstrofe

Allà on hi ha una gran desgràcia hi ha espectacle i hi arriben els mitjans de comunicació. Hi van bàsicament per parlar de la societat que els envia: són constants les referències als «nostres» voluntaris, als «nostres» bombers, als «nostres» avions, a les «nostres» ONG, a les «nostres» donacions... Les catàstrofes són una ocasió única per exposar les bondats d'Occident, però, tot i que a les fotos gairebé només s'hi vegin els cooperants, en realitat a totes les crisis són les poblacions i els tècnics locals els que atenen la majoria dels afectats.

Les ONG treuen molt de rendiment de qualsevol inundació, terratrèmol o matança. Una imatge val més que mil paraules. Molta gent, quan veu muntanyes de morts, reacciona, i reacciona fent donatius. Les ONG aprofiten la desgràcia per endegar grans campanyes de recaptació, que a vegades no es destinaran a aquella catàstrofe, sinó a d'altres objectius.

Moltes de les accions que impulsen els organismes d'ajuda durant les emergències són vistoses i molt cares, però no essencials. Si en els projectes de desenvolupament hi sol haver descoordinació, en les emergències sovint hi ha un autèntic caos. Allò que arriba no sempre és allò que cal. Les imatges de l'aterratge a l'Àfrica d'avions plens a rebentar de productes captiven l'espectador, però de vegades la càrrega no és la idònia: a Etiòpia,

en plena fam, s'hi van enviar caramels dietètics... Moltes vegades les mantes i els hospitals de campanya que arriben són de poca utilitat, i tan sols compliquen la situació d'uns aeroports, ports i carreteres saturats després de la desgràcia. La tramesa d'aliments és pitjor: moltes vegades resulta nociva per a la pagesia de la zona, que veu com es reparteixen gratuïtament milers de tones d'excedents europeus i ells es queden sense mercat per als seus productes. Com a colofó a la catàstrofe, els arriba la ruïna.

És espectacular veure com els bombers amb gossos ensinistrats troben un nen moribund entre munts de runa, però a l'Àfrica, després d'una catàstrofe, la majoria de gent no mor enterrada, sinó abandonada als carrers i als hospitals, per manca d'aigua potable i aliments. Portar una potabilitzadora és més efectiu que dur gossos ensinistrats, tot i que menys televisiu. Queda molt bonic evacuar nens ferits a hospitals de l'estranger després d'un terratrèmol, però al mateix país d'on surten aquests nens, des de fa molt de temps hi ha milers de malalts que es podrien curar sí fossin tractats en hospitals occidentals i que no es beneficien de cap pla d'evacuació...

La boca que menja no parla (proverbi camerunès)

Tot i que en els seus cursos i seminaris les ONG assegurin que les causes del desenvolupament radiquen en la injustícia de les relacions Nord-Sud, això es fa imperceptible en la seva publicitat. Qui contempli els anuncis de les ONG difícilment podrà deduir que Occident està explotant l'Àfrica. El donant sempre veu en les imatges cooperants enviats pel Nord per resoldre uns problemes que el Sud és incapaç de gestionar. A més a més, la visió que s'extreu de la major part d'anuncis és la d'una Àfrica que està molt agraïda a un Occident que li dóna ajuts per sortir de la misèria. Moltes organitzacions de cooperació insisteixen en el deute de gratitud que té el Sud cap al donant del Nord: «Fes-te'n soci. Milions de persones t'ho agrairan» (Creu Roja), «Gràcies [...] a tu per fer-ho possible» (Intermón

Oxfam), «*Muchas gracias en nombre de quienes se beneficiarán de tu colaboración*» (Metges Sense Fronteres, MSF) o, senzillament, «Gràcies» (Farmamundi, MSF, Creu Roja, Intermón Oxfam...). L'ajut exterior no és plantejat com un deure dels països rics envers els més pobres, sinó com una simple forma de caritat.

A Occident la cooperació genera molta autocomplaença, tant per part d'aquells que col·laboren amb donatius en l'ajuda internacional com d'aquells que es limiten a veure-ho als anuncis. Tots ells se senten orgullosos de la tasca de les ONG i no estan gens avergonyits de les polítiques exteriors dels seus països. Potser aquesta satisfacció seria raonable si el continent africà es desenvolupés a tota velocitat gràcies als projectes. Paradoxalment, tot i que l'Àfrica continua subdesenvolupada, la satisfacció dels occidentals no para de créixer.

CAPÍTOL 2

Els cooperants. Glòries i misèries dels herois moderns

A Niamey, la capital del Níger, un dels països més pobres del món, hi trobem l'Hotel Gaweye, gestionat pel Ministeri de Turisme. El menjar és dolent, les habitacions mediocres, els preus astronòmics i les copes de garrafa, però l'espectacle impressiona. Les vistes al riu Níger són formidables, però encara són millors les que hi ha a l'interior de l'hotel. Al vestíbul, als bars, a la piscina i als ascensors et creues amb noies joves, guapes, elegantíssimes, sofisticades...

La raó de tanta concentració de bel·leses és que tot el que passa al país, passa a l'Hotel Gaweye. És ple d'executius amb jaqueta i corbata, perquè els principals sopars de negocis tenen lloc al seu restaurant. Moltes vegades hi ha caps militars amb uniforme de gala, perquè a l'hotel s'hi organitzen juntes de l'Estat Major de l'Exèrcit (i les males llengües diuen que allà mateix s'hi han preparat diversos cops d'estat, reeixits i no). Hi ha alts funcionaris impecables, perquè sovint s'hi convoquen reunions del Govern...

Enmig de tants homes vestits de forma seriosa i irreprotxable, de tant en tant s'hi troben joves blancs amb pantalons curts o amb virolades camises «autènticament africanes». Alguns van amb xancletes, d'altres porten gorretes de beisbol. Circulen per l'hotel amb la lleugeresa de qui coneix bé l'indret perquè hi ha estat sovint. Són cooperants. A l'Hotel Gaweye hi ha

llum sense talls, hi ha còmodes sales de reunions, hi ha piscina, hi ha bars agradables... No hi ha cap lloc millor, a tot el país, per preparar els plans de cooperació. Mentre la gran majoria de nigerins passen penalitats, els cooperants organitzen grans àpats en aquest luxós hotel, i mentre mengen discuteixen sobre els greus problemes que afecten el Níger i tota l'Àfrica... Quan acaben de menjar, van a prendre copes al pub, es banyen a la piscina o busquen algunes de les noies espectaculars que es passegen pel vestíbul o pel pub de l'hotel i se les enduen a alguna banda. No és estrany veure al bar del Gaweye alguns cooperants xerrant amb un ambaixador o prenent unes copes amb algun diplomàtic de l'ONU. Qualsevol cooperant europeu, en arribar al continent africà, puja d'estatus: a l'Àfrica el convidaran a dinar persones que a Europa mai no li dirigirien la paraula...

Viure com un blanc en un país de negres

Als europeus que paguen les quotes d'una ONG els pot sobtar, però no pas a la gent que viu als països africans. Els grans hotels de Dakar, Libreville o Luanda viuen, en bona part, gràcies a les trobades de les organitzacions humanitàries internacionals. Sovint els cooperants també són els qui més utilitzen, a l'Àfrica, els camps de golf, els clubs de tennis, les piscines, els restaurants de luxe, els videoclubs... I també les empreses de lloguer de velers, de quads, d'ultralleugers, de planxes de surf...

Els cooperants, a les zones urbanes, solen viure als millors barris residencials. Quan surten al carrer veuen aquella Àfrica que mai no es veu en els reportatges de la seva organització: xalets amb jardí, vigilants de seguretat, piscines, carrers tranquils... A les zones rurals, invariablement, tenen de les millors cases de la comarca. Els tot terrenys dels organismes d'ajuda s'acumulen als vespres als aparcaments dels bars de copes i dels grans restaurants (els cooperants són molt coneguts pels cambrers dels locals nocturns, ja que sovint demanen la factura dels gintònics, per colar-la com a dietes). Els membres dels organismes humanitaris fins i tot han heretat alguns dels espais d'oci que en d'altres temps ocupaven els colons:

l'Hotel Bahia de Malabo, el Bar Central de Bata, el restaurant Piri Piri de Maputo, el Club Marítim de Beira...

Els organismes oficials de cooperació a vegades construeixen barris sencers d'habitatges per als seus cooperants, per tal de garantir que les seves tropes gaudeixin en tot moment d'un nivell de vida comparable a l'europeu. Per garantir l'aïllament, aquests guetos acostumen a estar rodejats d'altres tanques i són vigilats per guardes, que identifiquen qui hi entra i qui en surt (a la Guinea Bissau l'edifici que allotja les oficines i els habitatges de l'ONU és un autèntic búnquer). El recinte de la Cooperació Espanyola a Bata, a la Guinea Equatorial, era dirigit per un especialista en seguretat (no en va venia del cos de funcionaris de presons). Aquest buròcrata, que cobrava un salari impressionant, es prenia molt seriosament el seu paper, i al principi del segle XXI encara mantenia vigent l'*apartheid* en la seva diminuta àrea de poder: no deixava entrar dins el «seu» recinte els negres que no fossin minyones o vigilants.

Hiperprotegits

Per evitar que els cooperants puguin patir els problemes que pateixen els seus veïns africans, sovint se'ls recomana que no visitin determinats barris o certs locals. Alguns organismes de cooperació redacten estrictes normes de seguretat que lliuren a tots els nouvinguts; en aquestes normes se'ls indica tant que no han de fornicar sense condó, com que hi ha certes discoteques que no és convenient freqüentar. Metges Sense Fronteres, en els seus contractes, establia que els cooperants que treballaven al Camerun no podien agafar taxis després de les set de la tarda; deien que ho feien per la seva seguretat. Algunes congregacions religioses van més lluny, i no deixen que les seves voluntàries laiques europees trepitgin ni tan sols els bars de la zona: quan acaben la feina han de tornar de seguida al convent. Malgrat tot, vés a saber com, algunes de les voluntàries es queden embarassades.

No se sap a qui se li va acudir exactament de reclutar centenars de persones, que cobren més de 10.000 dòlars mensuals, per resoldre els problemes d'aquells que viuen amb menys d'un dòlar al dia. Però un dels problemes evidents de l'assumpte és que cobrant aquest salari astronòmic és molt difícil que arribis a coincidir mai amb els pobres del país on vius i, per tant, és pràcticament impossible que t'identifiquis amb ells, més enllà de la pura entelèquia. Alguns cooperants acaben confonent el seu món de fantasia amb el món real: «En aquest país no es pot viure amb menys de 4.000 euros mensuals», vaig sentir que deia un alt responsable de la cooperació a un col·lega seu de la mateixa categoria, en presència d'un becari europeu, que en cobrava 1.200, i a pocs metres del xofer, que en cobrava 450 (i que tenia un salari prou elevat pels estàndards locals).

Els missioners no són gaire diferents dels cooperants. Si ens atenem al que diuen els butlletins parroquials, creurem que viuen com els habitants més pobres del continent africà. L'Església, en els darrers anys, ha insistit molt en la necessitat que els missioners s'inculturin, és a dir, que se submergeixin en la cultura de la zona on treballen. En teoria haurien d'allotjar-se, menjar, treballar i patir com els seus veïns. Però en realitat, la inculturació és més aviat superficial. Les monges europees, a l'Àfrica, acostumen a calçar-se amb xancletes i vestir-se amb *kabàs*, unes bates àmplies de tela africana (un tipus de vestit que, habitualment, només es duu per estar per casa). Els capellans ni tan sols es posen bates de tela africana: la seva inculturació a vegades només passa per una gran tolerància amb la llibertat sexual, especialment amb la pròpia.

Els missioners no viuen com els africans pobres. Els convents de capellans tenen cuinera, i els de monges, xofer. Gasten el que calgui (de les donacions dels catòlics o de les subvencions d'alguna institució occidental) per tenir un bon pou amb aigua potable i un generador de llum. Mentre els vilatans estan a les fosques i carreguen galledes des de la font del poble fins a casa per aprovisionar-se d'aigua, a les monges europees, malgrat el seu vot de pobresa, no els manca mai l'electricitat i sempre poden dutxar-se còmodament. Les seves cases, espectaculars en comparació amb les de la

zona, solen estar a la part més alta i més ventilada de la població. Tot i això, els missioners són especialistes en demanar: als aeroports d'Europa són coneguts per la seva habilitat per facturar, sense pagar, gegantesques maletes on, a més de llibres escolars, hi encabeixen formatge i pernil de qualitat per als seus companys de congregació. A l'aeroport de destí, mai no seran molestats, perquè el crucifix que llueixen encara provoca una supersticiosa reverència entre molts africans.

Tot i que els missioners competeixen amb els cooperants en nivell de vida, hi solen tenir una relació tensa. Els missioners presumeixen de les seves llargues estades a l'Àfrica i tracten els cooperants d'aficionats; els retreuen, també, que només treballin per diners. Els cooperants contraataquen argumentant que a ells no els fan contractes vitalicis, sinó temporals; a més a més alguns al·leguen que si no assumissin les seves càrregues familiars, tampoc es preocuparien tant pels diners...

Les relacions entre els cooperants i els empresaris occidentals residents a l'Àfrica tampoc són gaire harmòniques. Els cooperants solen acusar els empresaris de mafiosos i pirates; diuen que es dediquen a espoliar el continent africà mitjançant tot tipus de pràctiques amorals. Sovint no els manca raó. Però si es pregunta als empresaris occidentals que viuen a l'Àfrica què pensen dels cooperants, respondran que es tracta d'una colla de vividors i de fracassats, que viuen a cos de rei a costa dels diners públics i que són incapaços de desenvolupar res. A vegades tampoc els falta la raó.

A les fosques, per veure la llum

El 1952 un metge i teòleg alsacià, Albert Schweitzer, va guanyar el premi Nobel de la pau per la seva tasca humanitària en un hospital gabonès (en el qual hi havia còmodes habitacions per als blancs i senzilles sales per als negres). Schweitzer es va convertir, a Europa, en tot un mite, i alguns aristòcrates europeus viatjaven fins a la remota localitat de Lambarené per

tenir una experiència mística veient els leprosos de l'hospital i escoltant el culte doctor Schweitzer tocant Bach en un piano de cua a la vora del riu Ogooué.

Un dels elements que garantia l'èxit de la visita, i la consegüent donació per a l'hospital «del doctor Schweitzer», era l'autenticitat de l'entorn. L'hospital era «realment africà»: no tenia electricitat. Tot i les quantioses ajudes que arribaven a Lambarené, el doctor alsacià sempre es va negar a comprar un generador, ja que creia que els africans no necessitaven la llum per a res. Si calia operar algú de nit, en aquell «magnífic» hospital es feia sota la llum de les espelmes, amb el risc que això comportava per als malalts. Als visitants els semblava la mar de normal, i després d'unes quantes vetllades idíl·liques a Lambarené, al voltant del foc, tornaven a casa seva i quan hi arribaven pitjaven l'interruptor, encenien el llum i obrien la seva nevera per prendre una cervesa ben gelada.

Els *amateurs*

En els darrers anys han proliferat els cooperants aficionats. Són gent que sovint té una feina estable o responsabilitats familiars, i que per això no es veu capaç de passar-se un munt d'anys al continent africà. Però aquests individus tenen molt bona voluntat i estan convençuts que els seus coneixements seran útils als africans (entre ells hi ha gent sense estudis però que està convençuda que podrà fer «coses» que els negres no saben fer). Aquests voluntaris s'ofereixen insistentment als organismes d'ajuda per passar-se un mes excavant pous, organitzant jocs per a la canalla o atenent malalts en un hospital. Hi ha ONG que els accepten i n'hí ha d'altres que fins i tot dissenyen projectes especials per a ells.

Aquests «cooperants d'estiu» aprofiten «l'experiència» per fer una ràpida immersió en la cultura africana: es vesteixen amb teles virolades, es pentinen amb trenetes, porten polseres de petxines, fan llargues xerrades amb el seu xofer o amb la seva cuinera... Generalment, els africans adoren aquests cooperants, que tenen un fort complex de Pare Noel. Duen

motxilles gegantesques carregades de bolígrafs, arracades de plàstic, transistors, condons, samarretes de publicitat i mòbils vells; i durant la seva curta estada reparteixen totes aquestes andròmines a tort i a dret. Quan tornin al seu país, encara enviaran per correu algun regal més.

Alguns d'aquests cooperants durant el temps que són a l'Àfrica pareixen una idea genial per donar continuïtat a les seves il·lusions: uns planegen portar un porc i una truja i muntar una granja on produir embotits, d'altres volen organitzar un curs de brodat per alliberar les dones africanes de l'opressió masclista que pateixen, d'altres pensen fer una reserva per protegir les tortugues marines i evitar que els africans se les fotin per esmorzar... No hi ha perill: generalment aquestes idees, tal com els han arribat, els marxen. Ben aviat hauran oblidat els seus somnis de desenvolupar el continent africà.

La gran majoria d'aquests cooperants *amateurs* no tornen mai al continent africà. L'estiu següent decideixen que és millor anar-se'n de vacances a un resort del Carib, es casen o s'apunten a un *trekking* pels Picos de Europa... Però hi ha un nombre estimable de cooperants d'estiu que en la seva breu estada s'enamoren. Descobreixen que la seva mitja taronja en realitat era al Senegal, o al Camerun, o a Cap Verd. Aquests enamorats solen tornar a l'Àfrica, però ja no com a cooperants, sinó com a pretendents o pretendentes. Organitzen una gran festa, com més «tradicional» millor, es casen i s'enduen la seva parella a Europa. Habitualment els seus matrimonis resulten catastròfics, però en uns temps on gairebé tots els matrimonis són desastrosos, això no importa gaire.

Els organismes de cooperació que presumeixen de ser «seriosos» critiquen molt la cooperació *amateur*: la feina d'aquests cooperants acostuma a ser de poca qualitat, i no té continuïtat. Però els cooperants *amateurs* sempre estan molt satisfets d'allò que han fet. Han anat a viure una «experiència» i tornen amb ella. Grans quantitats de fotografies els serviran per perllongar-la i continuar amb «l'aventura d'ajudar» des del sofà de casa seva. Alguns tornen tan convençuts que durant aquell mes han

conegut l'Àfrica de debò que fins i tot publiquen algun llibre per relatar les seves «increïbles» experiències.

Els cooperants *amateurs* no es pregunten quin sentit té el projecte en què han col·laborat, ni si serveix mínimament per al desenvolupament. Per ells, el que és realment important és que «cal fer alguna cosa». Qualsevol cosa.

Vacunes per als pigmeus

L'estiu del 2002 van aterrar a l'aeroport de Douala un grup d'estudiants de medicina francesos. Anaven a vacunar els pigmeus de la zona de Bipindi, al sud del Camerun. Van arribar a l'aeroport amb tot de vacunes, sense tenir en compte que en aquell país africà es poden comprar sense cap problema. Però en canvi es van oblidar de preveure com havien de guardar-les; al Camerun no és gens fàcil de trobar neveres que funcionin, sobretot a les zones rurals. Al cap de quaranta-vuit hores les vacunes ja eren en mal estat i s'haurien d'haver llençat. Però els estudiants no havien vingut de tan lluny per a no res, i van decidir prosseguir amb la vacunació, amb les vacunes en bon estat o en mal estat.

A Bipindi, mitjançant una pseudo ONG pigmea, manipulada per un camerunès espavilat no pigmeu, van anar de poble en poble convocant tots els habitants. Els reunien i els vacunaven sense dir-los ni de què els vacunaven. Les vacunes que injectaven, si no haguessin estat en mal estat, haurien requerit de dues dosis: per això en totes les campanyes de vacunació es faciliten carnets de vacunació on es marquen les vacunes donades i el dia de l'administració. No van portar carnets, i per tant en el futur seria impossible completar la vacunació...

Els estudiants van viure tres setmanes en condicions espartanes: van menjar espaguetis amb sardines de llauna dia sí i dia també, van beure aigua potabilitzada amb lleixiu, no van emborratxar-se, no van anar de festa amb els negres i, evidentment, no van mantenir relacions sexuals interracials.

Eren uns autèntics màrtirs de la cooperació al desenvolupament. Però van anar-se'n del Camerun molt satisfets: deien que la «tasca» que havien aconseguit era de gran importància. Si haguessin fet el mateix a França els haurien processat per un delictes contra la salut pública.

Els professionals

La majoria d'organitzacions d'ajuda tenen gent que s'ofereixen com a voluntaris. Però es voluntaris no poden substituir els professionals. Per això, en els darrers anys hi ha molts joves que es formen per convertir-se en tècnics de la cooperació a través de seminaris, cursos i màsters. A més a més, hi ha professionals de diverses especialitats (metges, enginyers, advocats...) que, en algun moment de la seva carrera, s'han vist involucrats en projectes de cooperació i que han acabat per especialitzar-se en aquest camp.

El cooperant professional potser comença a dedicar-se a l'ajuda internacional per bona voluntat, amb l'esperança de salvar el continent africà. Però a poc a poc va enfrontant-se a la vida real, i comença a reclamar més estabilitat, més bon salari, més comoditats... Els que viatjaven en camió quan eren joves, al cap d'uns anys exigeixen tot terrenys amb aire condicionat i vols en *business class*.

Aquest procés d'aburguesament generalment va paral·lel a un desengany progressiu. El cooperant ingenu desitja fer-se amic de tothom, però a poc a poc es va adonant que en la seva posició això és tremendament difícil. En la seva persona es materialitza la frontera entre el Nord ric i l'Àfrica pobre. A la comunitat on treballa, tothom en vol treure alguna cosa: feina, medicaments, roba... I probablement deu patir fortes reticències dels seus companys de feina africans: el tècnic de l'ONG del Nord pot cobrar salaris astronòmics, mentre que els seus companys del Sud de la mateixa qualificació tenen salaris ridículs (en estàndards de països desenvolupats). A més a més, al cooperant europeu sovint l'envia la seu central de la seva organització perquè s'ha constatat que els projectes dirigits únicament per

personal local tendeixen a bloquejar-se a causa de la inactivitat o de la corrupció. Així, aquella persona que pensa que va a ajudar, en realitat va a vigilar. Més que de tècnic, fa de policia.

Davant la impossibilitat de teixir xarxes d'amistat amb els africans, normalment el cooperant triarà de relacionar-se amb els altres blancs (els expatriats, *expats*, com en diuen els francòfons): jugarà a tennis amb ells, veurà pel·lícules d'art i assaig amb ells i beurà vins francesos amb ells. Sovint passarà setmanes senceres reclòs en el sacrificat món de piscines, minyones i bars de copes on sobreviuen els treballadors de l'ajuda. La relació del cooperant professional amb la societat local sovint passarà només per la «coopulació» (simbiosi entre *cooperació* i *copulació*): les discoteques freqüentades per xapers i prostitutes són el punt de contacte habitual entre els cooperants i els africans. Alguns cooperants van més enllà i acaben aparellats. Qualsevol rossa que vagi al Senegal s'arrisca a tornar a Europa acompanyada d'un músic *rasta* amb llargues trenes.

Les ONG privilegien els tècnics generalistes en cooperació sobre els especialistes en països concrets: algú es pot estar una temporada organitzant el sistema sanitari d'una regió de Mali, per després passar a coordinar les associacions pageses de Zàmbia, o a desenvolupar l'ús d'energia solar al Pakistan. D'aquesta forma, els cooperants tendeixen a donar voltes contínuament d'una banda a l'altra. Són solidaris amb tothom en abstracte, però no s'identifiquen amb ningú. Passen pertot arreu, i enlloc no hi deixen vincles. Afirment participar d'una cultura universal que comparteixen amb tothom, i viuen en el seu microcosmos de cooperants, amb un gran menyspreu per la realitat concreta del lloc on són. Quan fa anys que donen voltes pel món, la majoria d'aquests cooperants estan ben entrampats perquè han arribat a un punt de no retorn: no tenen família al seu país d'origen, tota la seva experiència laboral és en el món de la cooperació i no tenen arrelament enlloc. L'única fugida endavant que els queda és continuar cooperant, cooperant i cooperant.

Alguns sectors ultradretans odien profundament els cooperants, que per ells personifiquen els perills de l'esquerra tercermundista: «*Estos cooperantes*

simpatizan mucho con estos talibanes de los cojones y se les hace el culo Pepsi Cola al oír hahlar de la Alianza de Civilizaciones», es podia llegir en un dels molt blocs de la dreta radical espanyola. Però la major part dels cooperants, especialment els que fa molts anys que estan sobre el terreny, queden molt lluny de ser revolucionaris esquerranosos: la majoria són professionals escèptics que treballen per a organismes de cooperació com d'altres persones treballen com a representants de bolígrafs o com a administradors de finques.

Mendiluce: l'aventura de cooperar

José Maria Mendiluce és un polític socialista que ha basat tota la seva carrera en el seu «prestigi» de cooperant. En qualsevol entrevista o en qualsevol dels seus discursos no hi falten les referències autoglorificadores a la seva tasca com a salvador del món. Per reforçar el seu currículum va publicar un llibre, *El amor armado*, en el qual explicava la seva vida en el món de la cooperació. Va ser tot un èxit: barrejava en un curiós còctel les típiques escenes de novel·les d'aventures (cocodrils, atacs amb granades, màgia...) amb el relat de la vida dels cooperants: una mena de festa contínua amb tecs, sexe, amistats incombustibles i molt d'alcohol (whisky i «birres»). Tot això regat amb una exhibició desmesurada de sentimentalisme llagrimar, amb referències contínues a ocasions en què havia plorat veient la desgràcia aliena. Una forma de transmetre el que definia com a «efecte enganxant de la solidaritat».

La reflexió intel·lectual que hi ha al darrere d'aquesta obra és molt simple. Els cooperants són els protectors del Sud: l'autor no dubta en cap moment de la seva legitimitat, perquè parteix de la base de la seva bondat. Mendiluce i els seus són «els bons», «els de l'amor», «el bàndol de l'amor armat», que s'enfronten als «dolents», «als de l'odi», «l'enemic de sempre»... Tots els conflictes del planeta es redueixen a un de sol: el xoc entre «la perversitat d'unes idees i dels que les imposen, tractant d'arrossegarnos cap a la tribu i cap a les caverne» i «la bellesa i capacitat

d'amor i d'ansies de futur d'una població massacrada». Darrere d'aquesta allau de bones intencions, Mendiluce no amaga el seu bel·licisme; apel·la al «pacifisme bel·ligerant per defensar-nos dels que ens odien». Això sí, tot ho fa per una bona causa: construir «una cultura de la pau, de la tolerància, una cultura positiva de la diversitat». Aquest missatge tan potiner es basa en la terrible arrogància d'uns occidentals que es consideren la solució a tot. Potser per això, *El amor armado* es va convertir en el llibre de capçalera de molts cooperants.

Els funcionaris de la bona fe

Entre els cooperants que treballen sobre el terreny n'hi ha molts que en el dia a dia es veuen obligats a plantejar-se molts interrogants. Són conscients dels problemes dels projectes, i volen solucionar-los, però no saben com. No reneguen de la cooperació, però no tracten d'amagar-ne les limitacions. En canvi, els qui són uns complets il·luminats són els funcionaris que treballen a les oficines de cooperació de la funció pública, que només coneixen el desenvolupament a través dels papers. La majoria procedeixen d'altres cossos de l'administració, però no se sap exactament com, algun dia van ser transferits a un departament on es viatja molt, es gestionen grans pressupostos i, a més a més, se salva el món.

Els funcionaris que s'ocupen de temes de cooperació a l'administració estan molt sol·licitats; sempre tenen trucades, visites, reunions de feina... Són ells els que filtren als responsables de les ONG quines són les línies que la seva institució està disposada a finançar, i quins projectes no tenen cap possibilitat de rebre una subvenció. A la fi, aquests funcionaris són els que decideixen a quins projectes es donen calés i a quins no. A vegades arriben a creure que el seu paper és bàsic per al desenvolupament del continent africà...

La clau de treballar en aquests departaments és la deformació continuada. A base d'assistir a seminaris, congressos i trobades sobre el marc lògic, les estratègies de gènere, la transversalitat, la dinamització de la

societat civil i mil coses críptiques més, un acaba per submergir-se dins una bombolla absolutament hermètica. Per poder-s'hi mantenir només cal estar ben desconnectat de la realitat. Els funcionaris ho estan: les curtes estades que fan sobre el terreny només els serveixen per veure allò que van a veure i que ja han llegit mil vegades en informes, dossiers, *rappports*, anàlisis de situació i altres documents sobre la cooperació. Quan visiten una zona normalment només s'entrevisten amb la gent de l'entorn del projecte, de tal forma que és molt difícil que cap testimoni els trenqui aquest estat de felicitat astral.

L'únic problema és que en aquests viatges, de tant en tant, el funcionari es veu obligat a entrar en contacte amb la realitat africana: de vegades arriba a una zona plena de mosquits, en d'altres li ofereixen menges estranyes, en algunes ocasions ha de patir esperes llarguíssimes pel retard de les autoritats locals, en alguns països li toca viatjar hores i hores per carreteres plenes de sotracs... Fins i tot pot ser que es trobi algun dels seus interlocutors completament borratxo. Normalment, els funcionaris tenen un bon comitè de recepció que tracta d'evitar-los qualsevol molèstia, però malgrat tot sempre es produeix alguna errada. Un cop, a Malabo, la Cooperació Espanyola va rebre la visita d'un alt càrrec del Govern espanyol adscrit a un departament especialitzat en afers africans. El funcionari que l'acollia va dur-lo a sopar a un restaurant local, amb aspecte de taverna, però on es menja un peix a la brasa d'una qualitat excel·lent. El responsable d'afers africans es va sentir profundament ofès perquè haguessin pensat que ell podia menjar en un lloc com aquell. No va haver-hi més remei que portar-lo al restaurant d'un gran hotel perquè mengés cuina europea en un marc occidental.

Rere aquest rebuig de molts funcionaris al contacte amb la societat local no hi ha sinó un profund refús a tot allò que és negre (tot i que camuflat d'un discurs paternalista). L'obsessió de molts buròcrates implicats en la cooperació és canviar els negres perquè deixin de ser com són i es converteixin en gent «raonable», com els occidentals. Per això els resulta fantàstic entendre's amb els negres occidentalitzats residents a París o a Nova York, i fer-ho als restaurants de luxe de Las Palmas, Marsella o Ginebra. D'aquesta forma poden resoldre tranquil·lament els problemes de

l'Àfrica, menjant llagosta i sense sentir, de fons, els ritmes de *bikutsi* o *coupé de callé* que tan sovint els africans escolten a tot volum.

Les teories del desenvolupament, encarnades

En moltes universitats, en els darrers anys, s'hi han organitzat cursos sobre cooperació internacional: Postgrau en Estudis Africans i Cooperació, Màster en Cooperació Internacional, Seminari d'Iniciació a la Cooperació al Desenvolupament, Curs de Tècniques d'Avaluació en Cooperació Internacional, Màster per a Dirigents del Sector No Lucratiu, Màster per a Voluntaris Internacionals en Cooperació...

En els cursos d'iniciació i de nivells inferiors hi predominen les grenyes, els sarrons i els texans estripats. Nois i noies amb estètica *hippy* amb una gran vocació s'acumulen a les aules. En alguns d'aquests cursos, més que classes, sembla que s'hi donin comunions... Normalment, aquestes classes s'imparteixen a les aules més atrotinades de la universitat, o fins i tot en locals d'alguna ONG, lluny dels centres acadèmics. Tot i l'estat ròneg de les aules, els alumnes estan convençuts que allà rebran la saviesa que els permetrà de desenvolupar tot el món subdesenvolupat. Aquests alumnes llegeixen diaris progressistes, participen en blocs alternatius i van a manifestacions antiglobalització.

Els cursos de nivell més elevat acostumen a ser bastant diferents: es fan en aules luxoses i se serveix cafè entre classe i classe. A vegades fins i tot se celebren a les seus d'organismes oficials. Són inaugurats per alts funcionaris ben encorbatats i el perfil dels estudiants canvia radicalment: hi ha moltes jaquetes, cabells ben retallats i fins i tot alguna corbata...

Perquè tots aquells joves de pensament alternatiu, en canviar de continent, passen de ser la base de la societat europea a integrar l'elit de la societat africana. Advocats, enginyers, antropòlegs, informàtics, sociòlegs, historiadors, agrònoms, metges o infermers, a l'Àfrica, esdevenen «experts». Ningú no els discutirà aquesta categoria, en tenen prou de mostrar el seu pàl·lid color de pell. A més a més, gaudiran d'un nivell de

vida infinitament superior al de la població local i, normalment, molt superior al que aconseguirien al seu país d'origen amb el seu nivell d'experiència i de formació.

Amb el temps, els qui treballen en els projectes, amb nombrosos privilegis, poden pujar de categoria i fer-se consultors; així deixaran de treballar permanentment sobre el terreny i incrementaran notablement el seu salari. El consultor pot ser un antropòleg, un economista, un enginyer... La seva formació universitària no és gaire important, el que és essencial és el domini del conjunt de dogmes i sobreentesos que defineixen les teories del desenvolupament. Unes teories molt complexes, però d'una gran fragilitat intel·lectual: la major part de les anàlisis sobre la cooperació patirien una desqualificació sense pietat si fossin analitzades amb els paràmetres dels estudis acadèmics.

De fet, el consultor ha d'oblidar-se de moltes de les coses serioses que ha après a la universitat per tal de moure's amb comoditat entre el conjunt de teories de pa sucat amb oli que s'han convertit en el credo de la cooperació. Un antropòleg haurà d'obviar que hi ha societats amb diferents valors i amb diferents estratègies d'evolució; un economista haurà d'obviar que hi ha països que s'han desenvolupat amb criteris oposats als que defensen els organismes internacionals... El que és essencial és que el consultor no qüestioni en cap moment els principis del desenvolupament ni de la cooperació, i que, com a molt, es limiti a fer petites variacions a la doctrina en vigor.

El consultor en cooperació és l'encarregat de la «identificació», de l'«acompanyament», del «monitoratge» i de l'«avaluació» dels projectes, entre moltes altres tasques de nom altisonant (dit de forma més senzilla, el consultor, en estades curtes, s'encarrega de triar, controlar i valorar els projectes). De fet, fins i tot hi ha governs africans que, per manca de personal especialitzat, contracten consultors en cooperació estrangers perquè els assessorin en temes de desenvolupament. També hi ha certs governs que no tenen prou recursos per contractar aquest tipus de consultors; aleshores són els organismes internacionals els que els contracten per ells. En una ocasió el Fons Monetari Internacional (FMI) va reclutar un economista nord-americà, Robert Klitgaard, perquè assessorés el

Govern de la Guinea Equatorial en les seves negociacions amb l'FMI. Com un pot imaginar, es tractava d'un assessorament trampa. De fet, qui paga mana, i el consultor estava sotmès a fortes pressions dels que el pagaven, tot i que oficialment havia de defensar els interessos del Govern guineà. Quan va tornar al seu país va publicar un llibre sobre el que havia vist a la Guinea en el món de la cooperació: es titulava Tropical Gàngsters.

La tasca del consultor és molt complexa, perquè cal utilitzar una sèrie de conceptes absolutament eteris: l'anomenat *marc lògic*. Un bon informe cal que incorpori termes com *limitants externs del projecte*; *matriu del projecte*; *indicadors objectivament verificables de l'objectiu general*; *metodologia DAFO: detecció en l'organització de debilitats, amenaces, fortaleces i oportunitats*; *incidència*; *hipòtesis externes*; *fonts de verificació*; *estàndards i indicadors específics*; *beneficiaris actuant en el projecte com a actors clau per al seu desenvolupament*; *enfocament de drets*; *priorització*; *monitoratge*; *advocacy*; *processos d'avaluació interna on-going*, i, sobretot, *participació*.

De fet, per a la majoria dels mortals els informes sobre cooperació són incomprensibles. També ho són per a la majoria dels cooperants que treballen sobre el terreny. Aquestes persones tenen problemes per identificar l'hospital o l'escola on s'han passat quatre o cinc anys treballant quan llegeixen l'informe del consultor que hi ha estat durant vint-i-quatre hores i que ha redactat quaranta pàgines d'estranya prosa. Encara més incomprensible resulten aquests indigestos documents per a les poblacions que en teoria es beneficien del projecte, ja que sovint amb prou feines dominen el francès, l'anglès, el castellà o el portuguès. A ells, aquests documents els sonen a xinès. Tal vegada podrien entendre'ls millor si es redactessin de forma més planera, però així es perdria la mística del projecte. Per solucionar el problema de comunicació entre les poblacions locals i els consultors, els organismes de cooperació del Nord organitzen cursos de gestió i elaboració de projectes per a les ONG africanes. En lloc que els cooperants i els consultors aprenguin a comunicar-se amb els africans, pretenen que siguin els africans els que s'habituin a utilitzar el llenguatge «correcte».

En el fons, és igual entendre els informes d'avaluació final dels projectes o no. En realitat, tots són bastant similars. De fet, en tots és obligatori que hi figurin una llista d'aspectes positius i una d'aspectes negatius del projecte, de tal forma que es contrapesin i s'eviti qualsevol tipus de valoració «extrema». Res no està massa malament. El consultor no pot dir que el projecte estudiat és una completa bajanada, només s'espera que apunti «aspectes a millorar».

L'any 1999, un govern africà tan sols va justificar amb factures un 15% dels fons que l'UNICEF li havia passat per protegir els drets dels infants i de les dones. L'altre 85% s'havia volatilitzat. Els responsables locals de l'UNICEF van tenir diverses reunions amb els responsables governamentals per fer-los entendre que calia resoldre aquesta qüestió. L'any següent, el govern va aportar factures per un 18% del total entregat. «Només» s'havia volatilitzat el 82%. L'informe anual de l'UNICEF sobre la cooperació amb aquest govern destacava, com a aspecte negatiu, que la justificació de fons no era «correcta». Com a aspecte positiu, es constata que s'anava pel bon camí, ja que aquell any s'havien justificat «millor» les despeses.

Sense errors

És excepcional que un projecte rebi una valoració molt negativa en una avaluació. En primer lloc, perquè el consultor acostuma a sentir-se obligat moralment amb el cooperant que porta el projecte. Quan el consultor visita una iniciativa de replantació d'arbres d'una zona semidesèrtica del Sahel o una rústica escola de la selva equatorial, no troba cap hotel. En conseqüència, es veu obligat a hostatjar-se a casa del cooperant que dirigeix el projecte, a alimentar-se del menjar que aquest li dóna, i fins i tot a beure's el seu whisky. És el cooperant qui li mostra el projecte, qui li presenta els treballadors, qui li ensenya quines són les contraparts... El que ve de l'altra banda del món difícilment pot avaluar un projecte per si mateix en uns dies. Per tant, és molt fàcil que es deixi conduir pel seu amfitrió i que les conclusions a què arriba no siguin oposades a les d'ell. I el coordinador del

projecte normalment no es mostrarà gaire crític, perquè si decidissin tancar el seu projecte es quedaria a l'atur...

Però a més a més hi ha un altre factor que fa que la majoria d'informes de projectes siguin positius: gairebé totes les consultories són finançades per les institucions que subvencionen els projectes. Aquestes institucions utilitzen la cooperació al desenvolupament com una eina per millorar la seva imatge. Els resultaria intolerable, doncs, que es fes públic que les grans quantitats de diners que han invertit no han servit per desenvolupar l'Àfrica. El consultor sap perfectament que ha de presentar informes positius, en què com a màxim es pot incorporar algun element negatiu. Els consultors que resulten massa crítics amb l'ajuda al desenvolupament són escombrats i no tornen a ser contractats. Les institucions consideren que els consultors «no són útils» si insisteixen en el fet que els projectes no contribueixen al desenvolupament.

Les avaluacions s'han convertit en una autèntica paròdia. No és estrany que l'Àfrica, després de rebre tants i tants projectes avaluats positivament, continuï subdesenvolupada.

Brindis per un món que se'n va en orris

Mentre els consultors afirmen que tot va bé en el món de la cooperació, al seu voltant tot es va esfondrant: a l'Àfrica no hi ha projectes que es consolidin. Però alguna cosa comença a bellugar-se. En el món acadèmic cada cop hi ha més estudis crítics amb la cooperació; de fet, en els darrers anys se n'han produït moltíssims. Ja no es tracta de trobar com es pot millorar l'eficàcia de la cooperació, sinó senzillament de demostrar que els projectes no funcionen. Però quan un consultor pagat per una agència de l'ONU presenta el seu infecte informe sobre qualsevol tema en un país africà, sempre hi ha un refrigeri, amb *whisky* i canapès, i hi acudeix una munió de gent, entre la qual mai no hi falten ministres, ambaixadors,

directors generals i secretàries amb faldilles curtíssimes i ungles llarguíssimes. I a la fi de l'acte, el consultor rep un sucós taló, en la moneda que ell vulgui. En canvi, les anàlisis serioses sobre la cooperació solen aparèixer en revistes científiques que circulen sense claca, sense aplaudiments i sense pagaments generosos.

Carregats de bones intencions

No hi ha cap dubte que en el món de la cooperació hi ha gent de molta vàlua. Alguns cooperants han passat anys i anys en una societat molt allunyada de la seva, en condicions molt precàries, amb la ferma intenció d'ajudar els seus habitants. Hi ha pirates, incompetents i *bon vivants*, però també hi ha individus altruistes i gens autoritaris, alguns dels quals han arribat a tenir una gran sintonia amb els africans.

Però de l'existència de «bons» cooperants no es pot inferir que els projectes en què treballen desenvolupin l'Àfrica, que és el que un pot entendre si mira la televisió o llegeix els prospectes de moltes ONG. En els mitjans de comunicació el que es valora positivament dels cooperants és la seva bona voluntat i no la seva habilitat per desenvolupar el continent africà (una destresa que a hores d'ara ja és evident que si existeix, és ben minsa). Són la cara amable del Nord.

El problema és que els polítics dedicats a temes de cooperació, els cooperants i els «experts» s'han convertit en intocables, perquè se suposa que encarnen totes les bondats d'Occident. Sembla criminal qüestionar la tasca d'aquelles persones que han decidit ajudar els altres, i posar en dubte l'eficàcia dels projectes implica qüestionar els cooperants. Els cooperants i els experts, com que no reben cap crítica facin el que facin, arriben a actuar amb una terrible supèrbia. Alguns es consideren legitimats per a tot. A vegades imposen els seus criteris a les poblacions africanes en nom del

«desenvolupament» i els neguen el dret a decidir com volen construir el seu futur.

CAPÍTOL 3

Les ONG del Nord. T-ONG-O

Els europeus no acostumen a tenir gaire bon concepte dels africans: sovint els consideren poc civilitzats. Però no són els únics racistes del planeta. La gent de l'Àfrica de l'Oest i de l'Àfrica de l'Est tampoc tenen gaire bon concepte dels naturals de l'Àfrica Central, com els camerunesos. Creuen que són caòtics i desordenats. Dins del Camerun, els camerunesos del nord i de l'oest menyspreen els autòctons del sud, com el mateix president. Diuen que els del sud mengen micos i que per això es tornen salvatges com els micos. I les societats del sud del Camerun odien els pigmeus *bagyeli*. Els consideren salvatges, bruts, brètols, mandrosos, drogoaddictes...

Fins no fa gaires dècades, els *bagyeli* eren caçadors recol·lectors nòmades i vivien a cavall entre el Camerun i la Guinea Espanyola. Després de les independències van haver de fugir de la Guinea, i es van instal·lar, tots, al sud del Camerun. Però davant les pressions de l'Estat i la reducció de les zones de selva van anar-se estabilitzant en alguns poblats, a les zones de Bipindi i de Kribi.

A part del racisme, els pigmeus tenen molts d'altres problemes. El seu mitjà de vida tradicional, la caça i la recol·lecció, està en davallada a causa de la desaparició de la selva verge (provocada per l'augment de població i per l'extensió de les explotacions forestals). A més a més, prop dels pobles on viuen els pigmeus s'hi va construir, fa alguns anys, el gran oleoducte que duu el petroli del Txad a l'Atlàntic. L'oleoducte suposa una gran barrera que divideix en dos els territoris on els pigmeus caçaven, recol·lectaven i

conreaven, i els dificulta extraordinàriament el seu mode de vida. A més a més, durant la construcció de la gran canonada es va estendre la prostitució, l'alcoholisme i la sida per la zona. El Govern camerunès i els organismes internacionals van prometre ajudes per pal·liar els costos socials d'aquesta obra d'enginyeria, però no van arribar mai.

La major part dels pigmeus viuen en cabanes, al marge de la «modernitat». Els seus pobles no tenen llum, els seus nens no van a l'escola, i ben pocs d'ells saben llegir i escriure correctament. Per sort, en algun moment algun català va passar per la zona, va veure la situació dels pigmeus i va decidir de solucionar-los la vida. Va buscar una ONG i van preparar un projecte per fer accessible la informàtica als *bagyeli*. Van recollir ordinadors vells a Catalunya, els van dur al Camerun i els van instal·lar en una missió del sud del país, per a ús exclusiu dels pigmeus. Diuen que el projecte va ser un èxit. Però encara no se sap de cap *bagyeli* que hagi arribat a enginyer informàtic. Tampoc se sap de cap que hagi creat una pàgina web.

A l'Àfrica, tothom és necessari, i tothom imprescindible

En temps de la colònia, els europeus tenien una visió ben simple de l'Àfrica. Pensaven que els negres necessitaven metges per a la salut del seu cos, mestres per a la salut de la seva ment i missioners per a la salut de la seva ànima.

De la resta d'afers, se n'encarregava l'administració colonial. Però després de la descolonització, els europeus es van adonar del munt de coses que necessitaven els africans. Necessitaven gestors, per dotar-se d'un «bon govern»; necessitaven pallassos, que portessin la felicitat als seus nens; necessitaven conservacionistes, que els ensenyessin el valor del medi ambient; necessitaven informàtics, que els transmetessin les noves tecnologies; necessitaven arquitectes, per deixar de viure en habitatges «indignes»; necessitaven advocats, per gaudir de lleis; necessitaven

arxivers, per mantenir el llegat del passat... Fins i tot hi ha qui va adonar-se que els nens africans, per ser feliços, necessitaven samarretes del Barca, i es va apressar a enviarlos-en.

Cada europeu pensa que allò que a ell li importa és el que és necessari per als africans. Per això han proliferat les associacions «sense fronteres», que consideren que a l'Àfrica li falta, justament, allò a què ells es dediquen (i aquí es barreja la bona voluntat amb la cerca de nous mercats). Per Arquitectes Sense Fronteres, és l'arquitectura la que pot fer «un món més habitable»; segons Acción Contra el Hambre, la prioritat és lluitar pel dret a la vida tot combatent la fam; Metges Sense Fronteres apunta com a objectiu principal l'ajuda mèdica; Medicusmundi coincideix a al·legar que «La salut és el més important per a tothom»; Farmamundi creu essencial garantir l'accés als medicaments; Red Deporte y Cooperación, òbviament, pensa que és bàsic fomentar l'esport i els valors que representa; Worldreader.org argumenta que el desenvolupament de l'Àfrica passa per l'arribada de llibres electrònics; Chefs Contra el Hambre pretén combatre la desnutrició mitjançant la saviesa dels grans cuiners... Durant el franquisme, el govern espanyol va becar un parell de guineans perquè anessin a Pamplona a aprendre toreig, una pràctica considerada bàsica per civilitzar els africans hispans. Segons quin cooperant arribi primer a un poble, allà s'hi instal·larà una guarderia, un camp de futbol o un museu, de tal manera que hi ha zones on tots els pobles tenen camp de futbol, però cap no disposa de dispensari...

Tots els organismes d'ajuda volen dur a l'Àfrica les seves il·lusions. El que més els sorprèn és arribar sobre el terreny i constatar que, malgrat les «evidents necessitats», els africans no acullen amb fervor les seves iniciatives... De fet, algunes d'aquestes intervencions són innecessàries. Quan es va acabar el genocidi de Ruanda, diversos organismes internacionals es van apressar a crear orfenats per internar els fills de les víctimes. Però al cap de poc temps la majoria dels nens havien estat acollits pels seus parents o veïns, i la majoria de centres van quedar-se sense interns.

Sovint, els europeus estan més interessats a fer cooperació que els africans a rebre-la... I és que molts occidentals, mentre planegen arreglar la vida dels africans, en realitat estan buscant la manera d'arreglar la seva. En un curs per a dirigents d'ONG fet a Espanya, una dona jove va deixar clar quin era el seu currículum i quin motiu va empènyer-la a crear una organització d'ajuda: «El meu marit em va deixar, i com que estava deprimida pel divorci, el meu pare em va muntar una ONG». Són moltes les persones que arriben a l'Àfrica per superar un problema laboral o emocional; i algunes ONG es creen per solucionar la situació d'atur dels seus fundadors.

Preescolar a la universitat

Les universitats europees es deleixen per enviar els seus estudiants als Estats Units. I qualsevol acadèmic europeu que hagi passat per les aules nord-americanes té un plus de prestigi. Si a més a més ha publicat qualsevol cosa, qualsevol, en una editorial acadèmica americana, és considerat un autèntic geni. Evidentment, els centres universitaris europeus es barallen per tenir programes d'intercanvi o de recerca amb universitats dels EUA. En canvi, les universitats africanes són excloses de tots els programes científics d'intercanvi dissenyats des d'Europa. Això sí, moltes universitats europees dissenyen programes de «cooperació» amb universitats africanes. La majoria són d'un paternalisme impressionant: fins i tot els acadèmics europeus més negats volen afegir una línia al seu currículum impartint lliçons als països neocolonitzats. Les universitats nord-americanes decideixen quins seran els seus professors convidats; les universitats africanes han d'acceptar els que els envien les universitats europees, que no sempre són els millors, ni els que més interessen els estudiants africans.

Fa ben poc, una universitat virtual europea va incorporar-se a un programa innovador: crear una universitat virtual panafricana (no van parar-se a pensar que el continent africà té molts problemes per saltar la bretxa

tecnològica). El coordinador d'aquesta universitat europea va decidir que la iniciativa havia de servir als africans per aprendre «coses molt senzilles» (a diferència de les que s'ensenyen a la seva pròpia universitat i a totes les universitats del Nord, que tendeixen a ser molt i molt complexes). I va anunciar, molt satisfet, que prepararien un curs virtual universitari per ensenyar a la gent de l'Àfrica a rentar-se les mans. Estava la mar de cofoi de la seva idea.

La gran esperança blanca

Les ONG fan molt de soroll, tant a Europa com a l'Àfrica: se les veu en els mitjans de comunicació, fan campanyes a les escoles, organitzen festes als barris, distribueixen samarretes pertot arreu, trobes els seus adhesius a qualsevol racó... Les ONG són una part important de l'imaginari occidental, i malgrat tot només suposen una petita part de la cooperació al desenvolupament. Les ONG, a Espanya, només controlen una mica més del 10% del pressupost dedicat a l'ajuda internacional. El gruix de la cooperació amb el Sud, a tot el món, va a càrrec de l'ajuda oficial al desenvolupament (AOD), els projectes organitzats directament pels governs i per les institucions internacionals. El continu lluíment dels projectes de les ONG va vinculat a l'opacitat de les iniciatives institucionals, que molt sovint són quasi desconegudes per la ciutadania, tot i que concentren molts més recursos que les activitats no governamentals.

Algú va dir que «el moviment de les ONG pot ser una gran força a favor del canvi, però ningú pot dir de quina mena és aquest canvi». Aquesta indefinició del moviment solidari li ha donat molta força: tothom s'hi pot apuntar. I, paradoxalment, aquesta mateixa força és la seva debilitat més important: es tracta d'un moviment sovint amorf, sense direcció, que difícilment pot dur enlloc si no se sap cap on va...

Des de fa molt de temps, molta gent que creu en la solidaritat internacional sap que l'AOD és ineficaç, cara i sovint immoral. Les ONG es presenten, davant d'aquest públic, com l'alternativa «natural» a l'AOD. I és

obvi que les ONG han acumulat un cert prestigi. De fet, les enquestes ens diuen que tenen molt més prestigi que els partits polítics o que els sindicats (tot i que, de fet, avui en dia, en bona part dels països del món qualsevol té més prestigi que els partits polítics).

La gent confia en les ONG. Pensa que són ètiques, perquè són no governamentals i populars, i que són eficaces, perquè no generen dispendis excessius com l'AOD. A més a més, creuen que les ONG representen els desfavorits del món perquè defensen els seus interessos. En base a tot això, algunes ONG, amb una certa presumpció, es presenten com les detentores exclusives de la moralitat i de la solidaritat. S'oposen als governs i a les multinacionals, que critiquen com a espoliadors i corruptes, i es consideren com una mena de contrapoder espiritual. El problema és que les premisses en què es basa aquesta mitificació de les ONG són absolutament falses. Ni són no governamentals, ni són barates, ni representen els pobles del Sud, ni són molt eficaces...

ONG: filles bordes de les institucions

Als anys vuitanta, les Nacions Unides van descobrir que les polítiques oficials de cooperació resultaven molt cares. Per altra banda, per a ningú era un secret que l'ajuda d'estat resultava molt ineficaç, ja que el subdesenvolupament no semblava retrocedir. A partir d'aquell moment, les institucions internacionals van començar a potenciar la participació de la «societat civil» en les polítiques de cooperació (una «societat civil» estrictament controlada, això sí).

L'avantatge de les ONG és obvi: resulten molt econòmiques, perquè tracten de reduir costos al màxim, i poden rebre més o menys ajudes segons decideixin els governs (és molt més fàcil reduir les ajudes a les ONG i deixar-les que es busquin la vida que no pas reduir la plantilla de funcionaris d'un departament de cooperació internacional). Tenen un

avantatge addicional: part del que gasten no procedeix de les institucions, ja que completen els seus ingressos mitjançant donacions dels ciutadans.

Hi ha un altre factor que juga en favor de la cessió de la cooperació internacional a les ONG: aquestes organitzacions donen una alta rendibilitat propagandística a qui les finança, perquè els ciutadans les conceptuen bé, i per tant aproven que se les subvencioni. En realitat, l'estat només destina una petita part del pressupost de cooperació a recolzar les ONG, però a aquest petit percentatge li treu un alt rendiment. Es fa molta més propaganda de les ajudes oficials a les ONG que de l'ajuda canalitzada directament pels estats i per les organitzacions internacionals, tot i que les ONG, a Espanya, s'enduen menys d'un 6% del pressupost que les institucions destinen a cooperació.

Els estats han aconseguit controlar estretament aquestes organitzacions, suposadament no governamentals, ja que gairebé totes elles funcionen gràcies al finançament públic. Una de les grans ONG mundials, Care Internacional, depèn en un 70% de contribucions de l'ajuda oficial al desenvolupament (AOD). Oxfam, tot i que té molts socis, rep un 25 % del seu pressupost del Govern britànic i de la Unió Europea. I moltes ONG petites depenen quasi exclusivament de les subvencions.

La dependència de les institucions és especialment greu a l'Estat espanyol, on les ONG, que han crescut molt ràpidament, tenen molt pocs socis (tan sols l'11% dels espanyols fan donatius de forma regular, davant del 56% dels britànics). El 57% del pressupost de les ONG espanyoles procedeix de fons públics (i és possible que aquesta xifra, en realitat, sigui més alta, perquè algunes ONG acostumen a sobrevalorar les aportacions dels seus socis). La progovernamental Solidaridad Internacional rep un 88% dels ingressos de les institucions, i l'Asamblea de Cooperación Para la Paz en rep un 95%.

El finançament públic a les ONG permet als partits en el poder repartir prebendes entre els seus fidels. Els grans partits estatals tenen les seves pròpies ONG, que sistemàticament figuren entre les més beneficiades en el repartiment de les ajudes ministerials quan els seus patrons són al poder. Però també hi ha nombroses ONG petites vinculades a institucions regionals i locals, que els assignen partides importants del seu pressupost de

cooperació. Ni tan sols és gaire estrany que el responsable de l'ONG de torn sigui germà, cosí o amant de l'alcalde... Cada cop que hi ha un canvi de govern, en l'àmbit estatal, autonòmic o local, hi ha alguna ONG a la qual li ha tocat la loteria i alguna altra que pateix un autèntic dalta baix...

Si sabem el pressupost de cooperació d'una institució, podem preveure, sense gaire marge d'error, com repartirà les subvencions entre les diferents ONG. El primer criteri és el polític: reben més diners les associacions més properes al partit del govern, i les que són més crítiques amb ell són marginades. En segon lloc, es valora la mida de l'associació: una ONG gran té molts associats, molts contactes en els mitjans de comunicació i una base social important, í per això cal mimar-la i donar-li alguns projectes. En tercer lloc, impera el principi de redistribució: cal donar «alguna cosa» fins i tot a associacions molt petites. Si és possible, tothom ha de rebre alguna subvenció, per petita que sigui, perquè ningú no qüestioni la institució. En definitiva, probablement les valoracions dels projectes no serveixen de gaire, perquè les ajudes estan decidides abans que es presenti la convocatòria.

Això no vol dir que el govern subvencioni, de forma acrítica, tot allò que les ONG volen. Les associacions que tenen bons contactes amb les institucions i amb els partits presenten a les convocatòries els projectes que els tècnics dels governs els han indicat que poden ser subvencionats. Les ONG ja saben quines són les àrees geogràfiques prioritàries, quins són els àmbits d'actuació preferits dels polítics de torn i normalment no s'equivoquen gaire en formular les seves sol·licituds.

La persona clau al lloc essencial

A la seu central de qualsevol ONG hi ha un pixatinters que ocupa una posició clau i que per a l'organisme és més important que qualsevol economista o que qualsevol metge que treballi sobre el terreny: és

l'encarregat d'emplenar les sol·licituds de subvenció, el que fa que tota la resta dels treballadors de l'associació mengin. Que ningú es pensi que és una tasca fàcil... Hi ha gent que estudia màsters només per poder omplir aquests formularis, el llenguatge dels quals és incomprendible per al comú dels mortals. Hi ha apartats com: «Disseny d'intervenció», «Objectius generals i específics», «Arbre de problemàtiques», «Contribució al desenvolupament a l'àrea d'intervenció», «Descripció i participació de la població beneficiària», «Relacions amb la contrapart local», «Enfocament de desenvolupament», «Sostenibilitat», «Marcadors»... Saber què has de posar a cada casella requereix un exercici de telepatia amb els funcionaris de l'administració corresponent.

És freqüent que després d'obrir-se una convocatòria de subvencions, els tècnics de les ONG es desplacin a la capital per entrevistar-se amb responsables de la cooperació oficial: a vegades aquests funcionaris els assessoren sobre com reformar els projectes que ja havia dissenyat l'ONG perquè rebin ajudes, i en d'altres casos suggereixen projectes en àmbits completament nous, que l'ONG ni s'havia plantejat. Quan tornen de la capital, els tècnics s'han d'esprémer el cervell per inventar-se algun projecte que encaixi amb les prioritats oficials. Tal vegada els hagin dit que aquell any es finançaran projectes per recolzar les activitats agrícoles de les dones de Malawi, un país que probablement ells només coneixen d'oïda. Els caldrà fer immediatament una ronda de trucades per localitzar algú que els pugui explicar alguna cosa sobre Malawi i les seves dones, i que els doni algun contacte al país. Amb les quatre informacions recollides d'aquí i d'allà, i mitjançant alguna ONG malawiana coneguda tan sols de referències, s'empescaran un projecte a la mida de l'administració, amb tots els números per ser subvencionat, però amb fortes probabilitats de ser un fracàs.

De fet, bona part dels projectes de les ONG són en realitat encàrrecs del govern. Espanya envia cooperació als països amb els quals ha signat acords econòmics, de la mateixa forma que França n'envia als països on té bases militars. Aquests projectes de cooperació (sanitaris, educatius, agrícoles...)

no sempre són duts a terme per l'ajuda oficial al desenvolupament, sinó que a vegades l'estat els encarrega a diverses ONG. Així doncs, aquestes entitats que teòricament són no governamentals acaben actuant, bàsicament, com a subcontractistes de la cooperació oficial.

Si un govern europeu vol donar suport als dispensaris o a les escoles d'un país africà, sovint en lloc d'enviar-hi metges o mestres per compte de l'administració, paga a una ONG perquè faci la feina en nom seu, seguint les seves directrius. Medicusmundi té molts projectes a Moçambic per encàrrec de la cooperació oficial espanyola i no pas perquè els tècnics de l'organització creguessin que els seus projectes són més necessaris a Moçambic que a Botswana. El Ministeri d'Afers Exteriors espanyol subvenciona aquests projectes perquè vol mantenir bones relacions amb Moçambic per preservar els interessos de la indústria pesquera hispana.

Moltes ONG depenen de les ajudes públiques, però la majoria de les subvencions es renoven any a any, i això genera molta inestabilitat. Per superar aquest problema, els governs occidentals i la Unió Europea signen convenis milionaris amb determinades ONG per un període de tres a cinc anys. El pressupost d'un conveni és molt més gran que el d'un simple projecte; a més a més, la durada del conveni permet treballar amb molta més estabilitat. Amb un sol conveni es poden subvencionar diversos projectes de grans dimensions. Això sí, les institucions defineixen detalladament quines activitats han de fer les ONG beneficiades per convenis. Aquestes associacions han de signar un document en el qual expressen «la seva disposició a participar, en cas de necessitat, en el sistema de condicions establertes en el quadre de l'acció humanitària». Es a dir, no es poden negar a participar en els projectes que el seu finançador consideri prioritaris. Han venut la seva ànima al diable.

En alguns casos, les relacions entre ONG i governs occidentals resulten extremadament tèrboles. A vegades les ONG han facilitat les intervencions neocolonials de les grans potències, mitjançant campanyes en què es reclamava una acció contundent en defensa de la població de certs països. Algunes ONG van tenir un paper clau en la legitimació de les intervencions

de les grans potències a Somàlia i al Sudan, en moments en què els governs occidentals, per diferents motius, tenien interès en influir en el govern d'aquests països.

Genocides sense fronteres

El cas més brutal de connivència entre ONG i interessos tèrbols dels estats occidentals va ser el de Ruanda. L'executiu francès va col·laborar estretament amb el govern hutu que va organitzar el genocidi tutsi (de fet, el 1990 una operació militar franco-belga va evitar que aquest govern caigués davant una ofensiva de la guerrilla del Front Patriòtic Ruandès, FPR). França fins i tot va entrenar els militars i paramilitars fidels al govern radical hutu. Els «assessors militars» francesos van marxar del país quan els seus «alumnes» van començar a esmolar els matxets. Però mentre els soldats i els civils hutus radicals es llançaven a matar els seus veïns tutsis, la guerrilla tutsi de l'FPR va impulsar una ofensiva des d'Uganda que va dur a una ràpida conquesta del país. A França li calia defensar els seus aliats genocides abans no caiguessin en mans de l'FPR. Les ONG franceses van començar a demanar una intervenció internacional per «protegir» els ruandesos del «conflicte ètnic». França va respondre de seguida a aquesta petició «humanitària». Va enviar les seves tropes a Ruanda i va ajudar els genocides a fugir al Zaire (l'actual República Democràtica del Congo). Els criminals hutus van aconseguir el control dels camps de refugiats i van provocar una forta inestabilitat a tota la regió, que encara dura.

Alternatives, però no tant

Avui en dia, les ONG constitueixen un dels sectors econòmics més importants del món. Ocupen dinou milions d'assalariats, i a més a més hi ha molta gent que en rep ingressos de forma irregular per col·laboracions

diverses (remuneració en aliments per treball voluntari, serveis oferts a les ONG, dietes de membres de contraparts...). La Fundació Bill i Melinda Gates, la primera ONG del món, té una dotació de 28.800 milions de dòlars (aproximadament el pressupost anual del conjunt de ministeris de Sanitat de l'Àfrica Subsahariana). Evidentment, la «indústria del desenvolupament» mou molts diners, i quan es mouen molts diners hi ha molts interessos creats.

Des de fa anys la prioritat de les grans ONG no és generar desenvolupament sostenible, sinó créixer: tenir més projectes, més subvencions, més donacions, més voluntaris... Com que la seva prioritat és créixer, moltes ONG temen enfrontar-se a les institucions que les subvencionen, i per això renuncien a les activitats de denúncia, especialment si afecten els seus finançadors. Quan un dirigent europeu fa una gira per l'Àfrica sempre se sol organitzar una recepció en què rep els seus compatriotes residents al país, entre els quals l'ambaixada corresponent dóna un cert protagonisme als cooperants. En aquests encontres, les ONG presents al país s'apressen a demanar al dirigent ajuda per als seus projectes, i el mandatari està encantat de prometre-la. Assegura que facilitarà medicaments, taules per a les escoles, beques... Gairebé mai surt ningú que exigeixi a aquest dirigent polític que impulsi polítiques que afavoreixin el desenvolupament del país (revisió dels acords pesquers, pressió per a la democratització, acceptació de les exportacions dels productes locals...). En les poques ocasions en què algú ho fa, el polític torça el gest, com un nen a qui han espatllat la festa d'aniversari.

En el «mercat de la solidaritat», com en tants i tants sectors del capitalisme, hi ha una certa dinàmica monopolística. Les ONG més grans tendeixen a cobrir més i més percentatge del sector, i cada cop controlen més recursos estratègics: diners, propaganda, voluntaris, prestigi... Els governs del Nord col·laboren en aquesta tendència en concentrar les seves ajudes en les grans ONG (moltes ONG petites només reben ajuts d'entitats locals i regionals, i no d'òrgans estatals). S'al·lega que treballar amb poques ONG resulta més eficaç, perquè és més fàcil coordinar-les. És cert, però també és obvi que així és més fàcil controlar-les.

En principi es podria esperar trobar en el món de les ONG moltes estratègies de desenvolupament diferents, bàsicament perquè hi ha associacions de tipus molt diversos: algunes són dirigides per religiosos de llarga sotana; d'altres, per *hippies* amb cueta, i moltes de les més recents, per executius encorbatats... I, malgrat tot, les diferències són poques, i tendeixen a reduir-se. Per competir dins el món de la cooperació, totes les ONG tendeixen a emprar les mateixes estratègies: les que són validades pels organismes internacionals, és a dir, les úniques que permeten optar a subvencions.

Per portar una ONG, avui en dia, és quasi inevitable adoptar un funcionament empresarial: tenir uns gestors ben remunerats, deixar les decisions estratègiques en mans de la cúpula, treballar amb un departament d'imatge potent, estalviar el màxim en personal, buscar fonts d'ingressos al marge de les donacions dels socis... Tot això condueix a una progressiva professionalització dels «tècnics» del sector. En el si de les ONG comencen a donar-se els problemes propis de les empreses privades: jerarquització, manca de democràcia, explotació laboral... Les línies estratègiques de les ONG les decideixen un grup de persones cada cop més reduït; en realitat fins i tot els cooperants tenen molt poc poder de decisió i s'han de doblegar a les ordres dels dirigents, que són a la seu central i que ben sovint no tenen un coneixement prou exhaustiu del que passa sobre el terreny.

Competència deslleial

A Salisbury hi havia una petita botiga de llibres de segona mà. Al propietari no li anava malament el negoci fins que van obrir-li, al veïnat, una botiga de comerç just d'Intermón Oxfam. Per recaptar diners, l'organització d'ajuda venia en aquesta botiga els llibres usats que la gent els donava. La botiga d'Intermón Oxfam no només no pagava els llibres, sinó que a més a més no pagava els dependents, que eren voluntaris de l'organització. D'aquesta

forma, podia vendre els llibres a un preu molt més econòmic que la llibreria d'ocasió del barri. Finalment, el llibreter va haver de plegar. Sembla que el bon home no va acabar tenint gaire bon concepte del comerç just.

La jerarquia dels solidaris

L'elit de tècnics que controlen les ONG no estan disposats a perdre els privilegis de què gaudeixen (entre d'altres, el de tenir una feina, que tal com estan les coses no és poc). Es per això que tracten d'impulsar qualsevol projecte que se'ls proposi, sigui viable o no: qualsevol iniciativa suposa recursos per a l'associació.

Els dirigents de les ONG són molt reticents a qualsevol crítica que posi en perill la continuïtat de la seva associació; per això sovint oculten la informació de com estan les coses sobre el terreny. Ni tan sols els socis contribuents coneixen els aspectes més negatius dels projectes. En realitat, en la majoria d'ONG hi ha una manca absoluta de transparència: tot i que bona part del seu pressupost prové de les arques públiques, són molt reticents a oferir informació, més enllà de la que difonen com a propaganda (malgrat tot, ara hi ha algunes iniciatives per combatre aquesta tendència).

A l'Àfrica, el funcionament dels projectes també és extremadament jeràrquic. Molts cooperants no volen perdre la feina i argumenten, una vegada i una altra, que el personal local no està prou preparat per dirigir el projecte. En ocasions ni tan sols formen el personal local, perquè no volen transferir la iniciativa i perdre els seus privilegis.

Ajuda per als que ajuden? No, gràcies...

Hi ha una ONG espanyola que té trenta treballadors fixos, amb poc més de cinquanta socis. Un podria pensar que tenen un departament de promoció nefast, ja que són incapaços de reclutar més socis. No és així. No necessiten que ningú col·labori amb ells, ja que no volen que ningú posi els nassos en el seu sucós negoci. Aquesta ONG gaudeix de quantioses ajudes oficials, ja que funciona com una empresa de serveis destinada a fornir projectes a les administracions. No cal dir que en aquesta institució la transparència és més aviat escassa. Si truques i demanes per associar-te et diuen que no és possible sumar-se a l'organització. I és que ni ha qui va sobrat.

El soci: a pagar i a callar

Les ONG del Nord tenen una gran preocupació: assegurar-se que les seves contraparts africanes representen el conjunt de la població de la seva zona. Quan s'assabenten que els membres d'una associació només representen un llinatge, un grup ètnic o un partit polític, s'irriten profundament. Pensen que la base de l'ONG africana hauria de radicar en la comunitat: tothom hauria de poder participar en l'associació per garantir que representés els interessos col·lectius. Paradoxalment, les mateixes ONG del Nord que fan aquest lloable exercici democràtic al Sud, es neguen a posar-lo en pràctica en el seu si. En bona part de les ONG del Nord, la cúpula directiva no representa en absolut la seva comunitat; ni tan sols pot parlar en nom de tots els socis, que són bandejats sistemàticament.

Hi ha ONG que tenen més assalariats que socis. I la major part d'aquestes entitats, quan demanen socis, l'únic que busquen són contribuents: als fullets de les ONG no expliquen què poden fer els socis, tan sols se'ls demana que paguin. I és que, en realitat, l'únic que fan els socis en la major part d'organitzacions d'ajuda és pagar. Gairebé totes les ONG van començar com a associacions: els socis participaven conjuntament en la presa de decisions. Amb el temps les grans ONG

tendeixen a constituir-se en fundacions. D'aquesta manera, el paper dels socis es dilueix: els que decideixen les línies estratègiques de l'ONG són els patrons de la fundació (entre els que no hi falten les institucions públiques ni les entitats bancàries). Ja no hi ha una assemblea de socis que pugui rebatre les decisions dels tècnics i dels grans patrocinadors. Tot això es fa en nom del «saber» i de l'«eficàcia», però els resultats d'aquesta dinàmica sobre el procés de desenvolupament de l'Àfrica no són gens afalagadors.

Els socis acaben per ser simples consumidors de solidaritat. Les ONG tan sols els convoquen a una mena de teràpies de grup: sopars, tómbols, subhastes, conferències, festes, manifestacions... Els locals de l'organització esdevenen un feu reservat als «tècnics» contractats; els socis s'assabenten de què fan a través de butlletins, d'anuncis als diaris, de propaganda a les televisions o de correus electrònics. La major part d'aquests missatges són verticals: parteixen de la cúpula i es dirigeixen a la base i no hi ha cap opció de rebatre'ls. Tant se val. La popularitat d'una ONG no depèn dels socis que tingui ni de com actuïn, sinó dels segons que ocupin els seus anuncis a la televisió.

I si els socis de les ONG occidentals no decideixen com fer els projectes de cooperació que financen, els socis de les ONG africanes encara tenen menys influència. Els plans de cooperació ja arriben a l'Àfrica cuinats: la recepta l'han fet els organismes internacionals, i les directives de les ONG del Nord han combinat els ingredients; al Sud només els queda menjar-se el guisat. Les ONG del Nord sovint tenen un paper clau en la presa de decisions de les seves contraparts del continent africà; els indiquen si han de tenir més socis, si s'han de dedicar al camp de la sanitat o al de l'agricultura, si han de tenir en compte la perspectiva de gènere... En canvi, les ONG africanes no tenen capacitat per qüestionar les decisions dels europeus. Pràcticament cap ONG del Nord ensenya els seus comptes a les contraparts africanes. La majoria de tècnics del Sud no saben quin és el salari dels seus «col·legues» del Nord. A les escoles religioses africanes dirigides per missioners i finançades per la cooperació exterior ni el consell escolar ni l'associació de pares tenen ni idea de quin pressupost es disposa,

ni en què es gasta. D'aquesta forma és molt fàcil que les ONG del Nord demanin ajudes milionàries per a projectes del Sud i que allà només arribin les escorrialles. La manca de transparència, òbviament, afavoreix la mala gestió i la corrupció.

La veu del Sud?

El butlletí de Mans Unides es titula La Veu del Sud. Però s'hi inclouen ben pocs textos escrits per gent del Sud. No és un cas excepcional: moltes ONG pretenen erigir-se en portaveus d'un Sud que té dificultats per fer-se escoltar al Nord. Però els intel·lectuals i els líders socials africans solen ocupar un lloc marginal en els materials de les ONG. Són els cooperants els que els substitueixen com a «representants» de les societats on treballen. Però els cooperants pertanyen a un univers cultural completament diferent al dels «beneficiaris». Per això, en parlar per ells no fan sinó suplantar-los en nom d'una «ciutadania global» que no existeix més que en els seus caps.

En el fons, alguns cooperants són tan etnocèntrics com les seves societats d'origen i tenen greus problemes per conviure amb els seus veïns. Hi ha cooperants al continent africà que no coneixen més negres que els que treballen a la seva organització, i amb l'únic que han xerrat llargament és amb el seu xofer (i per avorriment). Sovint ni tan sols són capaços d'identificar els membres de les diferents ètnies del país. A vegades detesten els costums locals i viuen obsessionats a canviar la forma de ser «d'aquesta gent» (com anomenen els africans quan estan entre blancs). Aquests cooperants rebutgen la medicina tradicional, detesten les misses sorolloses, s'irriten per les contínues festes per bodes i funerals... Evidentment, en aquestes circumstàncies és ben difícil que representin les societats locals, que desconeixen i rebutgen.

Les ONG del Nord pretenen representar el Sud. Els africans, generalment, no tenen cap dubte que les ONG, en realitat, representen el Nord.

Executius de la cooperació?

Les ONG sempre han presumit de ser més barates i més eficients que l'ajuda oficial. Però si valoréssim els projectes de cooperació amb estàndards d'empresa privada, ben aviat acomiadaríem en massa el personal de totes les ONG.

Les ONG van tenir un fort creixement coincidint amb la difusió del neoliberalisme; segons els teòrics neoliberals, allà on no arribaven l'estat ni l'empresa privada havien d'arribar-hi les associacions privades. De fet, es preveia que es convertissin en empreses encarregades de proveir serveis bàsics al Sud gràcies al finançament del Nord. Es tractaria d'una mena de capitalisme sense capitalistes: una empresa que treballaria, no amb els beneficis que generés, sinó amb ajudes que els arribessin de l'exterior. El problema, des del punt de vista de la mateixa teoria liberal, és que les ONG són impermeables a les lleis del mercat: funcionin bé o malament, les ajudes segueixen afluïnt.

Avui en dia ja és evident que les ONG no poden suplir els estats, perquè no són capaces de subministrar serveis bàsics a la població (ni arriben a tot arreu, ni poden cobrir tots els camps, ni tenen prou coordinació per fer accions d'ampli abast). El Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial, que durant molt de temps van apostar decididament per la «societat civil», en alguns dels seus informes ja comencen a dubtar de la seva representativitat i de la seva eficàcia.

Res del que fan les ONG, a l'Àfrica, funciona a llarg termini: ni els hospitals, ni els pous, ni les granges d'animals, ni els preescolars... Gairebé cap projecte és sostenible: quan s'acaba s'ha de reformular i disfressar-lo com si fos un projecte nou, per tal de presentar-lo a un altre donant. Un projecte inicialment anomenat, per exemple, «Construcció d'un dispensari a la localitat de Neves (Sao Tomé i Príncipe)», pot passar a ser posteriorment «Consolidació d'una estructura d'assistència primària de salut a Neves», per convertir-se més tard en «Formació continuada del personal sanitari a

Neves» i acabar com a «Projecte de suport assistencial al dispensari de Neves»... En qualsevol cas, és obvi que aquest dispensari, com tantes i tantes estructures sanitàries africanes, no és sostenible: cal una aportació exterior per mantenir-lo. Hi ha projectes, com l'hospital de Logbikoy (al centre del Camerun), que han passat per quatre o cinc fases, gestionades per ONG diferents i amb donants diferents. Això sí, cada cop el projecte es presentava a les institucions com si fos el definitiu, tot assegurant que al cap d'uns anys l'hospital podria funcionar per si mateix.

El problema d'eficàcia comença pel personal de les ONG, que sovint no és tan competent com caldria. De fet, molts tècnics no han accedit al seu càrrec mitjançant un procés de selecció rigorós, sinó a través de la confusa figura del «voluntari». Als països europeus (a diferència dels Estats Units) bona part dels «voluntaris» d'organitzacions humanitàries no són sinó gent que treballa de forma gratuïta per fer mèrits, amb l'objectiu d'aconseguir una feina retribuïda tan aviat com la seva organització tingui una vacant. El sistema no pot ser més feudal: has d'estar durant molt de temps sense contracte i sense cap dret, obeint sense qüestionar les ordres de la cúpula, per més tard arribar a formar-ne part. En algunes ONG el responsable de comunicació va començar treballant a hores lliures fent trenetes de rastafari als nens a les escoles, el director tècnic va iniciar la seva col·laboració amb l'associació posant els fullets dins de sobres per fer trameses, la coordinadora de projectes va començar com a dependent, a estones, a la botiga de comerç just... En conseqüència, sovint el personal és més *amateur* del que seria recomanable (això és aplicable tant al personal que treballa a les seus centrals de les ONG com al que treballa sobre el terreny). Com que el personal no és prou eficient, moltes associacions dediquen una part substancial del seu pressupost a tasques burocràtiques, en detriment dels projectes de cooperació i de les campanyes de sensibilització i denúncia.

Els costos de les ONG tendeixen a incrementar-se amb el temps. Perquè una ONG funcioni cal molt personal administratiu per fer les propostes i el seguiment dels projectes (ja que comporten molta feina burocràtica). A més a més, cal un departament de comunicació fort, que gasti molt en publicitat, per rebre donacions i ajudes públiques. I més personal per atendre els socis.

I una oficina de coordinació a cada país on actua... Burocràcia i més burocràcia. Quan es creen, les ONG solen treballar amb molts voluntaris, però més endavant constaten que certs tipus de feina han de ser fetes per professionals, i que l'única forma de reclutar professionals vàlids que durin molt de temps a l'organització és pagar-los bé (especialment si han de treballar sobre el terreny). Per a treballs curts es poden reclutar joves que estan de vacances, però si es vol una feina eficaç de llarga durada, feta per especialistes, s'ha de pagar molt bé el personal, perquè si no, plega.

En definitiva: les ONG no surten tan barates com s'esperava. El pressupost de les deu primeres ONG del món, conjuntament, és superior al PIB de seixanta-cinc països del planeta. El pressupost de moltes ONG és superior al de tot un Ministeri d'Educació d'un país amb milions d'habitants. Caldria plantejar-se, doncs, fins a quin punt els depauperats estats africans, que tan mala fama tenen, són més eficaços que les ONG, ja que amb els seus minvats recursos, d'una manera o altra, ofereixen certs serveis als seus ciutadans.

Photo finish

Quan s'acaba el finançament extern d'un projecte de cooperació, la iniciativa hauria de seguir endavant però gestionada i finançada pels habitants de la zona. Molts donants i moltes ONG culminen aquest procés amb una mena de ritual de transferència del projecte a la societat local. És un moment que els cooperants temen (perquè passen a estar a l'atur) però que els finançadors adoren. Si el projecte té certa entitat, a l'acte hi serà present un representant de l'ONG, un representant del finançador, els tècnics locals, els cooperants i la comunitat en ple, vestida amb les seves millors gales. Aquell dia es dispararan moltes fotos: del projecte, de la comunitat, dels donants, dels tècnics locals, dels tècnics estrangers... A aquestes fotos se'ls donarà molt de rendiment: apareixeran a la memòria del

projecte, als fullets de l'ONG, a la propaganda institucional, als àlbums de fotos dels cooperants... Però el que rarament queda enregistrat és el que diu la gent de la zona en aquests actes. Normalment, després d'agrair prolíxament i amb solemnitat la tasca dels donants i dels cooperants, formulen una llarga llista de noves «necessitats» que els donants i els cooperants haurien d'assumir d'immediat. I és que la cooperació és la història interminable.

CAPÍTOL 4

La cooperació fictícia. *Del dulce far niente a l'estafa*

Quan era petit, els nens de la meva escola, quan acabàvem de menjar un entrepà, guardàvem acuradament el paper d'alumini («de plata», en dèiem aleshores). En algunes escoles i parròquies el recollien «per als xinets». Mai no he arribat a saber què en feien exactament les monges o els xinesos de les grans boles d'alumini que acumulàvem. Però nosaltres estàvem molt satisfets que amb les restes del nostre esmorzar es pogués salvar mitja humanitat, tot i que cap de nosaltres hauríem sacrificat ni un bocinet del nostre entrepà per lliurar-lo a un nen «xineta», «negret» o «gitaneta».

A poc a poc, la febre recol·lectora d'alumini va anar cedint. Jo creia que les escoles ja no funcionaven com a deixalleries per enviar les nostres restes al Tercer Món. Fins que en una ocasió, a la Guinea Equatorial, vaig tenir el curiós privilegi d'encarregar-me d'obrir desenes de caixes que diferents escoles espanyoles enviaven per ajudar el continent africà. A les caixes, d'una mida immensa, s'hi amuntegaven els objectes, sense cap ordre. La contribució al desenvolupament dels generosos donants hispans no podia ser més patètica. Hi havia molts llibres: la majoria eren quaderns infantils per pintar, tots ja pintats. També hi havia manuals de circulació, de l'any de la picor, i llibres de contes als quals els faltaven les tapes i diverses pàgines. Barrejats amb aquests textos vaig trobar-hi números solts de fascicles col·leccionables de quiosc, i revistes de gimnàstica de feia més de dues dècades. Tot estava vell, brut i rebregat. L'únic que va arribar en molt bon estat eren desenes d'exemplars del llibre d'exercicis preparat pel Parc

Botànic de Madrid per a les seves visites guiades. Evidentment, resultaven de ben poca utilitat per als habitants d'un país on no hi ha cap jardí botànic.

Però a la tramesa no només hi havia llibres; també hi havia diverses caixes amb cintes de vídeo VHS; probablement les havien enviat perquè en cap escola espanyola hi queden aparells de vídeo d'aquest tipus. A la Guinea, on la durada dels electrodomèstics és mínima, a les cases tampoc en queden, i a les escoles no n'hi ha hagut mai. Per omplir els buits de les caixes, hi havien posat desenes de puzles, retoladors i llapis de colors. No hi havia cap puzle al qual no li faltessin peces. Els retoladors estaven tots secs. I la majoria dels llapis estaven partits per la meitat.

Les escoles, mitjançant aquestes trameses, s'erigeixen en mitjanceres entre els ciutadans del Nord i els «necessitats» de l'Àfrica i, alhora, esdevenen portaveus de les bones intencions del nostre món i de les virtuts que els nostres infants han d'aprendre. Però, a més a més, amb aquestes campanyes reforcen la fe ecologista dels escolars. El que és realment important no és que els nens del Nord aprenguin que viuen en un món injust. Perquè els infants europeus es guanyin el cel n'hi ha prou que llencin les coses al lloc adequat: les ampolles al contenidor verd, els cartons al contenidor blau i les andròmines a les caixes per als negrets, que «necessiten de tot».

Generositat miserable

Els europeus arrossegueu una llarga tradició de repartir rampoines entre els africans. En temps del tràfic d'esclaus, els europeus bescanviaven negres per ampolles d'alcohol de pèssima qualitat i peces de vidre per fer collarets. Durant la colònia, donaven rosaris i estampetes als negres a canvi de llargues jornades de treball a les obres de construcció de les esglésies. Amb l'arribada del turisme, els nens d'alguns racons de l'Àfrica s'han acostumat a esperar el *cadeau* (regal) del *toubab* (blanc) que, per algun motiu misteriós, viatja carregat de globus, bolígrafs, medicaments i arracades de

plàstic i els va distribuint entre la canalla que es troba pel carrer, i entre els cambrers d'hotel, els taxistes, els guies i altres «nadius» especialitzats en el tracte amb l'estrany home que ve del Nord.

Avui en dia hi ha ONG especialitzades en la recollida de tot tipus de coses que a Europa es consideren inservibles: ulleres velles, ordinadors amb deu anys d'antiguitat, roba usada i estripada, màquines d'escriure, caps de medicaments a mitges... Totes aquestes iniciatives parteixen d'un pressupòsit molt estès: als europeus ens sobren coses que als africans els falten (i d'aquesta proposició se'n pot deduir una altra encara més perniciosa: el que sobra als europeus és el que fa falta als africans). D'aquesta forma, l'Àfrica es converteix en un immens abocador per a les restes del continent europeu. Darrera d'aquestes lògiques s'hi amaga un vell prejudici: els negres són feliços amb ben poc. No necessiten les mateixes coses que els occidentals; amb les que els occidentals llencen, ells en tenen prou per estar immensament contents. Ja se sap que els africans són riallers, senzills i bona gent...

D'aquesta manera, els donants, amb un esforç mínim, es poden sentir immensament bons. Sembla que ajudar, d'aquesta forma, crea addicció: qui ha recollit llaunes de fabada per enviar-les als refugiats congolesos, ben aviat està disposat a fer una col·lecta de bolígrafs per als escolars de Somàlia. Al donant prototípic tant li és fer col·lectes per als ugandesos com per als senegalesos o per als indonesis, perquè per ell, el Tercer Món és una massa informe de gent. De fet, identificar-se amb tothom és una forma molt fàcil de no identificar-se amb ningú i de no comprometre's en res.

El donant acostuma a tenir mala consciència pels pecats comesos per Occident a l'Àfrica; una mala consciència que sovint va associada a una idealització dels africans (a la qual les ONG han contribuït molt). Malgrat tot, té la solució per superar aquest malestar vital: creu que Occident ha tingut un altíssim poder destructiu amb el tràfic d'esclaus, el colonialisme i el neocolonialisme, però que també té un altíssim poder de reconstrucció amb la tramesa de bolígrafs, amb la construcció de latrines o amb l'apadrinament de nens. En qualsevol cas, el donant està convençut que és capaç de fer grans coses a l'Àfrica, tant si coneix el continent com si no...

El seu benestar depèn de la seva capacitat de generar benestar per als africans. Algú va dir: «Si el patiment no existís, haurien d'inventar-lo».

Així, el protagonisme de la cooperació es desplaça cap al donant. Les ONG, per obtenir més donacions, en els darrers anys s'esforcen especialment per atendre els particulars del Nord que les financen. Abans el personal d'aquestes organitzacions només es preocupava per les poblacions del Sud; ara, amb l'experiència que donen els anys, saben que han de mimar els socis i els possibles socis del Nord, que són els que els garanteixen el pa. Sí poguessin, algunes ONG deixarien de preocupar-se pels negres, que només demanen, i es preocuparien exclusivament pels blancs, que només donen.

Tradicionalment, les ONG mantenien ocult el nom dels donants; semblava estrident fer públic qui feia donatius i de quina quantia eren. Ara el col·laborador de les ONG adquireix un nou rang. En alguns butlletins d'ONG, o fins i tot en tríptics publicitaris, se l'entrevista perquè expliqui a la galeria la satisfacció que li produeix col·laborar amb l'entitat (econòmicament o com a voluntari). A vegades fins i tot es publica la seva foto, i al peu de foto s'hi inclou la quantia del seu donatiu. S'espera que amb el seu exemple l'associació captarà nous donants. Ben pocs qüestionen aquesta exhibició impúdica de la pròpia bondat.

L'Església i la mentida

Els germans de La Salle tenen fama de ser molt eficaços, al continent africà. Diversos dictadors han passat per les seves aules i molt pares envien els seus fills a les escoles de La Salle amb l'esperança que arribin tan lluny com ells. En un país centreafricà aquesta congregació tenia un directiu que semblava més un polític que un religiós: era elegant, demostrava un gran *savoir faire*, tenia una gran capacitat d'organització... Tothom augurava que arribaria molt i molt lluny en el món eclesiàstic. Un dia els professors d'una

escola de La Salle van veure, amb sorpresa, com arribava un cotxe i començava a repartir esmorzar als nens del centre, que fins aleshores mai no havien rebut ni un vas de llet. La qüestió es va aclarir quan van veure aparèixer el religiós executiu amb una camera digital per fotografiar la distribució d'aliments; sembla ser que la congregació rebia alguna subvenció per alimentar nens pobres africans, i que necessitava justificar els calés rebuts amb alguna prova gràfica. Després del dia de la sessió fotogràfica no hi va tornar a haver esmorzar a l'hora del pati. Però l'escola va continuar rebent ajudes, i el religiós executiu va prosseguir la seva meteòrica carrera en el món missional.

El circ de la donació

A vegades es fa difícil recaptar sense anestèsia, i per això les organitzacions humanitàries han recuperat el vell costum de la funció benèfica, de llarga tradició a les parròquies catòliques i anglicanes... Els defensors de l'Àfrica, en lloc de demanar calés i prou, organitzen «actes solidaris» i destinen els ingressos generats a la cooperació. Aquests actes són molt útils per a les ONG, ja que a més d'oferir-los beneficis en metàl·lic, reben molta atenció dels mitjans de comunicació i faciliten la captació de nous donants.

Aquestes iniciatives de les ONG són oficialment qualificades d'«accions de sensibilització» i així reben les subvencions institucionals destinades a conscienciar les poblacions del Nord sobre els problemes del Sud. Però els beneficis que generen són per a l'ONG. De fet, moltes d'aquestes iniciatives només pretenen captar fons i fidelitzar els socis de l'entitat mitjançant trobades d'afirmació col·lectiva (ja a principis del segle XX, les «dames» de l'alta societat organitzaven grans tecs per a les classes benestants en els quals es recaptaven fons per oferir farinetes als pobres dels barris obrers).

La «participació» de la població europea en els actes lúdics de les ONG és vista com un triomf de la causa desenvolupista, tot i que en realitat aquestes activitats formen part, senzillament, de l'oferta de lleure. Es va a

un acte d'una ONG com es va al teatre o al cinema. Això sí, aquestes celebracions tenen el «valor afegit» de vehicular discursos políticament correctes, i per això molts pares se senten obligat a dur-hi els seus fills, encara que en el fons del seu cor detestïn anar-hi. En algunes d'aquestes trobades els convidats es pinten la cara com clowns, canten cançonetes, resen pregàries multiconfessionals per la pau, vesteixen hàbits estrafolaris, ballen danses al so del tam-tam, escolten llegendes pigmees o rondalles esquimals, aplaudeixen un nen congolès que recita poemes... Tot això s'ha de fer, en teoria, amb un immens somriure de felicitat. No és estrany que molts individus prefereixin passar-se el dissabte a la tarda estirats al sofà, veient el futbol per televisió.

Hi ha «actes solidaris» per a tots els gustos: Setmana per a la Solidaritat i Torneig de Pàdel per a Empreses (Ajuda en Acció); Concurs de Narracions Solidàries, «Trobada de balls populars per recollir fons per a Nicaragua», «Sabadell encén 5.000 espelmes per Bolívia» i «La plaça de Vic, inundada de mans de colors» (Mans Unides); Marató de Contes Solidaris (Medicushmani Catalunya); Dia Universal del Nen i Dia Internacional de la Ràdio i la Televisió a favor de la Infància (UNICEF); «Concert d'òpera a favor d'Arquitectes Sense Fronteres»; «Quilòmetres de solidaritat» (Save the Children); «Concerts rescatem-los de l'oblit» (Metges Sense Fronteres i Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament); Festa del Comerç Just (Intermón, SETEM, Alternativa 3 i Xarxa de Consum Solidari) ... Així doncs, un pot ajudar el Sud escoltant òpera, encenent espelmes, jugant al pàdel, explicant contes, pintant-se les mans de colors, ballant danses tradicionals, donant la mà als desconeguts que són al seu costat o, senzillament, anant de festa. Fins i tot un pot ser solidari participant en el surrealista Sopar de la Fam que organitza Mans Unides (sigui el que sigui un sopar de la fam).

Molta gent acudeix a aquests actes i, després de jugar al pàdel, de tastar un ensucradíssim te amb menta, de comprar-se una creu d'argent feta pels tuaregs del Níger, de pintar-se les mans de coloraines o de menjar-se un arròs senegalès pastós, consideren que ja han fet la seva aportació al benestar del continent africà i que ja poden dormir tranquils. Les ONG que

organitzen aquests actes els han venut entreteniment i tranquil·litat de consciència a canvi d'una petita suma de diners.

Malgrat tot, hi ha donants que no en tenen prou amb jugar a tennis o amb sortir al llibre Guinness dels rècords com un dels 35.428 participats en la cadena solidària més llarga del món. Volen assumir un nivell més alt de compromís i pretenen identificar-se amb els cooperants que són sobre el terreny, però sense deixar de veure els seus programes favorits de la televisió, i sense arriscar-se a patir diarrees ni malàries, Acción Contra el Hambre ha trobat la solució ideal per a aquesta gent: convertir-los en donants cooperants virtuals. Els anomena Cooperantes 2.0 i treballen, de forma gratuïta, des de l'ordinador de casa seva, en els seus temps lliures. Ajuden a captar socis, a dissenyar accions i a fer funcionar l'ONG, però no els cal banyar-se en aigües putrefactes ni veure aranyes peludes. Diuen que els Cooperantes 2.0 s'identifiquen tant amb les «víctimes» africanes com els cooperants que són sobre el terreny. O potser més, fins i tot. Els pobres, a la pantalla de l'ordinador, sempre són menys conflictius.

El negoci de passejar els solidaris

La major part dels donants en tenen prou amb lliurar els seus donatius a les organitzacions humanitàries. Consideren que així ja han fet la seva bona obra, i s'obliden per una llarga temporada de les misèries de l'Àfrica. Però hi ha ciutadans molt més voluntario-sos que no en tenen prou amb pagar, sinó que volen viure, en pròpia carn, l'experiència de la cooperació. Aquests «turistes solidaris» no en tenen prou amb visitar projectes, sinó que volen jugar a fer de cooperants, ja que estan convençuts que ells «poden aportar alguna cosa» a l'Àfrica. En alguns casos, oficinistes europeus van a pobles africans a cavar latrines que els pagesos negres, autèntics artistes de l'aixada, suposadament no saben fer.

Els donants italians per 2.000 euros poden visitar els projectes d'una ONG del seu país a l'illa de Bolama, a la Guinea Bissau. Allà, en una setmana, tindran l'ocasió de sentir-se útils, ja que a més a més d'afluixar la mosca per als projectes, destinaran un dia a repintar l'escola local (per completar el viatge, òbviament, se'ls oferirà un matí a la platja). Diverses ONG europees ofereixen estades en hospitals, escoles rurals o obres de canalització d'aigua, per a aquelles persones que vulguin viure «l'experiència d'ajudar». Aquestes oportunitats són tan apreciades que una ONG espanyola sortejava entre tots els seus donants un viatge de somni per fer d'auxiliar de clínica en un hospital africà durant quinze dies (cal dir, en favor dels africans, que tot i que en conec que han fet vacances en llocs insòlits, no sé de cap, cap, cap que s'hagi plantejat destinar dues setmanes de les seves vacances a ajudar els malalts d'un hospital europeu).

L'èxit de les Rutes Solidàries i dels Camps de Solidaritat organitzats per ONG va dur algunes empreses de turisme a promoure també vacances solidàries. Diversos operadors turístics francesos ofereixen «estades solidàries» a l'Àfrica francòfona, i agències nord-americanes i angleses organitzen viatges turisticoaltruistes a països anglòfons, com Gàmbia o Sud-àfrica. En aquestes iniciatives es combina el turisme solidari («Hi pots aportar, tot participant en una missió d'ajuda», diu la publicitat) amb el turisme ètnic («Una estada autèntica en constant relació amb els habitants i els seus costums») i el turisme d'aventura («Participar en excursions en petits grups, fora de les rutes explotades»). En resum, per un mòdic preu pots fer de Mare Teresa de Calcuta, viure com Lawrence d'Aràbia i sentir-te com un personatge de Verne.

La moda del turisme solidari, només a l'abast de les classes altes i mitjanes altes occidentals, constitueix una fantàstica teràpia per netejar consciències i per recuperar la felicitat. Quan tornen a Europa, els cooperants solidaris expliquen als que no han creuat la Mediterrània que l'Àfrica els ha ensenyat moltes coses. Tenen raó. Cada cop que van a cagar comparen el seu luxós lavabo amb la latrina pudent que van cavar a Zàmbia i se senten profundament orgullosos de ser occidentals.

L'espectacle itinerant

Per a aquells que volen viure la solidaritat de forma encara més intensa, però que no estan disposats a renunciar a la seva plaça a l'administració o al confort de la seva casa d'estiueig a la platja, s'han inventat les anomenades *caravanes solidàries*. Les caravanes solidàries han sabut vendre's de forma atractiva: els vehicles van coberts d'adhesius, com en un ral·li; els cooperants van amb armilles caquis plenes de butxaques, com els *marines*; els vehicles s'organitzen en columnes, com en qualsevol operatiu militar, i entre els cooperants hi viatgen periodistes o operadors de cinema que fan un seguiment al detall d'allò que fa la caravana. El plantejament és molt senzill: els vehicles s'omplen a Europa, creuen el nord d'Àfrica discretament i en arribar a l'Àfrica Negra la iniciativa deriva en una mena de cavalcada dels Reis Mags, amb aturades a mil i un poblets per deixar-hi donacions.

La veritat és que, a part de les òbvies qualitats que tenen des del punt de vista escenogràfic, les caravanes solidàries mai no han mostrat cap capacitat especial per desenvolupar l'Àfrica. De fet, tots els comerciants que duen mercaderies a l'Àfrica Negra ho fan a través de vaixells, perquè és la forma més còmoda, ràpida i econòmica d'enviar-hi res. A les caravanes, cada cop que un vehicle s'espalla, s'atura tothom; per això, la seva eficàcia és nul·la. A la fi el transport surt a un cos astronòmic. Paradoxalment, el que hi ha dins la caixa dels camions no sembla importar gaire: a les caravanes es parla, globalment, dels quilos de càrrega que es porten, però no s'aclareix què es porta exactament ni per què serveix realment. Una caravana es definia com: «15 vehicles, 24 voluntaris i voluntàries, 105.000 kg de material i moltes tones d'il·lusió». En realitat, el que és realment important de les caravanes és la «visibilitat» que tenen: alguns dels participants fins i tot duen posada l'armilla de camuflatge quan es van a vacunar als centres de medicina tropical de Barcelona.

Aquestes iniciatives acostumen a convertir-se en ocasions fantàstiques de practicar el turisme d'aventura a càrrec dels diners públics. Normalment a aquestes caravanes no els falta res: fins i tot n'hi ha que porten el seu propi metge o infermer, no per curar els africans, sinó per distribuir tiretes i antidiarreics als suposats cooperants. El viatge acostuma a ser una mena de viacrucis, perfectament programat, on les columnes es van aturant en els diferents projectes amb què col·laboren, i allà els sacrificats viatgers aprofiten l'ocasió per dutxar-se, beure unes cerveses ben gelades i degustar els seus plats preferits. Per als que volen reduir el sacrifici al mínim, hi ha la possibilitat de viatjar en avió i incorporar-se a la caravana a mig recorregut. De fet, fins i tot hi ha «membres» de les caravanes que volen directament fins a Dakar per incorporar-s'hi quan ja s'ha creuat el Sàhara, la part més cansada del viatge.

Caravanes de desvergonyiment

El novembre del 2009, al desert maurità, l'organització terrorista Al-Qaida del Magreb Islàmic va segrestar tres catalans que participaven en una caravana organitzada per Barcelona Solidària, una ONG estretament vinculada a l'Ajuntament de Barcelona i al Partit Socialista. Van ser alliberats uns mesos més tard, després de llargues negociacions del Govern espanyol amb el grup armat. Quan van tornar a Catalunya alguns mitjans de comunicació van rebre'ls com a herois i van donar molt de ressò a la seva «gesta».

Però en aquest cas ni tan sols el món de les ONG va fer-los costat. Alguns ciutadans van preguntar-se què hi feien el director d'una de les grans infraestructures viàries de Catalunya, la dona de l'alcalde i un munt d'alts càrrecs de la funció pública fent de camioners pel mig del desert. D'altres van tractar d'esbrinar quant havia costat l'operació a les butxaques dels contribuents (hi ha tanta confusió sobre el cost de la caravana

oficialista no governamental com sobre el rescat dels segrestats). I molts africans es van mostrar preocupats perquè els europeus estaven finançant, amb els seus rescats, els integristes d'Al-Qaida. A més a més, alguns habitants de l'Àfrica Occidental estaven indignats perquè el Govern espanyol, amb les seves pressions, havia aconseguit que el Govern maurità alliberés un perillós terrorista a canvi dels pseudocooperants. Es preguntaven si el Govern espanyol hauria alliberat cap etarra si ETA hagués segrestat un maurità als Monegros.

Encara que les crítiques van ploure sobre aquesta iniciativa, alguns mitjans de comunicació van continuar exalçant els segrestats. No se sap si ho van fer per lleialtat partidista o si, realment, s'havien begut l'enteniment.

Empreses de bon cor

Tothom sap que el principal objectiu d'una empresa és fer beneficis. De fet, gràcies a això funciona, malgrat tots els seus defectes, el sistema capitalista. Però hi ha qui s'ha encaparrat a voler demostrar-nos que les empreses tenen un altre objectiu: ajudar els pobres del món. La Creu Roja reclama donatius a les «empreses amb cor». I el Contracte Global, el decàleg sobre el desenvolupament dissenyat per les Nacions Unides, defineix les empreses com a «agents de desenvolupament». Si bé això pot ser cert en alguns casos, tampoc hi ha cap dubte que algunes empreses han actuat com a agents de subdesenvolupament (és el cas de les empreses mineres que, durant dècades, han estat espoliant els recursos del Congo Kinshasa). Malgrat tot, l'ONU ha propiciat que es destinin quantitats impressionants de diners públics a les empreses occidentals per facilitar-los la penetració a l'Àfrica. Paradoxalment, el model neoliberal s'introdueix en aquest continent mitjançant injeccions de diners públics. L'associació entre l'empresa i els organismes internacionals resulta beneficiosa per a ambdues parts: les grans empreses aconsegueixen recursos que els permeten guanyar mercats amb un mínim de risc, i els països que controlen l'ONU faciliten la difusió del model liberal per l'Àfrica.

A molts països del Nord, les empreses competeixen amb les ONG per obtenir els fons destinats a la cooperació. El cas més paradoxal és el de l'Afganistan, on les tasques de reconstrucció van ser encarregades majoritàriament a empreses; moltes d'elles eren dels Estats Units, el país que havia menat l'ofensiva militar que havia destruït el territori asiàtic. Les ajudes internacionals a la reconstrucció beneficiaven, prioritàriament, els mateixos que havien endegat la guerra. Els Estats Units van al·legar que tenien «dret» a obtenir beneficis, a compte de les despeses tingudes durant el conflicte. I és que les bombes surten cares, evidentment.

Però, a més a més de les empreses que s'involucren en projectes de «cooperació» al Sud, hi ha empreses que usen l'ajuda internacional com una eina publicitària; col·laborar en un projecte de cooperació és una forma de vendre una imatge de marca positiva. De fet, va ser l'ONU qui va inventar-se aquest sistema, com una forma d'augmentar els seus ingressos; per això hi ha qui parla del «rentat blau».

Hi ha molts tipus de col·laboracions publicitàries entre empreses i organitzacions humanitàries. Alguns bancs proposen targetes de crèdit amb la col·laboració de determinades ONG. Una petita part de cada pagament efectuat amb aquestes targetes va destinat a projectes de cooperació: com més diners gastis, més ajudaràs els pobres del món. Bancaixa és un dels bancs que té una «targeta solidària»; l'anunciava amb un eslògan no exempt de cinisme: «El Tercer Món necessita la teva ajuda. Torna a gastar-te 100 euros en una crema facial».

Quan Espanya va entrar a la zona euro, el 2002, les grans ONG espanyoles es van aliar amb més de dues-centes empreses, liderades per Coca Cola i pel Banco Santander, amb l'objectiu de recollir mitjançant guardioles 5.000 milions de pessetes en velles monedes que la gent tingués per casa. Després d'un gran desplegament publicitari, del qual es van beneficiar dues-centes empreses, tan sols es van recaptar 1.000 milions. Els objectius deies organitzacions humanitàries no es van complir. Els de les empreses, sí.

En una altra ocasió, El Corte Inglés, Hipercor, la fàbrica de betums Kiwi i la multinacional Sara Lee (Bimbo) es van posar d'acord per ajudar els països africans. Liderava la iniciativa el futbolista Samuel Eto'o, però també hi donaven suport el cineasta Pedró Almodóvar i desenes de famosos de segona fila (dels que apareixen als *reality show* i a les revistes del cor). Un desplegament mediàtic impressionant rodejava una iniciativa destinada a recollir un dels objectes més humils que hi ha a les nostres cases: les sabates velles. Sota l'atractiu eslògan «Deixa la teva petjada a l'Àfrica» es van recaptar tot tipus de sabates: mocassins deformats, sabatilles estripades, botes foradades, sandàlies gastades... En teoria els africans haurien de rebre amb immensa alegria aquests sabatots, curosament raspallats i enllustrats amb betum Kiwi pel personal de les empreses col·laboradores.

Entre l'allau d'iniciatives empresarials pintoresques, va aconseguir destacar la firma de moda Missing Johnny. Aquesta marca, amb la col·laboració de la Creu Roja, va organitzar una col·lecció de tardor hivern basada en el «*look Cooperante*». En el catàleg es veien unes mosses moníssimes, ben emperifollades, curant immigrants i fent tasques assistencials en un camp de refugiats. El món de la cooperació va reaccionar amb indignació per la utilització mercantil de la figura del cooperant. Però també van ser molts els que van optar per la hilaritat, de tan estrambòtica que era la idea. La Creu Roja, finalment, va retirar el seu suport a aquesta iniciativa.

Moltes empreses ofereixen, com a contribució al desenvolupament africà, els estocs que no poden col·locar al mercat. Així, en lloc de destruir excedents discretament, converteixen l'operació en una gran campanya de propaganda. No els importa si el que a ells els sobra és el que necessita el continent africà, ni si a l'Àfrica hi ha mitjans per distribuir el que ells ofereixen: només els interessa la foto. Perquè, de fet, hi ha poques empreses disposades a fer donacions a les organitzacions humanitàries a compte dels seus propis beneficis. Entre les empreses que ho han resolt millor cal destacar Air France. Aquesta companyia aèria, en una ocasió, va decidir fer cooperació amb el Sud, «a petició dels seus clients». Els que tenien punts de la companyia, bescanviables per vols, podien renunciar-hi i, a canvi, la companyia deixava a les ONG espai a les bodegues dels seus avions.

D'aquesta forma la companyia figurava com a benefactora de les organitzacions humanitàries quan els que realment havien fet la donació eren els seus clients.

Hi ha societats que aprofiten la cooperació per fer-se propaganda i, simultàniament, actuen en contra dels interessos dels africans. Empreses de tot tipus han col·laborat amb organitzacions humanitàries: elèctriques que han construït grans represes a costa d'expulsar els habitants de la zona sense indemnització; alimentàries que han aprofitat les fams per exportar els seus excedents i que han arruïnat les pagesies africanes; bancs que tenen participacions en fàbriques d'armament; constructores que desvien quantiosos suborns cap als dictadors africans...

En els darrers anys les crítiques han plogut sobre les organitzacions humanitàries per la seva col·laboració amb empreses considerades poc exemplars. Per això, algunes ONG rebutgen els oferiments d'empreses considerades poc ètiques, i vigilen una mica més amb qui s'associen.

Cooperar dóna fama

Diuen que qualsevol músic, per triomfar, a més a més de fer música, ha de ballar, divorciar-se i col·laborar amb una bona causa. D'aquesta forma, la cooperació internacional esdevé una eina magnífica de promoció d'artistes i famosos en cerca de notorietat. No hi ha res que resulti més atractiu que un «famós amb consciència». Carla Bruni, la dona de Sarkozy, va cedir una fotografia seva en què apareixia nua per subhastar-la i destinar els beneficis als nens africans (curiosament la reina d'Anglaterra no va imitar-la). Molts d'altres famosos, sense necessitat de despullar-se, fan ostentació dels donatius que ofereixen als organismes humanitaris. Lady Di, especialista en el ram, era membre de més de cent ONG. La família reial de Mònaco també s'ha significat en aquest sector: no hi ha cap altra família que dediqui més hores a anar a gales, festes i recepcions benèfiques.

Però amb donar no n'hi ha prou. L'acte de donar és poc vistós: per rebre l'atenció dels mitjans de comunicació el més encertat és cooperar *in situ*. Qualsevol famós que es preui vol sortir en una revista del cor ajudant els nens negres. Les escoles i els hospitals africans formen part de les rutes turístiques habituals per als nois de Hollywood. Les *top-models* adoren fer-se fotos amb nens desnodrits. Ara bé, el destí més desitjat, per bé que el més difícil d'aconseguir, és un camp de refugiats. Als camps de refugiats hi ha molta feina i molt de desordre, i els seus directius són reticents a rebre-hi visites, especialment si són visites que necessiten aire condicionat i vaixella de porcellana. Per tant, només hi poden fer una visita turística aquells que, com Shakira, Angelina Jolie o Brad Pitt, paguen donatius quantiosos o tenen molts contactes.

L'alternativa a ajudar nens africans a casa seva o als camps de refugiats és dur-los cap al Nord, sota el pretext que a l'Àfrica seran sempre infeliços. L'adopció de nens negres per part d'estrelles com Madonna o Angelina Jolie ha causat furor entre la premsa rosa. Que algunes d'aquestes criatures hagin estat adoptades al marge de la legalitat, en una operació que sembla més una compra que una adopció, no ha generat massa polèmica.

La situació dels famosos és simètrica a la de les ONG. Els famosos necessiten una bona causa per triomfar, i les ONG se suposa que tenen una bona causa al darrere, però necessiten un esquer perquè els donants els lliurin diners a ells i no pas a cap altra organització humanitària. En aquesta lluita pels recursos escassos, l'associació entre els famosos i les ONG satisfà ambdues parts: és molt difícil que un projecte funcioni sense un famós que el promocióni. La majoria dels donants són incapaços de triar entre finançar un pou a Malawi o pagar les proves d'una vacuna contra la malària; el que els ajudarà a decidir-se serà la veu d'un cantant, les cames d'una *top-model* o la cara d'un torero.

Les ONG, en funció de les seves orientacions ideològiques, han optat per diferents perfils de promotors. N'hi ha per a tots els gustos: per als més retrògrads, membres de famílies reials; per als més populistes, famosos de *reality shows*; per als més triats, escriptors o directors de cinema... I en

totes, totes, totes les campanyes, no hi falten els músics i artistes. Hi ha fins i tot alguns cantants que gràcies als africans s'han convertit en icones antisistema: usen els mecanismes mediàtics més rancis per fer-se autobombo i, alhora, per erigir-se en portaveus dels més desfavorits. Es el cas de Bono: no se sap per quins set sous, quan el papa de Roma o el president dels Estats Units volen saber alguna cosa sobre el continent africà, convoquen el cantant d'U2.

Els Estats Units s'han especialitzat en les grans operacions musicals de rescat del continent africà. L'atractiu publicitari d'aquestes accions és tan gran que poden aglutinar els cantants i artistes més diversos, a desgrat de les eternes picabaralles i enveges que caracteritzen el món de la faràndula. El 1985, en la campanya USA for Àfrica, Michael Jackson, Stevie Wonder i Lionel Richie van dirigir tot un enfilall de cantants que pretenien combatre la fam a l'Àfrica. Ho feien al so d'una cançó que deia: «L'amor és tot el que necessitem» i «Som el món [...] som aquells que han de fer un dia més brillant». L'operació de màrqueting va resultar un èxit rotund i la cançoneta encara se sent avui en dia, però sembla que els efectes dels macroconcerts sobre la fam a l'Àfrica van ser més que dubtosos. Tot i això, la saga de les estrelles solidàries ha seguit endavant, amb grans operacions mediàtiques, sovint basades en cançons enganxifoses acompanyades d'imatges de nens negres.

Hi ha famosos que aprofiten la cooperació per reforçar la seva fama, però també hi ha individus del món de la cooperació que aprofiten la bona imatge que el ciutadà té dels cooperants per saltar a la fama. Alguns individus han aprofitat la seva carrera dins el món de la cooperació per fer posteriorment el salt a la política. Entre ells caldria destacar els francesos Bernard Kouchner, Jean-Christophe Rufin, Claude Malhuret i Xavier Emmanuelli (tots ells procedents de Metges Sense Fronteres, MSF); el belga Reginald Moreets (també de MSF), o els espanyols José Maria Mendiluce (de l'Alt Comissionat per als Refugiats de l'ONU) i Leire Pajín. Aquesta última va fer una carrera meteòrica, del Partit Socialista Obrer Espanyol a l'ONG filosocialista Solidaridad Internacional, per acabar de secretària d'Estat de Cooperació del PSOE. Un cop a la Secretaria de

Cooperació va retornar el favor a l'ONG que l'havia promogut atorgant-li subvencions multimilionàries (algunes de les quals dubtosament legals).

Les organitzacions humanitàries són també un excel·lent refugi per als polítics en hores baixes que volen netejar el seu expedient dedicant-se a les bones obres, després d'haver-se submergit durant anys en les clavegueres de la vida pública. Qualsevol antic alt càrrec que se senti orgullós de ser-ho col·laborarà amb accions solidàries: donarà suport a un orfeó o participarà en un programa televisiu per combatre el càncer de mama. Hi ha qui no en té prou: Colin Powell, secretari d'Estat nord-americà amb l'administració Bush, va fundar FONG America's Promise. L'home que al Consell de Seguretat mostrava mapes i fotografies de les suposades armes de destrucció massiva iraquianes amb la finalitat de justificar un bombardeig imminent a l'Iraq, ara dedica el seu temps lliure a organitzar activitats extraescolars per a les criatures amb pocs recursos. Powell no està sol, en aquest món: molts dels seus subordinats, que van destacar-se en les ofensives contra les poblacions iraquianes, ara s'han passat a organitzacions humanitàries. Aquells que ordenaven el llançament de bombes des d'avions militars per calcinar rebels, ara s'han reconvertit en especialistes en aprofitar aquests mateixos avions per llançar ajuda humanitària sobre els famolencs.

Bernard Kouchner, de messies dels africans a messies dels francesos

El ministre d'Afers Estrangers francès, Bernard Kouchner, *Mister K* pels seus enemics, va començar a fer-se popular a Metges Sense Fronteres (MSF). Tot i que havia estudiat Medicina, la seva especialitat no eren les vacunes, ni el paludisme, sinó l'agitació mediàtica: a totes les fotos de MSF hi sortia ell. A la guerra de Biafra, als anys seixanta, ja va col·laborar, conscientment o subconscientment, amb els serveis secrets francesos. Amb el temps, va decidir que el que calia a la cooperació era involucrar-se

directament en política, amb l'argument que els grans problemes del món eren de base política i que sense accions polítiques no es podien superar.

Però qui de seguida es va involucrar en el món polític va ser ell mateix. El govern socialista francès va nomenar-lo ministre de Sanitat i d'Acció Humanitària, i a partir d'aquí començaria una llarga carrera política. A l'època, Mister K va ser un fitxatge estrella per als socialistes: no en va els mitjans l'havien venut com una «bona persona», enfrontada a totes les injustícies del món. El seu simplisme, en denunciar un món dividit entre bons (ell i els seus) i dolents (els «altres»), l'ajudava a guanyar popularitat.

Com a ministre va impulsar accions humanitàries espectaculars, molt vistoses i molt televisives, però d'una eficàcia més que dubtosa. El 1991, a la guerra del Golf, va enviar ajuda en paracaigudes a les poblacions iraquianes, tot i que en aquell moment la carretera era transitable. Bona part de l'ajuda caiguda del cel no va arribar als destinataris. El 1992 va ser un dels impulsors de la desastrosa intervenció humanitària a Somàlia. Va ser allà, al port de Mogadiscio, on va fer la seva peculiar campanya de cara a les eleccions franceses; davant les televisions de tot el món es va passar una bona estona descarregant un sac d'arròs a l'esquena. El 1994, Kouchner va tenir un paper destacat en la defensa de la intervenció francesa a Ruanda, una intervenció que va desestabilitzar greument tota la zona dels Grans Llacs (molts especialistes van criticar-la severament, entre ells alguns caps militars francesos).

El polític cooperant es va fer amic del matrimoni Mitterrand i amb la seva dona, la periodista Christine Ockrent, fins i tot van anar a passar alguns dies de vacances amb ells. Gràcies als con tates polítics del seu marit, Ockrent va ser nomenada responsable de les emissions públiques de la televisió i de la ràdio franceses a l'exterior, amb un salari de 40.000 euros al mes. Es va fer famosa per acomiadar qualsevol periodista crític amb el Govern. I és que, com tanta gent que havia viscut el maig del 1968 a París, Kouchner va passar de la mitificació de la bohèmia a una vida de luxes i d'alternança amb la jet set. I com que aquesta vida sortia molt cara, no va tenir cap escrúpol a fer consultaries de cooperació multimilionàries per encàrrec de dictadors africans com Ornar Bongo, Idriss Déby o Sassou

Nguesso (consultories que va obtenir gràcies a les pressions de les ambaixades franceses, per ser més precisos).

Quan aquests contractes van sortir a la llum, Kouchner va excusar-se dient que, malgrat tota la seva saviesa, «només» cobrava 6.000 euros mensuals per aquestes feines (d'altres càlculs apunten que cobrava, com a mínim, quatre vegades més). També va fer un estudi per a la multinacional petrolera francesa TOTAL, en què demostrava que aquesta empresa no vulnerava els drets dels seus treballadors a Birmània. Amb cinc dies d'estada en aquest país en va tenir prou per redactar un informe on desmentia el que diverses organitzacions humanitàries birmanes havien demostrat àmpliament.

El 2006 la posició de Kouchner va perillar a causa dels problemes en el si del Partit Socialista Francès. Per a ell no era un problema gaire greu, perquè mitjançant diverses irregularitats administratives havia aconseguit una plaça universitària, que es reservava per al dia que perdés el Ministeri. Però Kouchner es resistia a abandonar el poder; a més a més, en alguns temes era més proper als neocons nord-americans que als socialistes europeus. Així, qui anys abans s'havia presentat com una icona de la nova esquerra no va tenir cap problema a incorporar-se al govern dretà de Sarkozy com a ministre. Allà va continuar dedicant-se a la seva afició favorita: fer-se fotografiar com a salvador del món.

Bona gent

Els qui tenen accions de qualsevol empresa mercantil intenten saber què fan els seus directius, ja que esperen que siguin els que facin créixer la seva fortuna. En canvi, els socis de les ONG rares vegades pensen a fiscalitzar aquells a qui confien els seus diners. En rebre la memòria anual de l'organització, mai dediquen gaire atenció als comptes; generalment es limiten a mirar les fotografies dels projectes i a confiar en la bona fe dels seus dirigents.

Es sorprenent que, en aquest context, els nivells de corrupció en el món de la cooperació no siguin encara més elevats; al cap i a la fi, ningú no és de pedra i a tothom li ve de gust lucrar-se, encara que treballi en el «sector no lucratiu». La falta de fiscalització sobre els resultats ha convertit les ONG en un refugi segur per a gent amb poques ganes de treballar. Quatre amics, si tenen una certa habilitat per redactar projectes i presentar justificacions, poden crear una ONG i començar a rebre subvencions. Hi ha qui crea una ONG i es dedica, simplement, a viure.

Moltes institucions que financen iniciatives de cooperació no avaluen l'impacte sobre el terreny de totes aquestes accions, sinó que es limiten a fer un balanç comptable dels projectes: recullen les factures de l'ONG i comproven que s'ajustin al pressupost que els havia presentat. El problema és que a la majoria de països africans és impossible aconseguir factures pels serveis rebuts. A certes zones es vola en avió sense que et lliurin ni tan sols un bitllet, i ni els notaris tenen impresos de factura. Evidentment, els taxistes pràcticament mai donen justificants d'haver pagat. L'única forma d'aconseguir factures, al continent africà, és moure's dins els cercles de luxe: als hotels de cinc estrelles mai no hi falten els justificants de despesa, com tampoc falten a les caríssimes empreses d'aerotaxi que fan servir sovint els dirigents dels organismes de cooperació internacional. El gran avantatge del continent africà és que no cal ser gaire mafiós per obtenir una factura falsa: a canvi d'una quantitat mòdica, qualsevol cambrer d'hotel o dependent de botiga et lliura un formulari buit, amb el segell de l'establiment, perquè tu mateix hi incloguis les despeses que creguis convenientes. La majoria de les ONG que treballen al continent africà, en alguna ocasió han hagut de falsificar factures per justificar les seves despeses. El problema és que hi ha organitzacions d'ajuda que, al continent africà, s'hi han limitat a falsificar factures sense fer-hi cap despesa en projectes.

Com que hi ha ONG que es gestionen de forma poc clara, i com que això repercuteix en el desprestigi de tot el sector, s'han creat alguns organismes per regular el seu funcionament econòmic. A Espanya s'hi ha constituït la Fundación Lealtad, a la qual s'apunten les ONG que volen. Això sí, en els informes d'aquesta fundació s'aclareix, en lletra petita, que

Lealtad *«asume que la información facilitada por las ONG es auténtica y completa y que no hay información al margen de la documentación facilitada sobre las cuestiones analizadas que complemente o contradiga la información entregada»*. Es a dir, que no es verifica ni que els documents siguin autèntics, ni que es presenti tota la documentació existent. Si a les multinacionals les coses funcionessin igual, els seus executius no estarien tan estressats, i probablement encara serien molt més rics.

Davant aquest desori, no és estrany que molts responsables d'ONG hagin decidit desviar petites quantitats per als seus vicis personals. A Espanya, la Fundación Iberoamèrica Europa (FIE-CIPIE), dirigida per un diputat del conservador Partit Popular, destinava part dels 3 milions d'euros rebuts de les arques públiques al lloguer d'un cèntric pis de Madrid per al seu president, així com per a cigars Montecristo, dinars en restaurants de luxe i copes nocturnes en bars de salsa. Per acompanyar els cigars, el president també comprava, a compte de la Fundació, ampolles del millor rom caribeny. I és que en més d'una ocasió els donatius dels ciutadans ben intencionats han acabat a la caixa d'algun luxós bar de copes. El problema més greu és que hi ha qui té vicis molt cars: el 2010 el secretari d'Estat per a la Cooperació de l'Estat francès va haver de dimitir quan es va saber que havia llogat un avió privat, per 116.500 euros, per fer-se portar a una reunió oficial a la Martinica (una reunió per ajudar el Tercer Món, evidentment).

El ministre, l'ajuda i els hotels

El 1998 el ministre d'Afers Estrangers espanyol, el cacic eivissenc Abel Matutes, va visitar Cap Verd. Hi anava, teòricament, per explorar les possibilitats de cooperació bilateral i per establir-hi acords en matèria turística. Al mateix temps va arribar a l'illa una missió de l'empresa turística Doliga, de la qual els parents de Matutes són els principals accionistes. En la delegació hi figuraven dues filles del ministre. Gràcies a

aquestes visites Doliga va aconseguir un conveni per a la construcció d'un complex turístic a l'illa de Boa Vista. La família del ministre va quedar molt satisfeta amb aquest impuls a la cooperació Espanya-Àfrica.

Però hi ha qui no es limita a pagar-se els seus vicis, cars o barats, amb fons públics, sinó que s'ha especialitzat a saquejar els fons destinats a la cooperació. L'ONG Intervida, una de les més grans de l'Estat espanyol, es va donar a conèixer pels seus anuncis truculents, que sacsejaven les tripes dels televidents: el nen amb la mosca a la boca hi era omnipresent. Després de commoure el públic, Intervida oferia la possibilitat de tranquil·litzar la seva consciència mitjançant el programa d'apadrinament de nens del Tercer Món. Bona part dels fons donats pels «padrins» no arribaven al Sud, sinó que es quedaven a les butxaques de l'autèntic «padrí»: el dirigent de l'organització, que es va embutxacar 45 milions d'euros en aquesta estafa.

ANESVAD era una altra ONG especialitzada en publicitat escandalosa: en els seus anuncis amenaçava els europeus assegurant-los que si no li lliuraven donatius les famílies del Sud vendrien les seves filles a xarxes de tràfic de blanques per comprar-se una rentadora. ANESVAD competia amb Intervida en l'art de provocar insomni als televidents, però també en el desviament de fons. Sembla que en aquest concurs va guanyar ANESVAD: la seva estafa es va xifrar en 90 milions d'euros... El seu líder, José Luis Gamarra, va acabar a la presó.

Hi ha d'altres ONG que també s'han especialitzat a exprimir en benefici propi la solidaritat aliena. Humana, l'ONG sorgida de la secta danesa Tvind, ha aconseguit grans sumes de diners recollint roba usada amb el suposat objectiu d'ajudar els pobres. Per tota l'Àfrica hi ha projectes que s'han subvencionat i que o no s'han arribat a dur a terme o s'han realitzat per pressupostos molt inferiors al que s'havia programat: una granja de gallines en un internat de missioners a l'oest del Camerun, un museu de la Guinea Equatorial que ha engolit grans quantitats de diners públics de tot Europa...

Algunes ONG s'han dedicat a afers tèrbols, però no en benefici dels seus directius, sinó amb intencions teòricament més honorables. A l'Estat espanyol, el 2001, es va destapar l'escàndol Gescartera: va fer fallida una agència de valors que oferia als seus clients rendiments elevadíssims. Quan es va fer pública la llista de clients de Gescartera, l'opinió pública va descobrir, incrèdula, que entre els perjudicats hi figuraven diverses ONG catòliques, com Mans Unides, i nombrosos ordes religiosos, alguns dels quals especialitzats en tasques missioneres. Ningú no sospitava que els organismes sense ànim de lucre es dediquessin a l'especulació.

Foques al desert?

El manatí és una mamífer aquàtic que temps enrere era molt present als grans rius africans. En les darreres dècades, ha acabat per extingir-se a moltes zones. Al riu Níger, abans, n'hi havia molts, però sembla que la seva població s'ha anat delmant. És per això que la Unió Europea (UE) va subvencionar la recerca d'una biòloga europea per estudiar els manatins a l'antiga colònia francesa del Níger.

La biòloga va rebre uns quants milers d'euros i va estar-se al Níger durant alguns mesos. Al final de la seva «recerca» va presentar un informe, a doble espai, de set pàgines (incloent-hi la portada, el sumari i la contraportada) en el qual explicava que havia arribat al país en una temporada en què les aigües del riu Níger estaven molt tèrboles, i que per això no havia pogut observar les poblacions de manatins. Això sí, havia entrevistat mitja dotzena de pescadors que li havien explicat que abans en veien de tant en tant, i ara no. Una de les set pàgines l'ocupava una foto d'un crani de manatí que la biòloga havia trobat decorant el llindar de la porta d'una cabana.

Els responsables diplomàtics de la Unió Europea a Niamey, la capital nigerina, no van quedar gaire contents amb aquesta investigació. La biòloga

sí. Al cap d'uns mesos va presentar una petició per estudiar la població de girafes al Níger. Com a mínim sabia on trobar-les. La reserva on vivien era a tocar de la capital. Fins i tot hi havia senyals de precaució a la carretera nacional per evitar que els cotxes les atropellessin.

Molta moral per al Sud, descontrol al Nord

Les ONG del Nord protesten sovint, i amb molta raó, sobre la corrupció que impera al Sud. Aquesta corrupció és omnipresent en els organismes africans vinculats a la cooperació, com ara ONG, universitats, ministeris d'Afers Socials, agències de l'ONU... Per a cap cooperant és un secret que hi ha funcionaris de ministeris de Sanitat africans que exigeixen suborns per permetre a les organitzacions humanitàries vacunar els nens del seu propi país.

Però també hi ha casos de corrupció entre els quadres europeus del món de la cooperació. No podria ser altrament. La temptació de robar és massa gran, especialment quan saps que a la teva societat tothom renuncia a controlar-te, perquè et consideren «bona gent».

A tot Europa s'han destapat de tant en tant escàndols vinculats a organismes de cooperació. A l'Estat espanyol, els escàndols no han parat d'aflorar. Curiosament, els mitjans de comunicació, davant cadascun d'aquests casos, s'han limitat a argumentar que una flor no fa estiu i que es tractava d'un comportament aïllat. I mai no hi ha hagut una supervisió financera seriosa de tots els organismes de cooperació.

CAPÍTOL 5

L'ajuda oficial al desenvolupament, o com passar de l'ajuda a l'autoajuda

Estiu del 1994. Aeroport de Libreville. Un aparell d'Air Gabon procedent del Senegal aterra a la terminal de passatgers, on hi ha ben poca activitat. L'aeroport és gran, però no hi ha gaire tràfec de passatgers. La major part dels empleats de la instal·lació vagaregen al sol. Però a l'altre extrem de la pista d'aterratge l'activitat és frenètica. Un grup nombrós de soldats blancs, a prop d'un hangar, descarreguen un gran avió de càrrega pintat de camuflatge; d'altres, fortament armats, custodien la zona. Al costat mateix de l'aeroport civil de la capital gabonesa, i compartint-hi la pista d'aterratge, hi ha una de les grans bases militars franceses del continent africà. I és aquí on els paracaigudistes francesos estan preparant l'*operació Turquesa*, que en teoria hauria de portar la pau a Ruanda i a la zona dels Grans Llacs.

L'exèrcit francès és omnipresent a la ciutat. Les tropes franceses, en calça curta, desfilen marcialment pel Boulevard Triomphal, l'avinguda principal de la capital. Els avions de caça Mirage sobrevoen les cases a baixa alçada i, de tant en tant, donen un gran ensurt a la població en trencar la barrera del so. Camions que arrossegueu canons i morters es dirigeixen cap als afores, per fer pràctiques de tir (de tant en tant, segons com bufa el vent, se senten els trets). Als vespres, els bars i discoteques s'omplen de blancs jovenets acuradament rapats. Molts gabonesos els defugen, perquè solen ser violents i grollers, però moltes noies se'ls apropen, perquè saben que es gasten bona part de la paga en alcohol i prostitutes. En un parell

d'ocasions, paracaigudistes violents han matat les noies amb qui havien passat la nit. Però no han estat perseguits per les autoritats gaboneses: han estat jutjats per tribunals militars gals, que normalment no dicten sentències gaire contundents en aquests casos.

Al Gabon, ningú no s'estranya d'aquesta situació. En aquest país estan acostumats que els francesos manin arreu. El president, Omar Bongo, va ser imposat pels francesos mentre el seu antecessor, Léon M'Ba, agonitzava en un hospital parisenc. Bongo, que fa tres dècades que és al poder, manté excel·lents relacions amb alguns membres de l'entorn de la presidència francesa (tan longeus en el càrrec com ell). Bongo i els seus protectors gals pertanyen a un corrent maçònic que té la seu central a París. França està molt interessada en el Gabon, i és una empresa francesa, Elf Aquitaine, la que explota fins a l'exhauriment les reserves de petroli d'aquest país. El personal d'Elf, i de moltes altres empreses franceses, gaudeixen d'un alt nivell de vida i ocupen barris residencials sencers de les grans ciutats gaboneses. La moneda del Gabon, com la de tants altres països africans, està vinculada a la moneda gal·la: 100 francs CEA equivalen a un franc francès. Radio France Internacional, una emissora francesa que té un fort impacte a l'Àfrica francòfona, té el seu principal repetidor al Gabon. En qualsevol ministeri gabonès hi ha un «assessor» francès, que sovint dicta les principals polítiques del país. Al Ministeri de Defensa no n'hi ha un, d'assessor. N'hi ha un grapat.

França, malgrat tot, no és gens desagradida, i ha deixat constància del seu suport al president Bongo sempre que ha calgut. Quan els opositors s'han llançat al carrer i han amenaçat de desallotjar el palau presidencial, els paracaigudistes francesos han sortit al carrer per defensar l'ordre establert. Trenta-cinc anys després de la independència, el Gabon continua depenent de França. I aquesta dependència s'articula en base a la cooperació: «cooperació militar», «cooperació policial», «cooperació monetària», «assistència tècnica», «cooperació en qüestions de mitjans de comunicació»...

Si bé el cas gabonès és bastant extrem, no és excepcional a l'Àfrica francòfona. Fa cinquanta anys França va donar la independència a les seves colònies. Però el Govern francès, imbuït de xovinisme, no estava disposat a

sacrificar la *grandeur* francesa i a controlar només l'Hexàgon. França va planificar fins al més mínim detall l'operació de descolonització, de tal forma que va esdevenir, automàticament, un procés de neocolonització en el qual es barrejava el paternalisme amb la coacció.

La cooperació econòmica i l'assistència tècnica (el nomenament d'assessors per als governs africans) van permetre a França mantenir el control de les economies de bona part de l'Àfrica francòfona. Més tard va institucionalitzar-se la Francofonia, l'organisme internacional que agrupa els països de llengua francesa sota la tutela de l'Hexàgon. Per si les coses es posaven complicades, França també va signar nombrosos tractats de «cooperació militar», que li servien per preservar per la força els seus interessos africans. Les tropes franceses, després de les independències, han fet sagnants operacions al Camerun, al Txad, a la República Centreafricana i a molts altres països.

En cas que algun cap d'estat africà francòfon tracti d'escapar del domini de França, els serveis secrets francesos són especialistes a preparar cops d'estat, com els que van acabar amb la vida del president de Togo, Sylvanus Olympio, i del de Burkina Faso, Thomas Sankara. El poeta senegalès Léopold Sédar Senghor, que va arribar a president del seu país, va parlar en una ocasió «d'aquesta civilització de l'universal que és la francofonia». La veritat és bastant més prosaica.

La mare dels ous

Molta gent es pensa que l'eix central de la cooperació al desenvolupament són les monges hospitalàries que netegen el cul dels nadons congolesos o els *rambos* de Metges Sense Fronteres que apareixen a les pantalles dels nostres televisors, amb les seves vistoses armilles, els seus tot terrenys i les seves emissores cada cop que esclata un conflicte armat. Però aquests agents de cooperació tan populars només representen les escorrialles del

veritable negoci del desenvolupament, que passa per la cooperació dels governs, l'anomenada ajuda oficial al desenvolupament (AOD).

Molts cops s'ha criticat que els governs dels països rics destinen pocs recursos als països pobres. És cert. Les ajudes internacionals als països menys avançats són molt menors a les ajudes comunitàries que reben els habitants dels països més pobres de la Unió Europea. Al món, les remeses de diners dels emigrants són més quantioses que les ajudes internacionals. A l'Àfrica els enviaments dels emigrants no arriben al volum econòmic de la cooperació, però probablement tenen un impacte sobre el nivell de vida de la població més positiu que el de l'ajuda. Gàmbia probablement es beneficia més dels seus ciutadans que recullen flors al Maresme que de molts ambiciosos projectes d'ajuda.

Els estats rics van mobilitzar molts més capitals per frenar la crisi financera, només l'any 2009, que tot el que s'havien gastat per resoldre la pobresa al món en les dècades anteriors. Mentre l'OMS allibera molt pocs fons per combatre malalties tropicals molt mortíferes, com la malària, destina milionades a fantasmagòriques amenaces sanitàries per al Nord, com la grip aviar o la grip A...

Ben pocs governs del Nord arriben a destinar el 0,7% del producte interior brut (PIB) a l'ajuda al desenvolupament, tal com anuncien des de fa anys. I quan les coses van mal dades, no dubten a fer una retallada als seus pressupostos (quan va esclatar la crisi del 2009, tots els països del Nord van apressar-se a treure diners de les partides d'ajuda als països pobres i destinar-les a salvar el cul de la banca). A grans trets, la cooperació no és essencial per a l'economia europea; en canvi, té un paper clau (i fins i tot excessiu) en molts països africans.

L'ajuda oficial al desenvolupament (AOD) suposa la part del lleó de la cooperació. A Espanya el 90% del que es gasta en cooperació es fa a través de vies oficials. Però aquesta cooperació també és la més criticada. La gent, tant del Nord com del Sud, té molt mal concepte dels organismes que

dissenyen les polítiques mundials en matèria econòmica i de desenvolupament. Se'ls acusa de fer molt per defensar els interessos dels rics i molt poc per combatre la pobresa. Cada cop que el Fons Monetari Internacional (FMI) es reuneix, ha de fer-ho enmig d'impressionants mesures de seguretat davant les protestes multitudinàries. Moltes ONG no estalvien crítiques a l'ajuda oficial; el problema és que és justament l'ajuda oficial la que dicta les directrius que seguiran bona part de les ONG (tot i el seu nom).

Qui paga, mana

Les grans potències ho maneguen gairebé tot, al món. No és estrany que també siguin les grans potències les que manegin la cooperació. Més de dos terços dels diners destinats a l'ajuda oficial al desenvolupament són aportats per cinc països: els Estats Units, el Japó, Alemanya, França i la Gran Bretanya. Aquests estats fan servir l'ajuda com una eina de política exterior: intenten que els ofereixi el màxim de beneficis, & vegades fins i tot a costa de deixar alguns perjudicis als països que reben la seva «cooperació». En realitat, molts dels polítics i diplomàtics que decideixen en temes de cooperació només es preocupen de garantir que el seu país obtingui beneficis de l'ajuda, perquè al cap i a la fi no són els africans qui els paguen, ni qui els nomenen.

Cooperants involuntaris i escèptics

Els ambaixadors tenen un paper clau en les polítiques de cooperació del Nord: representen el país donant, assessoren sobre els projectes a finançar, donen suport als cooperants sobre el terreny... Però molts d'aquests diplomàtics no tenen gens de confiança en la cooperació. Un cop, en insinuar-li a un ambaixador espanyol al Camerun que els projectes finançats

per la seva ambaixada no tenien gaire qualitat, va contestar amb tota franquesa que això era cert, però que es tractava de diners «del 0,7%» i que calia gastar-los de totes formes. Per tal de mantenir bones relacions amb tots els cooperants que eren al país, l'ambaixador es limitava a repartir la partida de pressupost disponible entre tots els sol·licitants.

A la Guinea Equatorial hi havia un ambaixador tan afable com el seu col·lega del Camerun. En una ocasió em vaig veure obligat a anar-lo a veure, amb uns companys, perquè el Govern del país bloquejava un projecte de cooperació que ens havia encarregat, justament, l'agència de cooperació espanyola. Pensàvem que l'ambaixador faria alguna gestió per desbloquejar la situació, però de seguida va descoratjar-nos, tot al·legant que ell no hi podia fer res. Això sí, va tractar de tranquil·litzar-nos, mentre ens empenyia cap a la porta: «No es preocupin. Aquest és un país meravellós. Vagin a la platja... Hi ha unes platges magnífiques. I no pateixin. Jo respondré per vostès., ja faré una carta. Això sí... si us plau... no facin fotos. La setmana passada van expulsar del país dos espanyols per fer fotos. Però passegin tranquils i passin-s'ho bé». En aquell temps era tan passerell i tan innocent que no li vaig fer cas i vaig intentar prosseguir el projecte de cooperació.

Els estats no donen perquè sí. No cooperen per resoldre el problema de la pobresa al món: donen per consolidar el seu paper al món, donen per evitar-se problemes com el terrorisme o les migracions, donen per satisfer l'electorat i donen, sobretot, per trobar nous mercats per a la seva producció. El Pla Àfrica del Govern espanyol parla d'un «enfocament integral» de la cooperació: es tracta d'un eufemisme per dir que l'AOD s'atorgarà en funció de les relacions comercials, els pactes de política exterior i els acords migratoris. En poques paraules: que l'ajuda no es destinarà als llocs més pobres, sinó on hi hagi més interessos.

Cada donant destina l'AOD a les zones de l'Àfrica que li resulten més sensibles. França orienta bona part de la seva cooperació cap a les antigues colònies, que de fet continuen essent neocolònies. Portugal gasta molts recursos als països africans de llengua oficial portuguesa (PALOP) però, sobretot, bolca la major part de la seva cooperació a Angola, el més ric de

tots ells. El Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial (BM) reserven una part substancial de les seves ajudes a «alumnes model» que han aplicat estrictes mesures liberalitzadores, com Uganda o Ghana. Espanya gasta bona part de la seva ajuda en països amb un ric banc pesquer on feinegen els seus bucs (com Moçambic, Mauritània, el Senegal o Namíbia). Taiwan atorga cooperació a aquells països que, a l'ONU, reconeixen el seu Govern i no el xinès, com Sao Tomé i Príncipe... Els estats del Sud no actuen de forma diferent. Angola, que és un país relativament ric, intenta preservar el seu Üderatge regional mitjançant la cooperació (i, quan cal, amb intervencions militars a la subregió). I Cuba tracta que se li reconegui un cert üderatge a l'Àfrica tot enviant-hi abundant cooperació sanitària, educativa i militar.

Qualsevol aparició d'un nouvingut en el mapa de la cooperació molesta profundament, perquè altera els equilibris preexistents i posa en perill la «influència» dels anteriors donants. Als anys noranta, França va reaccionar amb indignació perquè els Estats Units van fer-se presents al continent africà, amb inversions i cooperació. Els polítics francesos, profundament neocolonials, van protestar per l'entrada dels Estats Units en uns territoris que França encara considerava seus. Però ben aviat van haver de redoblar la seva indignació, tot dirigint-la cap a un nou actor. L'arribada massiva dels xinesos a l'Àfrica, cap a l'any 2000, va revolucionar els polítics i els acadèmics gals. Durant dècades, els governs francesos han espoliat bona part del continent i han donat suport als caps d'estat més impresentables. Però de sobte han descobert que els xinesos, a l'Àfrica, actuen sense escrúpols. Estan molt escandaützats.

Cuba, de la revolució afrosocialista a la prohibició de la revolució

Els llatinoamericans sovint actuen amb una certa prepotència al continent africà. Es consideren l'elit d'entre tots els subdesenvolupats i tracten els

africans amb un cert paternalisme. Potser els més paternalistes de tots són els cubans. Els cubans progovernamentols estan convençuts que el seu país té el millor sistema en tot, i volen copiarlo, de forma acrítica, allà on van. On tenen cooperació, apliquen el model cubà a l'educació, a la sanitat, a l'agricultura... Creuen que ells saben tot el que els tercermundistes haurien de saber, i per això podien enviar mestres a ensenyar a Angola, sense necessitat d'aprendre portuguès.

Als cubans els sobren quadres, però els falten mitjans, i per això són especialistes a enviar divisions senceres de metges o de professors sense cap recurs. Els cooperants cubans gestionen hospitals sense cap aspirina, o creen facultats sense cap llibre. Organitzen el sistema de salut d'un país sencer sense haver trepitjat el terreny, perquè no disposen de pressupost per a cotxes ni per a carburant... A Gabú, a la Guinea Bissau, van crearhi una «Facultat de Medicina» amb cinc professors. Deien que als nois se'ls formava «de forma tan rigorosa» com a la Universitat de l'Havana.

El Che és una autèntica icona del règim cubà, però també de la presència cubana a l'Àfrica. El Che, el 1965, es va passar tot un any al Congo lluitant contra el règim reaccionari de Kasavubu (un dels inductors de l'assassinat de Lumumba). De fet, bàsicament va lluitar contra els seus subordinats cubans, perquè no es passessin el dia fornicant amb les congolese, i contra els seus aliats de la guerrilla congolese, perquè no volien lluitar com el Che els indicava. La conclusió del revolucionari llatinoamericà va ser molt senzilla: el «*pueblo africano*» patia un «*atraso secular*» i l'única forma de civilitzarlo era la guerra, perquè en el procés bèl·lic, segons ell, es forjava la unitat nacional. Ara bé, com que el Che no es refiava gaire dels africans, insistia que per alliberarlos els calia «*el apoyo de hombres de fuera, para educarlos en la lucha*».

Així, durant anys Cuba va donar un suport decidit als règims africans prefesament progressistes, fins i tot en contra de la voluntat del gran padrí soviètic. Els «internacionalistes» cubans van ser molt actius a l'Algèria de Ben Bella, a la Guinea Conakry de Sékou Touré, al Congo Brazzaville en temps de la revolució socialista, a la Somàlia de Siad Barre, a la Guinea Bissau durant la guerra d'alliberament nacional... Però on van ser més presents va ser a Angola. La guerra d'Angola va acabar essent el Vietnam

cubà, amb milers de morts en combat i de sida. Aquest conflicte va tenir un efecte desmoralitzador immens per a la joventut cubana.

Ara, Cuba sembla haver renunciat del tot a les seves aspiracions revolucionàries per a l'Àfrica. Els Castro col·laboren amb alguns règims capitalistes molt corruptes. Els cubans ja no defensen una revolució popular, sinó la noingerència en els afers interns dels països africans. A canvi de suport diplomàtic per al seu règim, els líders cubans reforcen els somnis megalòmans d'alguns dictadors i faciliten el seu enriquiment. Als cooperants cubans tant els fa. Ja no van a l'Àfrica a fer la revolució. Hi van per estalviar i per comprar-se un DVD o un ordinador portàtil (els DVD i els ordinadors portàtils que omplen les bodegues dels vols de Cubana de Aviación quan els «internacionalistes» tornen al seu país). Per si de cas, estan fortament enquadrats per caps del partit, i estretament vigilats per delators, no fos cas que algun d'ells recordés que és comunista i volgués lluitar per una societat més justa.

Ajuda bumerang

El president del Banc Mundial, en una ocasió va definir l'ajuda oficial al desenvolupament com «el negoci del desenvolupament». No es tractava d'un *lapsus linguae*; era sincer. Els estats del Nord tenen una rara habilitat a fer veure que ajuden els països del Sud quan en realitat es dediquen bàsicament a fer negocis. Quan una ONG sol·licita a l'agència espanyola de cooperació una ajuda per a algun projecte, cal que detalli l'impacte que pot tenir sobre l'economia espanyola. Sempre és bo de saber com ens ajuda l'ajuda...

Sovint, els estats del Nord donen ajudes als estats del Sud com a contrapartida a acords comercials o d'inversió. La Unió Europea considera oficialment els acords de pesca com un «instrument comunitari de cooperació» (de fet, els arrossos amb llamàntol dels restaurants de la Barceloneta són un subproducte de la cooperació internacional).

La major part dels discursos públics sobre el desenvolupament del Sud insisteixen en la reducció de la pobresa, que en els darrers anys s'ha convertit en un objectiu prioritari de la comunitat internacional. Malgrat tot, quan analitzem la distribució de l'AOD, veiem que la major part dels fons no es destinen a això. En primer lloc, la major part de les ajudes no van cap als països molt pobres, com el Níger o Sao Tomé i Príncipe, on les inversions són molt poc rendibles, sinó cap a països amb moltes possibilitats econòmiques, on el donant pot invertir i treure beneficis, com la Xina, el Marroc, Algèria o Mèxic (i, evidentment, es destinen a zones urbanes, i no a zones depauperades, sense infraestructures). A més a més, bona part de l'AOD no s'orienta cap a accions socials en l'àmbit de la sanitat, l'educació o l'agricultura de subsistència, sinó cap a sectors que reporten grans beneficis. La majoria de la despesa, sovint, es destina a infraestructures i permet a les empreses constructores del país donant accedir a nous mercats exteriors (fins i tot s'han donat ajudes «al desenvolupament» per a la rehabilitació del millor hotel de N'Djamena). De fet, els finançadors públics eviten escrupolosament de fer estudis de l'impacte social dels seus projectes, perquè saben perfectament que no combaten la pobresa.

La primera condició de tota l'AOD és que el país que la rep ha de treballar amb empreses del país donant. Aquestes empreses són considerades «agents de desenvolupament» pels organismes oficials de cooperació: les petrolieres són agents de desenvolupament, les constructores són agents de desenvolupament, els supermercats són agents de desenvolupament... Se suposa que els sabaters i els repartidors de butà també deuen ser «agents de desenvolupament».

Bona part de les ajudes nord-americanes per a la lluita contra la sida acaben als comptes d'empreses farmacèutiques dels Estats Units. Les empreses franceses SOTRECOM i France Cable et Radio s'embutxacaven bona part de l'AOD gal·la en matèria de telecomunicacions. I moltes empreses europees de construcció han consolidat les seves activitats al continent africà gràcies a l'AOD. En realitat, en gairebé tots aquests casos es podria parlar d'inversions, però no de cooperació. Quan algú obre un bar

en un barri, no està «cooperant» amb el veïnat, senzillament s'està intentant guanyar la vida.

Aquesta utilització de l'AOD no és exclusiva dels països occidentals. Si hi ha un país que practica amb habilitat el tàndem negoci-cooperació, és la Xina, un territori que s'està desenvolupant a un ritme vertiginós (i no pas gràcies a la cooperació internacional). L'Estat xinès articula estretament la seva política africana amb empreses públiques i privades xineses. El Govern xinès atorga cooperació als països africans com a contrapartida de convenis comercials; pot oferir cooperació, fins i tot militar, als règims més impresentables en les situacions més extremes. Les empreses petrolieres xineses han estat treballant al Sudan en plena guerra del Darfur (ja que el cru africà és vital per a la Xina). Els xinesos tendeixen a ocultar zelosament les dades de la seva cooperació; malgrat tot, se sap que alguns projectes xinesos han suposat un elevadíssim endeutament dels estats africans, la qual cosa ha estat molt criticada pel Fons Monetari Internacional.

Dins el negoci de la cooperació, la inversió estrella és l'anomenada «ajuda reemborsable»; en realitat es tracta de crèdits a un interès baix. Si un país africà vol un pont, el Govern francès paga a una empresa francesa perquè el construeixi, i després els africans van pagant-lo a terminis, i amb interessos. Aquests crèdits serveixen als països occidentals per fer-se la competència deslleial entre ells, ja que és més fàcil que un govern africà contracti una constructora que aconsegueixi crèdits al desenvolupament que una que no en pugui obtenir. Hi ha estats, com Espanya, que canalitzen gairebé una quarta part de la seva AOD mitjançant crèdits. Els organismes internacionals i nombrosos governs regionals també ofereixen ajuda reemborsable: no volen quedar exclosos del negoci del desenvolupament.

FAD: l'estafa més descarada

Un alt percentatge dels diners de l'AOD, a la Unió Europea, es canalitza a través dels crèdits Fons d'Ajuda al Desenvolupament (FAD), que són comptabilitzats com a cooperació al desenvolupament. La major part d'aquests crèdits es concedeix de forma molt fosca. La iniciativa sovint no sorgeix dels governs africans ni dels governs europeus, sinó d'algun empresari amb contactes a les administracions del Nord i del Sud. Aquest individu es presenta a algun alt càrrec d'un govern africà i li ofereix la possibilitat de crear alguna infraestructura o d'obrir un negoci al seu país, tot assegurant-li que, en cas que la proposta tiri endavant, hi haurà un crèdit europeu a punt. L'alt funcionari normalment exigeix a l'empresari una bona comissió per defensar aquest projecte davant el seu govern, ja que molts dels seus col·legues també voldran treure'n alguna cosa. A causa d'aquestes corrupteles, les obres i serveis contractats amb crèdits FAD es paguen de mitjana entre un 15 i un 50% més cars que el preu de mercat.

A més a més, sovint aquests projectes no encaixen en cap pla de desenvolupament, perquè tan sols responen a interessos empresarials. Amb els FAD es financen des d'hotels de luxe fins a instal·lacions per a empreses pesqueres europees. A vegades amb aquests crèdits s'han pagat vendes d'armes a governs africans, tot i que darrerament això és il·legal. Espanya va vendre camions militars Pegaso a la dictadura de Siad Barre; ho van disfressar comptabilitzant-los com a «material per al transport terrestre». Angola, en plena guerra civil, va rebre avions i vehicles militars espanyols mitjançant aquests préstecs. Hi ha països que encara avui dia estan pagant els interessos d'aquests crèdits per a armament.

El Govern espanyol, no obstant, no en tenia prou amb els FAD i va inventar un mecanisme similar, el Fons d'Internacionalització de l'Empresa, que es comptabilitza parcialment com a ajuda oficial al desenvolupament. D'aquesta forma el Govern tracta de satisfer els seus empresaris, i alhora vol convèncer els seus electors que destina el 0,7% del PIB a ajudar el Tercer Món.

Cooperació armada

A vegades els països del Nord cooperen amb l'Àfrica per deslliurar-se dels problemes que els poden arribar d'allà, com la immigració (sovint s'envia ajuda per insolidaritat, i no pas per solidaritat). Per als països africans, l'emigració no és cap problema, ja que les remeses de diners dels emigrants ajuden a la supervivència de milions de persones i són un pilar del desenvolupament (com ho havien estat, fa dècades, a l'Estat espanyol). Però la Unió Europea i els països europeus han inclòs en els acords de cooperació amb els països africans mesures en matèria migratòria que reforcen el control de l'emigració i faciliten la repatriació de *sense papers*. Al Senegal, la Unió Europea hi ha establert un munt de guàrdies civils espanyols, amb patrulleres, per impedir les sortides d'immigrants. Durant la guerra freda es considerava una barbaritat que un govern no deixés sortir del país els seus ciutadans; ara, en canvi, s'exigeix a molts règims africans que controlin els seus ciutadans i no els deixen sortir. Ho anomenen «cooperació en matèria migratòria».

A més a més dels guàrdies civils enviats per controlar la immigració il·legal, als països africans hi ha molts altres militars del Nord. De fet, la cooperació militar està molt sol·licitada. Els fràgils estats africans sovint signen convenis en matèria de defensa amb estats capitalistes o comunistes (i, a vegades, amb tots dos) per tal de reforçar el govern existent davant el perill de cops d'estat o d'accions mercenàries. Els països del Nord estan encantats de facilitar cooperació militar, perquè així es garanteixen una certa influència sobre els seus aliats.

Moltes vegades, la tramesa d'assessors militars, helicòpters, Kalaixnikovs i tancs es quantifica dins els pressupostos de cooperació. I, certament, en molts casos han «cooperat» a mantenir alguns dictadors en el poder, a desgrat de les protestes dels seus súbdits. França ha estat especialista en mantenir dictadures a través dels convenis de «cooperació

militar»: diverses vegades ha salvat, *in extremis*, els caps d'estat del Gabon, del Txad, del Congo Brazzaville, del Congo Kinshasa...

Quan es va desintegrar la URSS, molts països exsoviètics es van afanyar a signar tractats amb països africans. D'aquesta forma, els avions més tronats de la companyia Aeroflot, que eren destinats als vols interns del Tadjikistan o del Turkmenistan, van ser venuts a països africans (en alguns casos no es van vendre, sinó que es van llogar, amb les tripulacions incorporades). Amb les escombries aèries van arribar les escombries humanes. Mercenaris ucraïnesos, serbis, bielorussos i letons van ser contractats per diversos dictadors africans per defensar-se del seu propi poble i del seu propi exèrcit.

Els països del Nord també dediquen molts esforços a la «cooperació policial» amb els governs africans. A principis dels anys noranta, els policies guineans anaven a estudiar a Saragossa, duïen l'uniforme color merda de la policia espanyola i conduïen les velles «porqueres» d'Espanya. En molts països francòfons la Gendarmeria està entrenada per la seva homòloga francesa i llueix el seu uniforme. Israel també té una àmplia experiència en aquest sector, i ha «cooperat policialment» amb els règims més impresentables del continent, com el d'Idi Amin a Uganda o el de Moussa Dadis Camara a la Guinea Conakry. Els Estats Units també assessoren nombroses policies africanes...

Un dels únics camps on hi ha una fluïda cooperació Sud-Sud és, justament, en el camp policial i militar. Durant molts anys, el Marroc garantia, amb la tramesa de guardaespalles i militars d'elit, la seguretat dels presidents del Gabon, del Zaire i de la Guinea Equatorial. Líbia assessorava en matèria de seguretat diversos governs antioccidentals (com el d'Idi Amin Dada a Uganda o el de Thomas Sankara a Burkina Faso). I l'Etiòpia de Mengistu va enviar torturadors a molts països africans perquè ensenyessin als seus col·legues com tractar els detinguts... A molts països africans als presos que es vol interrogar o castigar se'ls penja d'una barra de ferro horitzontal, en una posició molt dolorosa. Mentre estan lligats així, se'ls colpeja

repetidament. Es l'anomenada tortura «etiop», el fruit més destacat de la cooperació policial interafricana.

Cooperació militar limitada

Al segle XIX el rei merina de Madagascar va posar-se en contacte amb els anglesos i els va demanar assessors militars. Els anglesos van enviar-li missioners i lingüistes, perquè es dediqués a preparar la pau, mentre ells es preparaven per a la guerra tot organitzant un dels exèrcits més potents del planeta. De fet, la cooperació militar dels països del Nord amb els seus aliats del Sud sempre ha estat estrictament racionada: des de temps de l'esclavatge, Occident mai no ha lliurat als africans les armes més modernes, per preservar la seva superioritat militar.

Idi Amin Dada, el dictador ugandès, va rebre la cooperació militar d'Israel, però el seu exèrcit mai no va deixar de ser un desastre; quan Uganda va canviar d'aliances i va col·laborar amb les organitzacions armades palestines en el segrest d'un avió israelià, les forces israelianes van esclafar els seus exdeixebles ugandesos amb un ràpid raid aeri. Les tropes franceses que havien col·laborat amb «l'emperador» centrafricà Bokassa durant anys, instruint els seus militars, van ser les mateixes que van depositar-lo en unes hores...

Algunes ONG proposen deixar de vendre armes als països africans (i, en canvi, no qüestionen que es venguin a Europa, potser perquè es creu que els europeus estan més capacitats per fer-los servir que els africans). Potser seria bo plantejar-se que si els africans es queden sense armes seran encara més vulnerables a les ingerències militars del poderós Nord, que està decidit a intervenir a l'Àfrica amb les armes a la mà cada vegada que els seus interessos estiguin en joc.

Tot per la foto

El Camerun és ple de dispensaris abandonats. Tenen parets, finestres i portes, però no tenen llits, ni ambulàncies, ni benes, ni esparadrap, ni tisores, ni personal... Són buits. L'Estat té problemes per reclutar funcionaris, i alguns centres sanitaris són tancats perquè no s'hi poden enviar metges ni infermers. Molts d'aquests centres van ser bastits per l'ajuda exterior. Alguna institució del Nord va pagar la construcció del centre, sense preguntar-se com s'ho faria l'Estat camerunès per mantenir-lo en funcionament. Quan es van acabar les obres, es va penjar una immensa placa a l'entrada de l'edifici, tot indicant que aquell dispensari havia estat finançat per tal govern, o per tal consell regional. Algun polític del Nord va anar a l'acte d'entrega de l'edifici i va fer-se les fotos de rigor, que més endavant van sortir en lloc destacat a la publicitat institucional que paguen religiosament tots els contribuents. Els votants del Nord van veure el seu candidat lliurant un centre sanitari a uns negres immensament agraïts. Potser es van sentir una mica bé pensant que, per una vegada, els seus diners anaven destinats a una bona causa. Molts d'aquests votants no sabran mai que aquell dispensari no va arribar a funcionar. Tampoc no sabran que la gran campanya de tramesa de medicaments contra la sida que es va fer al Senegal, el 2008, va ser un frau: a les imatges reproduïdes en mitjans de comunicació de tot el món s'hi veien grans carregaments de caixes de medicaments, però no es veia que tots aquells productes caducaven al cap de dos mesos.

La major part dels ciutadans del Nord voten, però desconfien dels polítics. No els manca raó: cada cop es fa més evident que hi ha un alt percentatge de polítics ineptes, un alt percentatge de polítics corruptes i un alt percentatge de polítics ineptes i corruptes. Els polítics saben que els ciutadans sospiten que són uns ineptes i uns corruptes, i per això han d'estar en una perpètua campanya per millorar la seva imatge. La cooperació al desenvolupament, amb tots els valors positius que els mitjans de comunicació li atorguen, constitueix una ocasió magnífica per promocionar-se. Ben sovint als impulsors de projectes de cooperació no els importa si el projecte surt bé o malament; el que els interessa, bàsicament, és que la foto

surti bé. En llenguatge de la cooperació a això se'n diu «visibilitat»: quan una ONG demana una subvenció per a un projecte de cooperació, el possible finançador exigeix que li detalli com quedarà ben clar que aquell projecte ha estat finançat per ell.

La màxima il·lusió de qualsevol alcalde de poble és que un missioner originari de la seva contrada li demani d'agermanar la seva localitat amb algun llogarret de l'Àfrica. Que se sàpiga, un agermanament mai no ha servit per desenvolupar cap lloc, però dóna possibilitats ingents per fer-se moltes i moltes fotos. I els africans, que saben molt bé què cerquen els europeus als seus països, han sabut respondre de meravella a les seves expectatives. Quan qualsevol ministre, director general, alcalde, regidor o alt funcionari europeu visita un poblat africà, és acollit amb una rebuda impressionant. Els africans reben els polítics europeus molt millor que els seus electors: hi ha danses tradicionals, nens amb banderoles, arcs de benvinguda fets amb fulles de palmera, oferiment d'una cabra o d'una gallina, brindis amb una carbassa de vi de palma... Els fotògrafs aprofiten l'ocasió per immortalitzar el polític europeu en cadascun d'aquests moments (però si l'individu en qüestió acaba la nit amb una guapa autòctona oferta per les autoritats locals, com és freqüent, desen les cameres).

Els polítics del Nord van desesperats per aconseguir projectes espectaculars, que els donin ressò entre els seus votants. Cada cop que hi ha un tsunami, unes inundacions, un huracà o un terratrèmol, mentre els equips de salvament tracten de salvar el que encara es pugui salvar, arriben desenes de polítics a deixar ben clar el seu suport a les víctimes, mentre dificulten les tasques de rescat. La mort atreu tant els polítics com les mosques. Els organismes oficials de cooperació saben que on hi ha desgràcies hi ha periodistes, i davant una catàstrofe s'apressen a enviar els seus equips de socors de la forma més espectacular possible: volen que el votant s'identifiqui amb un govern que ajuda els més desgraciats (a vegades ni tan sols tenen vergonya de demanar donacions, com si fossin una ONG més). Però l'actitud solidària sovint dura el que duren els periodistes sobre el terreny. El 1994, quan va haver-hi el genocidi a Ruanda, els donants internacionals s'hi van abocar (fins i tot els ajuntaments dels pobles

catalans, que no coneixien gens el terreny, volien enviar ajuda als ruandesos). Però quan aquest país va deixar de sortir als titulars dels diaris gairebé tothom es va retirar. La cooperació oficial espanyola, que el 1994 havia estat un dels grans donants, el 1997 no va destinar ni cinc a Ruanda, tot i que les conseqüències de la crisi encara eren ben patents.

Els estats africans més rics s'han afegit a la cooperació, com a eina de promoció internacional. El president libi Muamar al-Gadafi, quan era president de torn de la Unió Africana, va regalar a la Guinea Bissau un lot integrat per quatre tot terrenys, dos-cents cinquanta parells de botes, deu fotocopiadores i algunes coses més. Per desgràcia, encara no s'han avaluat els efectes d'aquest singular regal sobre el desenvolupament bissauenc. El president de la Guinea Equatorial, Obiang Nguema, també és especialista en operacions d'imatge lligades a l'ajuda internacional. El 2004 va enviar 200.000 dòlars als països asiàtics afectats pel tsunami. Diuen que el donatiu es va emprar per restaurar el subministrament elèctric d'alguns pobles de la regió. En aquells moments ben pocs pobles de la Guinea Equatorial tenien energia elèctrica.

La lletra petita

Els que donen posen condicions als que volen rebre. En un principi apliquen la «condicionalitat positiva»: mitjançant reunions, cursets i seminaris intenten convèncer els governants i funcionaris africans perquè facin el que ells volen. Ho anomenen «diàleg de polítiques», tot i que, evidentment, no hi ha cap diàleg: els estats del Nord esperen que els estats africans actuïn tal com ells volen i prou. Si la «condicionalitat positiva» no funciona, s'aplica la «condicionalitat negativa»: es tanca l'aixeta de la cooperació, dels crèdits i de la condonació del deute fins que l'estat del Sud rectifica i accepta els dictats dels donants. Els estats i els diferents poders del Nord aprofiten l'ajuda com un mitjà per influir en el Sud i per

aconseguir que els països africans apliquin les polítiques que més els interessin.

Des que es va crear el Fons Monetari Internacional (FMI), el 1944, aquest organisme ha associat desenvolupament amb difusió del capitalisme. Però en els darrers anys, els organismes internacionals, liderats pel Banc Mundial i l'FMI, s'han obsedit a aconseguir la plena liberalització dels mercats a tot el planeta. I aquests organismes han marcat la pauta que segueixen les agències de l'ONU i gairebé totes les institucions dedicades a l'ajuda internacional. Es diu que perquè hi hagi desenvolupament cal una obertura dels mercats i una privatització de les empreses públiques, i, de forma més secundària, es vincula el progrés econòmic a la democratització, el respecte al medi ambient i la promoció dels drets de la dona.

Aquests principis, en els darrers temps, s'han convertit en la Bíblia del desenvolupament (sigui el que sigui el famós «desenvolupament»). L'Organització Mundial de la Salut (OMS), aposta clarament per la privatització de part del sistema sanitari. La Unió Europea, en les seves polítiques de cooperació, segueix les mateixes pautes. Quan es refereix a la cooperació amb l'Àfrica en matèria d'agricultura insisteix en la necessitat de «redefinir els drets de propietat» i de «promoure el sector privat» (una política agrària amb la qual coincideix plenament el Banc Mundial, però que desperta molts recels a l'Àfrica, on la propietat comunal es manté vigorosa i és la base de la supervivència per a moltes persones). En molts convenis internacionals s'obliga els països africans a suprimir les seves barreres aranzelàries, la qual cosa a vegades té efectes nocius per a determinats productes clau de l'economia africana.

Des de mitjan anys vuitanta fins a l'any 2000, les conferències de donants van aplicar nombrosos plans d'ajustament estructural (PAE) als països africans. Estaven dissenyats per donar la primacia a l'economia d'exportació, i així garantir que l'Àfrica obtingués divises i pogués pagar el deute extern. Aquests PAE, destinats a millorar la competitivitat del continent a mitjà termini, a curt termini van tenir efectes desastrosos per a la població més desfavorida, ja que van anar acompanyats d'acomiadaments massius i retallades de la despesa social. Van començar a

faltar mestres, es va començar a fer pagar la matrícula a les escoles públiques...

Els donants, alhora que promovien polítiques amb alts costos socials, enviaven ONG al terreny per pal·liar els efectes d'aquestes mesures. Pretenien que fessin de «bombers de la pobresa», però en la major part dels casos aquestes organitzacions es veien impotents per actuar davant la magnitud del desastre. De fet, les ONG també formaven part del programa liberal: calia retallar al màxim el poder de l'estat i encarregar els serveis que oferia a actors privats. Els efectes nocius dels PAE van ser especialment greus als territoris més pobres de l'Àfrica, ja que les inversions estrangeres només van arribar als llocs on hi havia minerals o recursos estratègics. Molts països, en bloquejar les inversions en educació i en infraestructures, van veure paralitzat el seu progrés. Els donants, tot i que finalment van reconèixer que molts d'aquests plans no eren adequats, es van negar a acceptar cap responsabilitat pel fracàs d'unes polítiques que ells havien dissenyat i imposat.

De l'exigència de la democràcia al despotisme il·lustrat

El 1990 el president francès Mitterrand va deixar gelats els seus homòlegs de l'Àfrica francòfona quan, a la Conferència de La Baule, els va anunciar que a partir d'aquell moment no tothom podria rebre ajudes de França: l'antiga metròpoli només ajudaria els països que tinguessin governs democràtics. Bona part dels que estaven asseguts en aquella taula eren dictadors que havien pujat al poder mitjançant cops d'estat i que administraven els recursos del seu país com sí fossin seus. Els autòcrates africans encara no s'havien recuperat d'aquest ensurt que la Unió Europea (UE) els va anunciar que per formar part dels acords comercials entre la UE i la zona Àfrica-Carib-Pacífic (ACP), haurien de democratitzar els seus

governos. Immediatament el govern nord-americà i els organismes internacionals es van sumar a la posició dels europeus.

Molts governants africans feia dècades que eren al poder, i havien comès tot tipus de barbaritats per no deixar el seu càrrec. No estaven disposats a desprendre's d'allò que tant els havia costat de mantenir. Però davant les pressions internacionals es van veure obligats a dissimular: alguns van aconseguir mantenir-se al poder i continuar espoliant els recursos de l'estat, però es van veure obligats a tolerar el multipartidisme i a convocar eleccions (tot i que gràcies a la persecució dels opositors i al frau, les guanyaven sense problemes, a vegades amb el 99% dels vots). A molts països la condicionalitat política va fracassar estrepitosament, però en d'altres la població, entusiasmada pel suport estranger a la democratització, va aconseguir depositar el dictador de torn i establir un règim democràtic.

L'exigència internacional de democratització anava associada, als anys noranta, al discurs del «bon govern». S'argumentava que els governs democràtics serien més eficaços, perquè respondrien als interessos col·lectius i afavoririen el desenvolupament econòmic (de fet, la comunitat internacional sovint no valorava la democràcia *per se*, sinó tan sols com un mitjà per millorar la producció). Però la comunitat internacional, a poc a poc, va anar cedint davant de les resistències dels dictadors. Després d'un temps de tensions, van ressorgir les velles aliances: el president francès tornava a abraçar els autòcrates africans, disfressats de demòcrates. El president angolès, José Eduardo dos Santos, havia estat un fidel aliat de la Unió Soviètica fins que aquesta es va desintegrar; ara dirigeix un règim terriblement corrupte i autoritari, però convoca eleccions i les guanya per «només» el 81% dels vots. Però com que controla una part important del petroli africà, no hi ha ningú que el critiqui.

El «bon govern» ja no s'interpreta com el govern representatiu, el govern del poble, sinó tan sols com un govern eficaç. Després d'un període de pressions polítiques sobre els autòcrates, la cooperació es va buidar de qualsevol contingut democratitzador. No era important que un govern respongués a la voluntat popular, sinó tan sols que inclogués en les seves polítiques tres «qüestions transversals»: la situació de la dona, el medi ambient i el bon funcionament de les institucions. Es donava la prioritat a

allò políticament correcte i es negava qualsevol problema polític de fons. Es considerava secundari l'empresonament d'opositors, el frau, el robatori dels recursos de l'estat, la imposició al poble de determinades polítiques... El que es valorava de forma prioritària era l'eficàcia de les institucions.

Els dictadors africans, davant d'aquesta situació, van trobar una solució ben simple: promulgar contínuament lleis que responguessin a les exigències dels donants, sense cap voluntat de complir-les. A més a més, signen compromisos d'actuar amb transparència, de preservar el medi ambient, d'augmentar la despesa social, de suprimir la tortura, de permetre la llibertat de premsa... Saben que ningú no vindrà mai a passar-los comptes. Hi ha països africans que han signat tot tipus d'acords internacionals sobre el respecte als drets humans on la policia pot detenir una dona perquè vol interrogar el seu marit i no el troba, i la pot mantenir empresonada, com a ostatge, fins que el marit aparegui. En aquests països la policia tortura, i les presons són plenes d'individus als quals no s'ha formulat cap acusació: alguns han estat tancats per ordre d'un comissari que no ho ha notificat al jutge, però d'altres han estat empresonats per ordre d'un ministre, d'un diputat, d'un alcalde o, fins i tot, d'un cosí del president. Això sí, a l'ordenament jurídic d'aquests països hi figura que ningú no pot ser detingut si no ha estat acusat d'un delicte davant del jutge.

Però la cooperació sempre troba una solució per als problemes del continent africà. Per fer front a aquesta situació de manca de respecte als drets dels ciutadans en alguns països africans, les institucions europees han trobat la solució: eduquen els ciutadans per explicar-los quins són els seus drets. Els funcionaris europeus estaven molt preocupats per com funcionava la justícia en un país africà, on els condemnats a mort són penjats mitja hora després que siguin condemnats sense cap prova per un tribunal militar, i on no tenen cap possibilitat d'apel·lació. Van resoldre-ho editant una «Guia d'accés a la Justícia» que distribuïen entre els ciutadans. Es veu que creien que si la justícia no funcionava era perquè els ciutadans no sabien com usar-la.

La Unió Europea assegura que a l'Àfrica hi ha «administracions anquilosades i molt ineficients» per no reconèixer que les administracions d'alguns països africans són molt dinàmiques i tremendament eficients en el seu objectiu principal: preservar el poder dels autòcrates. Molts polítics europeus consideren que els governants africans són uns babaus. «No saben fer res», afirmava amb autocomplaença un destacat polític català, tot parlant dels dirigents d'un país que havien desviat bona part del pressupost de l'estat als seus comptes particulars i que al cap d'uns mesos van guanyar les eleccions amb un 95% dels vots. Generalment, els governants africans, que són molt vius, pensen el mateix dels polítics europeus: que són uns babaus.

La pastanaga i el pal

La cooperació busca el benefici del país donant. I malgrat tot, és la cara més amable de les relacions internacionals: pretén millorar la situació dels més dèbils, tot i que reforça el benestar dels més forts. Però la política exterior és un dels àmbits més despietats de la política: els governs del Nord, mentre fan campanyes d'imatge enviant cooperació a l'Àfrica, no dubten a aprofitar-se de la seva hegemonia per explotar els països africans.

En els mitjans de comunicació fa alguns anys es va parlar molt de les ajudes que s'enviaven als països del Sahel per combatre la sequera. En aquells moment pocs van preguntar-se per què els txadians o els malians no la combatien ells mateixos. Era ben senzill: no ho feien perquè no tenien recursos. I no tenien recursos perquè tenien problemes per vendre el seu cotó, una de les principals produccions de la zona. El cotó del Sahel havia de pagar forts impostos per entrar als Estats Units i a d'altres països del Nord (alguns dels quals també produeixen cotó). A més a més, els pagesos del Sahel havien d'espavilar-se per ells mateixos, mentre que els pagesos dels països occidentals eren subvencionats pels seus governs, que els oferien carburant a preu econòmic, ajudes en cas de pedregada, subvencions

per al turisme rural... El cotó del Sahel no podia ser competitiu, no perquè el Nord produís cotó més barat, sinó perquè els feien la competència deslleial. Als governs del Nord els era més senzill enviar llavors d'arbres, perquè els habitants del Sahel lluitessin contra la desertització, que deixar entrar el cotó del Sahel als seus mercats, la qual cosa provocaria les protestes de la seva pagesia. El cas del cotó no és un cas aïllat: el Nord bloqueja l'entrada d'un gran nombre de productes del Sud que són estratègics per a l'Àfrica.

A més a més, durant molt de temps els estats europeus han explotat els països africans mitjançant el deute extern. Europa ha tret molt més de l'Àfrica, amb els interessos del deute, que el que ha donat en cooperació. En molts casos els préstecs internacionals van servir per finançar projectes sense cap viabilitat o van anar a parar, directament, a les butxaques de dirigents corruptes. Els que deixaven els diners sabien perfectament que es malversaven. Més endavant, els països africans es van veure obligats a demanar nous préstecs per pagar els interessos dels anteriors. Molts estats destinen més diners al servei del deute que al Ministeri d'Educació. El Fons Monetari Internacional pressiona contínuament la República Democràtica del Congo perquè pagui els interessos dels deutes contrets per Mobutu, tot i que és conscient que quan es van donar aquests crèdits se sabia perfectament que serien desviats pel dictador... Ho deien els mateixos informes de l'FMI.

A més a més, el Nord explota l'Àfrica mitjançant els acords de pesca, que acostumen a ser nocius per a la pesca artesanal, i també mitjançant les patents abusives: milions d'africans no podien accedir als medicaments contra la sida per causa dels abusos de les farmacèutiques (que es defensaven al·legant la protecció de la propietat intel·lectual).

La caixa és forta

L'ajuda oficial al desenvolupament pot resultar extremadament cara. El 1979 el Govern espanyol va decidir, per primera vegada, ficar-se en un gran projecte de cooperació. A la Guinea Equatorial havia caigut la dictadura dirigida per l'hispanòfob Macias Nguema i acabava de prendre el poder un jove tinent coronel, Teodoro Obiang Nguema, que havia fet la formació militar a l'Acadèmia Militar de Saragossa i que arribava llançant proclames d'amistat eterna entre el seu país i l'antiga metròpolis. El règim de Macias havia deixat la Guinea Equatorial arrasada i el Govern espanyol va tractar de substituir totes les estructures destruïdes. L'ambaixador espanyol, Graullera, es reunia cada matí amb el nou cap d'estat, i aquest li feia la llista de les necessitats. I cada diumenge, amb el vol Madrid-Malabo, arribaven les peticions presidencials: des d'uniformes per a la selecció nacional de futbol fins als queviures favorits de la cúpula del país.

La part essencial del pressupost d'aquest projecte l'absorbien un grup de centenars de mestres i metges que pretenien fer-se càrrec del conjunt de l'estructura educativa i sanitària del país. Quan van arribar, en no trobar-los allotjament, es va llogar un vaixell de passatgers, que els feia d'hotel. Més tard se'ls va haver de construir sengles barris d'habitatges a Malabo i a Bata (per als quals es van haver de contractar jardineros, administradors, minyones, cuineres, xofers i vigilants). Com que no hi havia mitjans de comunicació per dur els cooperants d'una ciutat a l'altra, es van portar dos petits aparells Aviocar. Però com que al país no hi havia serveis de reparació d'avions, cada mes havia de viatjar a la Guinea Equatorial un Hèrcules de l'Exèrcit de l'Aire espanyol amb els recanvis necessaris. I també un cop al mes arribaven dos contenidors per als cooperants, l'un a Malabo i l'altre a Bata. S'hi encabien des de raspalls de dents fins a llaunes de patés (sense oblidar unes quantes caixes de vi de qualitat). Evidentment, el cost de tot aquest operatiu era astronòmic i, a la llarga, es va haver de reduir. El desembarcament espanyol a la Guinea Equatorial del 1980 suposa un cas extrem de malbaratament de diners en el si de l'ajuda oficial al desenvolupament, però gairebé tots els projectes gestionats per governs surten caríssims. Un alt percentatge de la despesa oficial en cooperació es

destina als salaris dels tècnics expatriats i a l'adquisició a l'exterior de béns per a aquestes persones. El salari dels tècnics de l'AOD és tan alt que a vegades significa més del 50% del pressupost dels projectes. Els que treballen per a les agències de l'ONU poden cobrar on volen, i molts tenen comptes oberts a les Bahames o a d'altres paradisos fiscals. Les necessitats del personal encarregat de l'AOD són estranyes i desmesurades: normalment inclouen cotxes de luxe i aparells d'aire condicionat (tot, lliure d'impostos); però poden anar molt més lluny. A l'oficina de PUNICEF de Malabo el personal estranger exigia llet semidesnatada, en un moment en què pocs habitants d'aquesta ciutat es podien permetre consumir llet i molts menys podien sospitar l'existència d'una cosa com la llet semidesnatada. Abdoulaye Bio-Tchané, un economista beninès que va ser director de la secció africana del Fons Monetari Internacional i president del Banc de Desenvolupament de l'Àfrica Occidental, assegura que tan sols el 46% dels diners destinats a AOD arriba realment als seus beneficiaris.

Bona part de l'AOD és molt poc transparent, ja que circula a través d'organismes multilaterals que són molt opacs i molt poc coneguts pels ciutadans (com el Banc Africà de Desenvolupament, BAD, o l'Organització per a l'Agricultura i l'Alimentació, FAO). De fet, més del 40% de l'AOD espanyola es canalitza a través de la Unió Europea, els organismes financers internacionals i altres donants multinacionals. Els ciutadans tenen molt poques possibilitats de fer un seguiment d'aquests ajuts, i ni tan sols hi ha cap parlament que pugui fiscalitzar-los acuradament. Només va haver-hi un intent seriós de control d'aquestes institucions. El 1998 el Govern dels Estats Units va encarregar a la Comissió Meltzer que avalués el funcionament dels organismes multinacionals en què aquest país participava. Els resultats van ser pessims.

L'ajuda més cara, amb més cara

L'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD) va néixer com una eina de promoció exterior de la catalanitat, més que no pas com una institució de cooperació. Amb el temps es va voler convertir en un organisme de cooperació «normal», però no es va caracteritzar mai per les seves accions espectaculars. Molts ciutadans ni sabien que existia fins que el 2009 la Sindicatura de Comptes hi va fer una inspecció i hi va detectar nombroses irregularitats. Es va constatar que més de la meitat dels funcionaris tenien targetes de crèdit, i que alguns les continuaven utilitzant malgrat estar en excedència. Al director de la institució li havien avançat 1.500 euros, sense cap justificant, i a la caixa hi faltaven 3.792 dòlars, que no van reposar-se fins uns dies més tard. Els funcionaris anaven a dinar a càrrec de l'ACCD, tot argumentant que treballaven mentre dinaven, però alhora pagaven el dinar amb tiquets restaurant, amb la qual cosa es quedaven amb els diners de l'àpat. També va sortir a la llum que la concessió d'ajudes no era transparent, ja que es donaven subvencions a projectes valorats amb puntuacions molt baixes pels tècnics de la mateixa ACCD...

Els funcionaris de l'Agència s'havien ventilat uns diners que, en principi, s'haurien d'haver distribuït entre les ONG per fer cooperació. Curiosament, totes les ONG van callar. Mentre l'oposició denunciava el cas al Parlament, les organitzacions humanitàries feien l'orni. Totes fenien por que, en represàlia, se'ls deneguessin altres subvencions en el futur.

Cadascú a la seva

Els donants són molt volubles, i es deixen portar per les modes. Quan algun organisme amb prestigi, com la cooperació alemanya, es dedica a construir granges de rates i d'altres rosegadors, tots els donants passen a construir-ne; quan els alemanys se'n cansen i decideixen fer latrines, tots fan latrines...

A l'Àfrica hi intervenen milers d'organismes de cooperació, entre governs, organismes multilaterals, regions, ajuntaments, ONG, universitats, hospitals, sindicats, cossos de bombers, biblioteques... La major part d'aquests organismes van a la seva: només responen a les seves prioritats i no es coordinen ni amb el govern receptor ni amb els altres donants. L'economista Bio-Tchané calcula que només un 20% de les accions de cooperació estan coordinades. En molts casos els finançadors fan que l'ajuda sigui ingovernable i després acusen els receptors de no gestionar-la bé.

Aquesta manca de coordinació porta a situacions absurdes. Un institut pot tenir el suport de cinc o sis donants, mentre que el de la comarca veïna no rep cap recolzament exterior. La lluita contra la sida s'ha convertit en una prioritat absoluta per a molts donants, però per dotar de més recursos aquest àmbit, en molts casos s'han retirat fons a la xarxa sanitària general. Hi ha hospitals a l'Àfrica que només disposen d'un vehicle i d'un laboratori, però estan infrautilitzats perquè per expressa voluntat del donant de torn se'ls destina exclusivament a la lluita contra la sida. D'aquesta forma, manquen recursos per lluitar contra altres malalties, com el paludisme, que provoquen una mortalitat més elevada que la sida.

La Guinea Bissau: cooperació fallida

La Guinea Bissau és un dels estats africans en què la cooperació té un paper més important en l'aspecte econòmic. L'activitat empresarial és mínima, i tant els grans hotels com les petites pensions viuen gràcies a l'afluència de cooperants. Tot i que és el PALOP (país africà de llengua oficial portuguesa) que més ajuda per càpita ha rebut des de la independència, segueix a la cua de les estadístiques mundials. El Govern de Bissau, sense recursos per ferres, accepta qualsevol projecte que li presentin els finançadors. I hi ha finançadors de molts tipus: estats europeus, com

França, Portugal i Espanya; estats africans, com Angola, el Senegal i la Guinea Conakry; organismes multilaterals, com la Unió Europea, la Unió Africana (UA) o la Comunitat de Països de Llengua Portuguesa (CPLP)... Molts d'aquests finançadors aprofiten la debilitat de l'Estat per imposar-li els seus projectes; sovint actuen al marge de les autoritats locals.

Cada donant segueix la seva pròpia estratègia, i cadascun usa la cooperació amb objectius diferents, que a vegades entren en conflicte: Portugal vol consolidar la seva presència davant dels intents francesos d'incloure Bissau a l'àrea francòfona; el Senegal vol destruir les bases militars dels independentistes de Casamance en aquest país; la UE tracta d'evitar que Bissau esdevingui una escala del narcotràfic cap a Europa; Espanya fa servir Bissau com a abocador on repatriar els immigrants il·legals de l'oest d'Àfrica; Angola tracta d'obtenir benefici de les mines de bauxita...

Quan circules per la ciutat de Bissau veus cotxes de cooperació per tot arreu. Fins i tot n'hi ha varis del Programa de Control d'Armes Lleugeres de l'ONU: se'ls va destinar, principalment, al Barri Militar de la ciutat, considerat una zona d'alt risc peiqüè allà, una vegada, una noia va matar el seu xicot d'un cop d'ampolla (en canvi, aquest programa de l'ONU no actua en alguns suburbis de París, evidentment molt més perillosos). Davant dels grans restaurants de la ciutat sempre hi ha una munió de cotxes de cooperació; són els mateixos que els caps de setmana s'acumulen en alguns llogarrets de la rodalia de Bissau on es preparen gallines da terra a la brasa i ostres.

Però quan t'endinses al país, la cooperació es fa invisible: no hi trobes hospitals, ni escoles, ni res d'especial que valgui gaires diners, més enllà de la millora dels principals eixos viaris a càrrec d'empreses europees subvencionades per la UE. La major part de la cooperació es destina, en realitat, a tractar de mantenir en vida un estat que no rutlla. Amb els ingressos propis, l'Estat només garanteix un 20% del seu pressupost. Sovint els funcionaris es passen mesos sense cobrar. Les institucions no tenen fons ni per comprar mobiliari per a les seves oficines. Els donants injecten contínuament grans quantitats de diners a l'Estat, perquè no faci fallida. Bona part d'aquests diners van directament a mans de l'exèrcit, que s'enduu

la part del lleó de la cooperació. I l'exèrcit, subvencionat per l'ajuda, es passa el dia conspirant i donant cops d'estat per controlar l'aparell de govern. Però la comunitat internacional, on hi ha problemes, hi troba solucions: s'ha decidit enviar més cooperació a Bissau, amb l'objectiu de controlar l'exèrcit.

La ruïna de la cooperació

Abans que no existís Internet, a totes les oficines de les agències de l'ONU de tot el món hi havia una habitació reservada al *Manual de procediments*. Era una obra, de desenes de volums, en què es detallava com s'havia de redactar cadascun dels nombrosíssims documents que les seus centrals reclamaven contínuament. Ara, gràcies a Internet, s'estalvia espai a les oficines i se salven molts boscos, però els procediments continuen essent igual de precisos i d'emprenyadors. El personal de l'ONU es passa hores i hores desxifrant tediosos documents per produir nous documents que alhora seran rebutats en prolixos informes que, en molts casos, no portaran enlloc. Molta gent es passa el dia redactant papers d'eficàcia més que dubtosa.

Però el problema de la cooperació internacional no es limita a una qüestió d'inoperància. No és només que l'ajuda no sempre tingui efectes positius sobre el terreny, sinó que en ocasions pot tenir efectes extremadament perniciosos. Els economistes han constatat que en aquells països on arriba ajuda en grans quantitats i la cooperació suposa un alt percentatge del PIB, els preus de les mercaderies augmenten de forma incontrolable. Però els ingressos de la cooperació no beneficien tothom, perquè l'ajuda tendeix a concentrar-se en sectors determinats de la societat. La inflació fa que empitjori el nivell de vida dels que no es beneficien directament de la cooperació (generalment els sectors més desfavorits de la societat). Així doncs, per a alguns africans, més cooperació vol dir més dificultats.

Cooperació: la revolució impossible

Fa temps que molts donants s'han adonat que és impossible dirigir el desenvolupament de tota l'Àfrica des de Nova York o des de París. En el fons reconeixen que el mecanisme de cooperació aplicat fins ara no era l'adequat. A partir de l'any 2005 es van començar a redefinir els protocols de treball de l'ajuda internacional. Es va decidir que els responsables últims del desenvolupament havien de ser els governs africans; els organismes d'ajuda els donarien suport, però els executius africans havien de dissenyar les estratègies de desenvolupament i posar-les en pràctica. En el fons, el més senzill seria que els donants del Nord transferissin diners als governs africans perquè aquests apliquessin les polítiques que volguessin com volguessin. El problema és que els finançadors no es fien (i amb raó) dels governs africans. No és possible aplicar les noves directrius de la cooperació si no hi ha confiança mútua. I és ben difícil confiar en alguns líders que fa dècades que es dediquen al pillatge de l'ajuda internacional.

CAPÍTOL 6

El disseny de les polítiques de cooperació. Tot per l'Àfrica, sense l'Àfrica

A les vuit del matí, en un país centreafricà, a les portes de la delegació de l'UNICEF (l'agència de l'ONU per a la infància) s'hi reuneixen unes quaranta persones, ben encorbatades i portant aparatoses carteres. Impera un ambient de sortida escolar: les bromes ingènues es repeteixen. Amb una puntualitat insòlita en aquestes latituds, apareixen uns petits microbusos on s'encabeixen tots els ponents: com per casualitat tots els blancs entren al mateix vehicle.

Els viatgers no es dirigeixen a cap activitat lúdica: van a una reunió entre l'UNICEF i el govern local per discutir els futurs projectes de cooperació. A desgrat del bon humor imperant, molts dels alts funcionaris africans presents no mostren cap interès envers els projectes de cooperació: no els importa gens ni mica si els nens van a la presó o al reformatori, o quantes mosquiteres cal repartir per als nadons. Per tant, *a priori* no tenen cap interès a debatre estratègies de desenvolupament. Però per aprovar un programa de cooperació, l'UNICEF i els altres organismes internacionals exigeixen que s'hagi discutit prèviament amb tots els departaments governamentals que en pugin resultar afectats. La delegació nacional de l'UNICEF, per aconseguir un cert quòrum en aquests debats, s'havia plantejat la possibilitat de pagar als assistents, però els seus reglaments impedeixen d'establir salaris per als funcionaris locals. Només els pot retribuir mitjançant dietes. I els organismes internacionals tenen unes

normes molt estrictes: tan sols es poden oferir dietes quan la gent es desplaça a més de 40 km.

És per això que els participants surten de la ciutat i se'n van tots junts a fer una reunió en una localitat a poc més de 40 km de distància, i després l'organització ja els retornarà a la capital. Gràcies a aquesta xifra màgica, 40, l'organització pot retribuir esplèndidament no només els funcionaris del govern, sinó també el seu propi personal (això explica l'alegria de tots els assistents). D'aquesta forma, si bé les Nacions Unides no han aconseguit acabar amb la pobresa a l'Àfrica Central, s'han convertit en l'agència de viatges més eficaç d'aquesta part del planeta. Transport, càtering, distribució de materials, generadors elèctrics, ordinadors, fotocopiadores, projectors... tot funciona a la perfecció.

La sala de reunions sembla més una escola que un fòrum per a una trobada oficial. Unes cadires en cercle i, al seu voltant, tot de murals coberts amb paper d'embalar. A cada assistent, en arribar, se li lliuren retoladors de colors i unes petites cartolines de formes i colors diferents. El moderador («facilitador», en terminologia de desenvolupament) comença la sessió dient: «Que cadascú pensi tres problemes de la infància en aquest país i que els posi, en color negre, en una cartolina circular de color vermell». Els assistents, de forma disciplinada i a ritme de tortuga, emplenen els cercles. Un cop recollits els suggeriments, es pengen en un mural, agrupant els de continguts similars. «Bé, ara ja tenim els problemes principals. El primer és el paludisme. Com penseu que es pot solucionar el paludisme? Escriuiu tres suggeriments, en color blau, en una cartolina quadrada verda...»

Algú pot pensar que aquest sistema és el que s'utilitza des de fa anys als parvularis, en tots aquells països on els parvularis es poden permetre comprar cartolines i llapis de colors. No és així. Es tracta d'un mètode de debat patentat per l'ONU. Hi ha fins i tot molts responsables d'Informació, Educació i Comunicació que viatgen milers de quilòmetres per fer cursos en què alguns «experts» els ensenyen com utilitzar aquest mètode, que facilita debats «oberts i participatius». El gran avantatge d'aquest sistema és que permet que en qualsevol trobada tothom hi digui la seva, encara que no tingui ni idea de què es parla. Així s'evita una confrontació directa entre les posicions del govern del país i la delegació de l'ONU; tot deriva en un poti-

poti en què qualsevol intervenció és vàlida. D'aquesta forma, tots els dossiers enviats prèviament a la reunió no serveixen absolutament per a res. S'embolica la troca i a la fi s'aprova el document que l'organitzador vol, amb la presència d'una munió de participants convençuts d'haver decidit una cosa que ells no han decidit. Autèntica prestidigitació al servei d'una bona causa.

Però hi ha una mania de les Nacions Unides que posa terriblement tensos els funcionaris africans: a l'organisme internacional l'encanta farcir d'estadístiques els seus informes, per tal d'elaborar taules comparatives entre diferents estats. Tant li fa que siguin òbviamment falses, com ho són a molts països africans. Per sistema, qualsevol informe va ple d'estadístiques sobre la producció de mandioca o sobre la propagació de malalties hepàtiques; però en alguns països no hi ha cap estructura encarregada d'elaborar estudis i estadístiques, el cens està desfasat, no hi ha control de la producció, els ministeris perden els expedients...

Als funcionaris africans els solen produir vertigen les estadístiques sobre qualsevol qüestió: alimentació, estat de la sanitat, disponibilitat d'aigua potable... Qualsevol empitjorament de les dades respecte a l'estadística anterior es pot interpretar com una crítica al govern, i això, en un sistema autoritari, no s'ho pot permetre ningú que cobri de l'estat. Els alts càrrecs de l'administració, sistemàticament, qüestionen qualsevol estadística que els ofereixi l'ONU. No tenen cap dada per contraposar a les que figuren a l'informe, però sempre negocien fins que el seu interlocutor modifica els seus comptes i inclou una xifra una mica més elevada. En aquesta subhasta es fixen les dades que més tard molta gent farà servir en els seus estudis, donant-les per inqüestionables.

A desgrat de la tensió produïda per l'aparició de diverses estadístiques, el jove moderador fa molta via. Se sent satisfet perquè creu que en unes hores haurà enllestit la negociació. I no acaba d'entendre per què el delegat de PUNICEF el mira malament i li fa ganyotes. A la fi, el cap de projectes li passa una nota: «Vés més a poc a poc. La reunió ha de durar fins a les 16 hores». Les estrictes normatives de l'ONU estableixen que només es poden cobrar dietes quan es passen més de 6 hores al lloc de destí. I els treballadors de l'ONU, molt estrictes, respecten la lletra i l'esperit dels

reglaments. A diferència dels seus interlocutors africans, serien incapaços de falsificar els informes i de mentir als responsables de Nova York.

Així doncs, el «facilitador» tracta de retardar el ritme de la reunió, i els badalls es multipliquen (de fet, si molts no s'adormen és perquè amb tant agafar cartolines i retoladors, es fa difícil descansar). Però no hi ha forma d'aconseguir allargar més l'acte. El responsable de programes, amb enginy, troba una solució. Abans de la discussió del darrer punt, a quarts d'una, decideix fer una aturada per dinar. Per desgràcia, el dinar és un magnífic càtering que s'ha dut des de la capital, i tot i que es fa el possible per menjar a poc a poc, a un quart de dues tothom ha acabat. De nou ho arregla el responsable de programes, un home eficaç i imaginatiu, tal com exigeixen les Nacions Unides al seu personal: proposa a tothom anar a fer el cafè en un bar del poble. Hi ha cafè a la sala de reunions; gairebé ningú, en aquest país, pren cafè, i tothom sap que al bar del poble és molt possible que no hi hagi cafè. Però ningú rebutja la idea. Tot el grup, en massa, es llança als carrers del poble, buscant un bar on prendre les cerveses que l'ONU mai no posa a les sales de reunions. A la fi, a la taula del diminut Club Nàutic s'hi acumulen moltes ampolles de cervesa i cap cafè. I l'eufòria de l'alcohol es fa patent: la gent es torna més cordial. Quan la comptable de PUNICEF paga tot el compte, les tensions de la sessió del matí s'obliden del tot.

Es retorna a la sala de reunions passejant amb molta calma. No es parla dels reformatoris, de les latrines, ni del desenvolupament, sinó de la família, de les vacances, del cost de la vida... I la sessió es reprèn en un ambient molt relaxat. Les discussions es minimitzen. Un parell de qüestions espinoses es resolen en cinc minuts. Finalment, el procés participatiu de discussió amb el mètode patentat per les Nacions Unides és tot un èxit. El document que resulta de la discussió és pràcticament idèntic al que havia preparat l'equip de la delegació nacional de PUNICEF la nit anterior.

Només hi ha un petit problema: la trobada s'ha acabat 40 minuts abans de les quatre. Però tot es resol amb facilitat. La comptable triga 20 minuts a distribuir les dietes entre els participants. Aquests, amb els calés a la butxaca, esperen satisfets al davant de l'edifici que toquin les quatre. A

l'hora en punt pugen als cotxes i, a tota velocitat, es dirigeixen cap a la ciutat, amb la satisfacció del deure complert. L'UNICEF ja té un pla d'acció aprovat per a aquest país africà, i ho ha fet amb la col·laboració del Govern, que figurarà com a coautor de l'informe final. I els funcionaris guineans s'enduen una bona picossada per haver fet una assentada a 40 km de la capital: amb aquests calés més d'un seduirà alguna jove cambrera i se l'endurà a una pensió de mala mort. Els tècnics de l'UNICEF també estan ben contents: l'endemà, a mig matí, els cridaran a comptabilitat i els lliuraran un gruixut sobre amb les seves dietes.

Cooperació mimètica

Totes les polítiques de cooperació al desenvolupament patrocinades des d'Occident s'assemblen molt (en els darrers anys han aparegut nous donants, com la Xina, l'Aràbia Saudita o Kuwait, que funcionen de forma diferent). En realitat, són el Fons Monetari Internacional (FMI) i el Banc Mundial (BM) els que dissenyen quines han de ser, a grans trets, les línies de desenvolupament del Sud. El BM actualment és el major donant d'ajuda internacional (i, malgrat tot, com el seu nom indica, continua essent un banc, preocupat pels seus beneficis). A partir de les recomanacions establertes per l'FMI i pel BM, comencen a treballar les diferents agències de les Nacions Unides (l'UNICEF, encarregada de la infància i de la dona; la UNESCO, responsable de l'educació i de la cultura; el PNUD, dedicat al desenvolupament...). Aquests organismes apliquen les doctrines de l'FMI a les polítiques d'ajuda a la infància, a la defensa del medi ambient, a les migracions, a l'ajuda alimentària. .. Els «experts» de l'ONU tenen una influència increïble: es reuneixen en sessions a porta tancada i estableixen els criteris d'actuació de tots els països membres en matèria de desenvolupament. Tenen molt poder de decisió, però no han de retre comptes a ningú. Per això no se senten gens afectats pels fracassos acumulats durant els darrers cinquanta anys.

La bòfia humanitària

L'SNV, la cooperació holandesa, té fama d'estar molt ben organitzada. Té els seus objectius ben definits i sol disposar de quadres ben formats (molts d'ells reclutats entre la població del país on treballen). Els documents de l'SNV es refereixen contínuament a la col·laboració dels Països Baixos amb les polítiques dissenyades pels mateixos governs africans. Sempre ho fan en termes «d'ajuda»: fan creure que els africans trien lliurement les polítiques que volen aplicar, i que demanen ajuda als holandesos per fer el que ells no saben o no poden fer.

La realitat és molt més senzilla. L'explicava, sense pèls a la llengua, un alt càrrec africà de l'SNV, responsable de la cooperació sanitària amb el seu país. Assegurava que ells feien de «policia» i que la seva tasca consistia a garantir que el govern es comprometés a fer determinades coses que no volia fer, i a pressionar-lo perquè efectivament les fes. Presumia que, de vegades, fins i tot ho aconseguien.

La comunitat internacional, que apadrina les polítiques de desenvolupament, no és en absolut democràtica, sinó que està sotmesa al poder hegemònic d'Occident. Als organismes financers internacionals i a les agències de les Nacions Unides, la primacia occidental és completa: els estats que fan una aportació econòmica més gran tenen més capacitat de decisió; i els tècnics estan sotmesos a les directrius dels donants més importants. Quan les agències de l'ONU no han volgut seguir els dictats de les grans potències, aquestes han tancat l'aixeta. El 1984 la UNESCO, sota la direcció del senegalès Amadou-Mahtar M'Bow, va tractar d'impulsar una transformació radical en el món de la informació, que posava en perill els beneficis dels grans grups empresarials que controlen la comunicació a escala mundial. De seguida, els Estats Units i la Gran Bretanya es van

retirar d'aquest organisme. Sense les seves quotes, l'organització va quedar gairebé bloquejada i va passar molts anys quasi inactiva.

Occident imposa a l'Àfrica prioritats, línies polítiques i estratègies de desenvolupament; dicta què cal fer, quan cal fer-ho i com cal fer-ho. Però les prioritats del món de la cooperació (lluita contra el tabaquisme, eliminació del treball infantil, promoció de la societat civil...) són les prioritats del Nord i no sempre coincideixen amb les prioritats de les societats africanes, que mantenen valors morals i models sociopolítics diferents als occidentals.

Entre les polítiques dels diversos donants no hi ha diferències sensibles. El Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional patrocinen un model de desenvolupament que, en grans línies, és compartit pels diferents organismes internacionals (l'ONU, l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic, la Unió Europea...). A més a més, les polítiques de cooperació dels diferents estats occidentals s'adapten a les directrius «tècniques» dictades per aquests organismes. Els municipis i regions del Nord que es dediquen a la cooperació copien aquestes polítiques, no perquè estiguin gaire convençuts que són eficaces, sinó per pur mimetisme. En el fons, en la major part d'affers, actuen de forma molt similar l'UNICEF, el Govern italià, l'agència de cooperació oficial del Canadà, la Unió Europea, el departament francès del Llenguadoc-Rosselló o l'Ajuntament de Cornellà de Llobregat. A Suècia, si et sents esgotat, l'Estat et subvenciona una estada en un balneari; en canvi, als Estats Units, si ets pobre, no pots accedir a determinades operacions quirúrgiques. A desgrat de la diferència radical entre aquests models sanitaris, la política de cooperació en matèria de salut dels Estats Units és molt similar a la de Suècia.

Els països africans no poden escapar als plans de desenvolupament que els «aconsellen» (i que han preparat, seguint instruccions de la comunitat internacional, una sèrie de «tècnics» que no coneixen gens el territori on s'aplicaran). Els estats africans estan profundament endeutats i depenen dels seus finançadors occidentals. I a les conferències de donants, on es discuteixen les remeses de diners i on es negocia el pagament del deute, els estats occidentals condicionen els seus crèdits a l'adopció de determinades

polítiques de desenvolupament: imposen la creació de reserves naturals, la reducció del nombre de funcionaris, l'aplicació de programes de control de la natalitat... Val a dir que els governs africans, normalment, obeeixen amb molta desgana i amb la plena convicció que les imposicions de les institucions internacionals no serviran per a res. Fa molts anys que pateixen les polítiques de desenvolupament de l'ONU.

Després d'haver dictat les grans línies polítiques, els donants imposen als països africans directrius «tècniques» sobre política econòmica, sanitària i educativa que afecten temes menors. Cada pas en l'estratègia de desenvolupament és estrictament supervisat pels organismes internacionals i pels grans donants. Qualsevol ministeri africà està sotmès a una estreta «supervisió» (vigilància) dels donants. Fins i tot la programació de preescolar o la contractació de guàrdies municipals ha de seguir les seves directrius. Per treballar més còmodes, els donants han esquarterat Moçambic en dinou parts i se l'han repartit: cada organisme de cooperació treballa en una zona i s'encarrega de tots els afers: sanitat, educació, promoció de la dona...

A l'Àfrica, les polítiques sanitàries, educatives, econòmiques, industrials i agràries estan més condicionades pels dictàmens de la cooperació que per la voluntat de les pròpies poblacions. Els occidentals ho decideixen tot i els africans són espectadors passius. Això sí, una de les bases del desenvolupament, segons els teòrics del tema, és la «participació» de les poblacions. Però aquesta «participació» mai no passa per la presa de decisions: es «participa» en el que han decidit els altres. D'aquesta forma, la cooperació esdevé una eina d'autoritarisme incomparable: la sobirania popular ha estat usurpada pels organismes d'ajuda al desenvolupament, que amb el pretext d'orientar els governs sobre decisions «tècniques» assumeixen bona part de les decisions polítiques. Es reclama que hi hagi democràcia a l'Àfrica, però no es deixa que les poblacions dels països d'aquest continent triïn les polítiques que vulguin.

El més patètic és que a alguns polítics africans aquesta situació ja els va bé. El 2001 Ravelomanana va ser candidat a les eleccions presidencials de

Madagascar, amb el partit Jo Estimo Madagascar. Quan els periodistes li van preguntar quina seria la seva política econòmica, es va limitar a respondre que el seu programa era el del Banc Mundial (BM) i el del Fons Monetari Internacional (FMI). Era veritat. Després de guanyar les votacions rebia contínuament els representants de l'FMI, del BM i de la Unió Europea. Els feia cas en tot. Els organismes internacionals, molt cofois, van condonar el deute a Madagascar, i les ajudes van ploure sobre el país. Mai no es van plantejar si el poble malgaix hi tenia alguna cosa a dir. Ravelomanana va ser derrocat en una insurrecció popular el 2009: els índexs de desenvolupament de Madagascar, durant el seu mandat, havien sofert una caiguda espectacular.

Producció de tapes a l'Àfrica Equatorial

Els cogombres en vinagre són un producte molt apreciat com a aperitiu en molts països europeus: a França, a Rússia, a Alemanya... En canvi, a la Guinea Equatorial no els coneix ningú: el cogombre creix bé al país, però no forma part dels hàbits alimentaris locals. A més a més, el gust del vinagre sembla repugnant a molts africans. Malgrat tot, en una ocasió, un espanyol va proposar a la cooperació oficial espanyola una idea realment revolucionària: crear una sèrie de cooperatives de dones dedicades a la producció de cogombres, de cara a la fabricació de conserves. Assegurava que el negoci era segur i va obtenir un generós ajut.

A la regió on ss va desenvolupar el projecte no hi havia cap tradició de cooperatives, ni d'associacionisme femení, ni, per descomptat, de conreu del cogombre. I, malgrat tot, el projecte va funcionar molt millor del que es podia esperar. Al cap d'uns mesos, grandioses piles de petits cogombres s'amuntegaven a les vores de les carreteres. Però no va arribar cap comprador. Cap. Els cogombres van acabar podrint-se. I el promotor del projecte va haver de sortir del país d'amagatotis, perquè les airades agricultores volien tallar-li el coll. De les sucoses ajudes que va obtenir el projecte no se'n va saber mai més res.

Això sí, el projecte encaixava a la perfecció en les prioritats dels organismes de cooperació: el portaven dones, o sigui que responia a la «prioritat de gènere»; es treballava amb cooperatives, dins el marc de l'anomenada «dinamització de la societat civil»; pretenia el creixement econòmic, amb la qual cosa es garantia la «sostenibilitat»; estava orientat cap a l'exportació, tal com recomanaven els organismes internacionals...

Modes en l'ajuda

Occident ha passat per diversos períodes de crisi en què no tenia un projecte de futur clar. Però sempre ha tingut una idea molt definida de què calia fer amb els africans. L'únic problema és que la idea de què cal fer amb els africans ha anat canviant de forma contínua, com a mínim al llarg dels darrers cent vint-i-cinc anys.

Durant dècades, els responsables de salvar el continent negre van ser els missioners (catòlics, presbiterians, metodistes, anglicans, baptistes...). Prioritàriament portaven la salvació de l'ànima, i a més a més s'encarregaven de l'educació, de la sanitat i dels afers socials (cuidaven dels vells, dels invàlids...). Les esglésies representaven la cara més humana d'Occident, en uns moments en què Europa, a l'Àfrica, no es caracteritzava precisament per l'humanisme, sinó pels àscaris, les canoneres, els treballs forçats, la segregació racial, la discriminació legal...

A partir de les independències, la situació va canviar sensiblement. Diferents sectors d'Occident, que mai no havien estat presents a l'Àfrica, van llançar-se a ajudar-la amb projectes molt diversos. Els primers a arribar van ser els esquerrans. Amb la descolonització, alguns països s'havien quedat sense quadres i els seus governs necessitaven auxili de personal especialitzat. Desenes de professors d'esquerrres van anar-se'n a l'Àfrica, on els semblava trobar la plasmació de les seves teories revolucionàries. L'esquerra europea, curta de referents, va trobar la via revolucionària a la Guinea Conakry, a Tanzània, al Congo Brazzaville, al Benín, a Angola, a

Etiòpia, a Moçambic i a la Guinea Bissau (països aliats, en el seu moment, de la URSS o de la Xina).

En nom d'una societat ideal, en aquells anys es van cometre tot tipus d'horroros que van causar un nombre ingent de víctimes: matances ètniques a Angola, pagesos desplaçats de les seves terres i reubicats en granges col·lectives a Etiòpia, intel·lectuals empresonats a Angola, guerres absurdes com la de l'Ogaden entre Somàlia i Etiòpia... Mirat en perspectiva, sobta com tants intel·lectuals suposadament lúcids i il·lustrats van arribar a ficar la pota tant. Deu ser cert que no hi ha pitjor cec que aquell que no hi vol veure. Mentre els habitants d'aquests països «afrocomunistes», «socialistes africans» o «afrorevolucionaris» amb prou feines aguantaven uns governs corruptes, messiànics, autoritaris i ineficaços, els il·luminats europeus veien en ells el paradís terrenal...

Alhora que a l'Àfrica hi arribaven els revolucionaris, també hi arribaven els tècnics. En aquella època el gran paradigma d'Occident era la industrialització i tothom es pensava que amb la construcció de grans infraestructures es garantiria el desenvolupament del Sud. Tant el bloc occidental com l'oriental es van llançar a promoure la presa amb més capacitat de tot l'Àfrica, la fàbrica d'alumini més productiva de l'hemisferi sud, la mina de coure més gran del món... Tot havia de ser gran, com més gran millor. En teoria aquestes inversions milionàries dinamitzarien l'economia dels diferents països, i en pocs anys l'Àfrica arribaria al nivell d'Occident. Va ser l'època dels «elefants blancs», les espectaculars obres de prestigi. Moltes d'aquestes fàbriques, preses i mines des de l'inici van estar infrautilitzades; amb el temps van aturar-se. Per finançar aquests macroprojectes molts estats africans van endeutar-se greument, i alguns encara estan pagant la genial idea dels seus líders i dels seus assessors...

En fer-se patent el fracàs dels grans projectes, va venir la moda dels microprojectes. Alguns teòrics van començar a assegurar que els grans canvis procedien en realitat de les coses petites. La qüestió ja no era fer grans inversions, sinó petitíssimes accions molt localitzades. La teoria era que aquestes iniciatives, a la llarga, eren més rendibles. Se suposava que les poblacions africanes, per si mateixes, acabarien difonent aquests projectes fins a estendre les millores per tot el continent. El símbol d'aquest període

va ser el forn solar: fet amb paper d'alumini o amb algun material reflectant, aquest forn concentrava els rajos solars sobre un espai reduït, de tal forma que si s'hi posava un plat o una olla, escalfava el menjar. Centenars de projectes de forns es van difondre pel continent africà, com a model de la futura cultura culinària africana. Curiosament, aquest meravellós forn no va arribar a cap restaurant amb tres estrelles Michelin. I cap tècnic europeu de cap ONG va instal·lar-se aquest ecològic electrodomèstic al seu xalet.

Els microprojectes van mostrar una terrible capacitat de resistència: després de cada gran moda, i de cada esfondrada, en venia una altra. En un moment determinat tothom es va posar a fer latrines, com si els africans necessitessin ajuda per cavar un forat. Més tard van proliferar les granges d'animals autòctons: semblava que la cria de la rata havia de salvar-los a tots de la fam. Al cap d'uns anys van sorgir un gran nombre de centres de preescolar «no formal» on s'ensenyava en llengua local (mentre el sistema educatiu era en la llengua oficial de l'estat)...

Molts d'aquests projectes no només eren micro en l'abast, sinó també de durada: de la gran majoria d'aquestes iniciatives no en queda ni rastre. Els europeus també van anar canviant d'opinió sobre com havien d'organitzar-se les poblacions africanes. En un moment determinat se les va instar a agrupar-se en cooperatives, més tard en associacions de dones, en algun moment es va tractar de recuperar les institucions «tradicionals»... Darrerament s'aposta pel codesenvolupament: cal coordinar les accions de desenvolupament amb els emigrants de la zona que són a Occident. De ben segur que més endavant encara apareixeran noves idees.

En els darrers anys, Occident ha descobert l'ecologia. Ara es diu que si els africans estan subdesenvolupats és perquè no respecten prou el seu medi ambient. No fa gaire a Europa havia estat de moda anar de safari a l'Àfrica i organitzar grans matances de rinoceronts, zebres, hipopòtams, lleons i, sobretot, elefants... Però en un moment determinat, els occidentals es van convertir en defensors a ultrança dels ecosistemes africans. I a partir d'aquest moment, els africans van ser catalogats d'autèntics criminals pel simple fet de menjar-se les bèsties del seu entorn (tot i que, per a molts

africans, menjar carn de mico és tan normal com per a un lleidatà menjar-se un cargol).

Els europeus no paren d'escandalitzar-se perquè els negres es mengen els «pobres» micos, els «pobres» hipopòtams, les «pobres» tortugues o els «pobres» porcs espins. Però el que porten pitjor és que alguns africans cacin elefants. Això es considera un crim de primer ordre (encara que els paquiderms destrossin els conreus que donen de menjar a les famílies de molts i molts pagesos). Per tant, algunes organitzacions proposen que es persegueixi els «furtius» ferotgement i que se'ls elimini, si cal, a trets. Gràcies a les pressions d'alguns organismes internacionals, se'ls ha fet cas: avui en dia, en alguns països africans els guardes forestals i l'exèrcit disparen als caçadors que encalcen elefants, i si cal els maten. Això sí, aquestes lleis no s'apliquen als qui cacen senglars, cérvols o óssos a Europa, on no existeix, naturalment, la pena de mort...

Però no acaben aquí les iniciatives europees per salvar els africans. En els darrers anys han començat a arribar a l'Àfrica organitzacions feministes, defensores dels drets dels infants, protectores dels homosexuals, partidàries de la descentralització administrativa... Fins i tot han arribat bones ànimes que estan ensenyant als africans les virtuts de l'urinoteràpia (la medicina preventiva basada en beure's els propis pixats cada matí). I no falten els que tracten d'ensenyar als africans les virtuts de menjar tofu, un derivat de la soja, ric en proteïnes i la mar de sa (tot i que els africans, sorprenentment, sembla que segueixen preferint la carn de cocodril).

El Pare Noel roig

Als anys seixanta alguns intel·lectuals europeus van adonar-se que els arrossars de la Cambodja de Pol Pot eren el lloc idoni per a la renovació de la cultura universal. Però també n'hi va haver alguns que van fixar-se en determinats estats africans i van percebre amb nitidesa les promeses

revolucionàries que oferien. Alguns d'ells van apressar-se a viatjar cap al Sud per cooperar amb uns règims que s'autoproclamaven «socialistes africans», «antiimperialistes» o «afrocomunistes» (molts d'altres pensadors van aplaudir la seva decisió, però no van abandonar la comoditat de la seva càtedra universitària o del sofà de casa seva). Desenes de professors francesos d'esquerrers van anar a col·laborar amb Sékou Touré, el radical president de la Guinea Conakry, tot creient que ajudaven a alliberar les ments dels guineans. A la majoria no els va importar gaire que Sékou Touré substituís tots els llibres de text del període colonial per pamflets escrits personalment per ell, ni que l'educació es convertís en un mecanisme de rentat de cervell sistemàtic. Estaven molt satisfets de la seva tasca revolucionària.

Agrònoms, metges, enginyers i infermers occidentals (i cubans) van desplaçar-se, també, a Angola i a Moçambic. Creien sincerament que aquests països estaven donant una lliçó de socialisme al món (amb el petit detall que els quadres del partit s'enriquien extraordinàriament, mentre els pobres sobreviuen o morien en la més absoluta indigència). Mentre la intelligentsia d'Occident al·lucinava, els pagesos de Moçambic, més sensats, anomenaven abaixos els alts funcionaris del partit. Cada cop que visitaven un poble, els líders revolucionaris feien un llarg discurs en portuguès, una llengua que molt pocs camperols entenien, i acabaven la seva intervenció fent corejar al públic una llarga lletania que començava: «*Abaixo el colonialismo*», «*Abaixo*», «*Abaixo el imperialismo*», «*Abaixo*», «*Abaixo el feudalismo*», «*Abaixo*», «*Abaixo el tribal i smo*», «*Abaixo*»...

Quan a la URSS i als països de l'Est va caure el socialisme, les elits africanes prosoviètiques van reaccionar molt de pressa. Els partits comunistes, formalment, van transmutar-se en socialdemòcrates o en liberals (això sí, sense impulsar transformacions democràtiques). D'aquesta forma van mantenir-se al poder els antics abaixos, tan corruptes, autoritaris i ineficaços com sempre. Quinze anys després, els intel·lectuals radicals que els donaven suport encara estan bocabadats... No entenen què ha passat.

El dret d'ingerència: llicència per matar

La cooperació al desenvolupament, tot i que sempre ha estat marcada per les relacions desiguals, va complicar-se encara més als anys noranta. A partir d'aquell moment es va estendre la febre humanitària. Es deia que la situació de l'Àfrica, i de tot el Sud, era la d'una emergència permanent: els seus habitants eren «poblacions en perill». Per fer front a les amenaces que planaven sobre la salut i la vida dels africans, es va començar a exigir la intervenció immediata del Nord. Els mitjans de comunicació van reclamar la creació de dispositius d'emergència per ajudar qualsevol país del món que patís una crisi: fams, tsunamis, inundacions, sequeres, guerres, revolucions, conflictes ètnics... Les organitzacions de cooperació, a partir d'aquest moment, es van veure impulsades a preparar tot tipus d'operatius humanitaris. Grans contingents de bombers, metges, enginyers i soldats van començar a viatjar des d'Occident cap a l'Àfrica cada cop que hi ha una catàstrofe.

Curiosament aquests dispositius exclouen milions de persones que, tot i viure en unes condicions de vida pèssimes i morir-se de gana, no s'han vist afectades mai per cap «crisi». En moltes zones de l'Àfrica, les pagesies locals mantenen fortes tensions amb els refugiats dels camps de la zona, perquè aquests reben aliments, aigua i altres serveis, mentre que els autòctons no disposen de totes aquestes «comoditats».

Entre les operacions humanitàries desplegades a l'Àfrica en els darrers anys, les que han tingut més suport polític i més recursos han estat les vinculades a conflictes socials: guerres, tensions ètniques, genocidis... El Nord ha enviat contingents militars a l'Àfrica, una vegada i una altra, per tal d'«imposar la pau». El símbol de la pau, a l'Àfrica, ja no és un colom blanc, sinó un tanc pintat de color blanc. Les tropes occidentals, que abans havien representat la cara més fosca de l'opressió colonial, ara es presenten com l'instrument de salvació del continent negre. A la República Democràtica del Congo i a Sierra Leone han estat les forces de l'antiga potència colonial les que, paradoxalment, han arribat per «pacificar» les excolònies (a la colonització, paradoxalment, també l'havien anomenat *pacificació*).

Aquesta febre intervencionista s'ha convertit en una potent arma d'Occident per imposar la seva hegemonia. Per enviar una intervenció humanitària a una zona de guerra és necessari el vistiplau del Consell de Seguretat de l'ONU, un organisme sota control de les grans potències. I, evidentment, l'actuació de les grans potències respon, en bona part, als seus interessos: per a elles és una vella tradició intervenir militarment al Sud en benefici propi, però amb pretextos humanitaris.

De fet, la moda humanitària va iniciar-se l'any 1992. En aquell moment George Bush pare, que acabava de perdre les eleccions, va voler segellar el seu comiat de la política amb un cop d'efecte publicitari, i va aconseguir que l'ONU aprovés una missió militar nord-americana a la conflictiva Somàlia (els mitjans de comunicació i algunes ONG van donar-li un bon cop de mà, tot exigint que s'hi enviés una operació militar de pacificació). Era la primera vegada que el Consell de Seguretat permetia una intervenció en els afers interns d'un país sense l'acceptació de les seves autoritats. Les organitzacions humanitàries van aplaudir els *marines* quan aquests, armats fins a les dents, van desembarcar a la platja de Mogadiscio, plena de nens juganers i de periodistes amb aparatoses cameres de televisió. Però la intervenció nord-americana, que havia començat amb tants bons auguris, va acabar en un fracàs sonat. Divuit anys després de l'*operació Restaurar l'Esperança*, Somàlia continuava en guerra (i els Estats Units feia molt de temps que s'havien retirat de la zona).

L'acció humanitària és molt susceptible de manipulació: no està gens definit on s'ha d'actuar, ni quan, ni com. En cada ocasió, les Nacions Unides prenen decisions diferents, segons els interessos existents. En alguns casos molt greus l'ONU es nega a intervenir, com va passar al sud del Sudan durant dècades. I en canvi, en crisis menors envia missions de pau amb qualsevol pretext (ja s'està parlant, fins i tot, del «dret d'ingerència ecològic»). Després de la impopular invasió nord-americana a l'Iraq, va quedar patent que les grans potències empraven l'humanitarisme per dominar el Sud, i que les missions de pau formen part de les seves estratègies polítiques i militars. Molts sectors implicats en l'ajuda humanitària rebutgen aquesta utilització de la cooperació, però per altra

banda són conscients que per portar l'ajuda a certes zones de guerra necessiten el suport de les grans potències.

L'ONU sempre va curta de pressupost, ja que molts països deuen les seves quotes. El finançament de moltes missions de pau sovint és obtingut mitjançant contribucions addicionals voluntàries. Per això l'ONU destina molts recursos als conflictes que d'alguna forma afecten Occident, com el de Kosovo, i en margina d'altres, com el de l'est de la República Democràtica del Congo, que ja dura dotze anys i que ha causat més de mig milió de morts.

L'ONU no té forces armades pròpies, i cada cop que hi ha un conflicte li toca pidolar soldats als estats membres. Sovint no aconsegueix tropes al primer moment, i quan les forces de pau finalment arriben sobre el terreny, la situació està tan embolicada que no serveixen per a res. A vegades l'ONU mobilitza tropes europees o nord-americanes, ben armades i entrenades i amb suport artiller, cobertura aèria i una bona xarxa de transmissions; però en d'altres ocasions tan sols pot aconseguir cascos blaus de Bangladesh o del Pakistan, mal alimentats i mal equipats, amb una sabata i una espadenya. A l'Àfrica, no cal dir-ho, normalment hi arriben els cascos blaus de Bangladesh o del Pakistan.

Els comandaments dels cascos blaus no ho tenen fàcil: sovint tenen instruccions confuses del Consell de Seguretat. Es freqüent que se'ls enviï a defensar la població civil d'un lloc, però que no se'ls autoritzi a atacar ningú; d'aquesta forma si hi ha abusos contra civils no saben com actuar. A l'est del Congo, el 2010, els paramilitars hutus van saquejar un camp de refugiats i van cometre un gran nombre de violacions mentre els cascos blaus, acantonats a pocs quilòmetres, es negaven a intervenir perquè no tenien ordres clares dels seus superiors.

A Ruanda es va evidenciar el mal funcionament de les missions de pau. El 1994, abans de les matances de tutsis, el general Romeo Dallaire, cap militar dels cascos blaus destacats en aquest país, va advertir el Consell de Seguretat de l'ONU que s'apropava un genocidi i va demanar reforços. Amb uns milers de soldats possiblement s'hauria aconseguit evitar la

tragèdia. Però l'ONU, que no tenia grans interessos a la zona, no hi va enviar més tropes. Quan va començar el genocidi, no es va donar cap instrucció als cascos blaus perquè evitessin els crims. Enmig del caos, en lloc de defensar els tutsis, es van dedicar a evacuar els ciutadans occidentals. A la fi, els genocides van matar una desena de cascos blaus belgues i l'ONU, en comptes de reforçar els seus efectius, va optar per retirar-los tots. Mentre els extremistes hutus es dedicaven a matar els tutsis a cop de matxet, al Consell de Seguretat ningú volia mullar-se amb una intervenció. Quan finalment van aparèixer les forces de pau, el genocidi ja estava pràcticament enllestit. Havien mort un milió de persones.

Les medalles de la cooperació armada

Moltes de les intervencions militars internacionals a l'Àfrica no s'han caracteritzat per la seva eficàcia, i malgrat tot han estat usades publicitàriament pels governs del Nord. Per als exèrcits occidentals les missions de pau constitueixen una forma de legitimar-se i, alhora, de deslegitimar l'antimilitarisme. En els darrers temps, els exèrcits europeus utilitzen les operacions «humanitàries» com a eina de propaganda en les campanyes de reclutament: quan veus els anuncis no se sap si busquen soldats, si anuncien una ONG o si presenten unes colònies d'estiu. Es veuen els cascos blaus donant joguines als nens, descarregant aliments d'helicòpters, embenant ferits... Federico Trillo, ultraconservador ministre de Defensa espanyol, militar i membre de l'Opus Dei, va dir en una ocasió: *«Las ONG persiguen los mismos objetivos que las fuerzas armadas: la paz, la seguridad y el tratamiento humanitario en situaciones de conflicto»*. Volia convèncer els seus conciutadans que la Legió espanyola, un cos amb un llarguíssim historial de crims al seu expedient, té molt en comú amb les Germanetes de la Caritat. Per si de cas, hi ha una manca de transparència absoluta sobre què fan en realitat les tropes espanyoles en les seves missions a l'exterior.

La realitat és bastant diferent de la propaganda. Els exèrcits enviats per l'ONU al continent africà han tingut un comportament ben poc exemplar. A Somàlia hi ha constància de molts abusos: els soldats italians van violar una nena i van matar set presos fent tir al blanc, els canadencs van torturar i assassinar un adolescent, els belgues maltractaven els presoners... Són casos que es coneixen perquè entre els soldats es va posar de moda enregistrar els abusos amb els telèfons mòbils, però és probable que la majoria dels crims comesos no s'arribin a conèixer mai. Bona part dels cascos blaus que van cometre abusos van ser condemnats a penes testimonials, i els governs implicats es van negar a obrir una investigació en profunditat, ja que temien desprestigiar les missions de pau.

De tant en tant han anat sortint noves revelacions sobre abusos de les tropes internacionals al Congo, a Libèria, a Sierra Leone, a Burundi, a Moçambic... Sens dubte se'n filtrarien moltes més si no fos perquè bona part dels conflictes africans són «guerres oblidades»; si hi apareix algun periodista, és convidat per les forces de pau, per tal de fer-los un reportatge de propaganda. Tothom rep informacions sobre les víctimes que va produir l'últim atemptat islamista a l'Iraq; la majoria de gent ni tan sols sap que hi ha cascos blaus al Congo.

Les forces de l'ONU actuen amb completa impunitat en certes zones de guerra i és això el que estimula l'existència d'abusos: els cascos blaus saben que facin el que facin no seran castigats i la dinàmica de la guerra, a l'Àfrica, a Europa o a la Conxixina, estimula els comportaments abusius.

Les forces de pau més temudes

A l'aeroport de Lagos he vist com els militars nigerians empaitaven amb unes llargues vares de fusta els seus compatriotes que s'acostaven massa a la sortida de viatgers. Sense cap escrúpol, els pegaven cops secs i contundents. També els he sentit apallissar sistemàticament, a la comissaria

de l'aeroport, uns polissons pakistanesos que s'havien colat en un avió que aterrava en aquest aeroport. He patit en pròpia carn els seus intents d'extorsió, tot i tenir tots els meus papers en regla, i ser-hi només de pas. Qualsevol viatger que hagi passat per Nigèria pot explicar tot tipus d'experiències negatives amb les forces de seguretat. Els carrers i les carreteres nigerians són un parany immens on els militars practiquen tot tipus d'abusos: robatoris, violacions, extorsions, atracaments... Els ciutadans de Nigèria senten autèntic pànic davant el seu propi exèrcit.

Aquests militars terrorífics, en els darrers anys, han estat actuant a l'Àfrica Occidental sota cobertura de l'ONU. Davant els conflictes extremadament sagnants de Libèria i de Sierra Leone, els països occidentals van decidir rentar-se les mans per evitar-se massa baixes i van deixar les missions de pau en mans dels mateixos africans. Així, la Confederació Econòmica dels Estats de l'Àfrica Occidental (CEDEAO) va rebre l'encàrrec d'organitzar forces de pau, amb finançament de la comunitat internacional. Però la CEDEAO és una organització sotmesa a les directrius de Nigèria, i el Govern nigerià va veure en els conflictes de Libèria i de Sierra Leone una ocasió immillorable per consolidar la seva hegemonia regional i alhora per distreure el seu exèrcit (amb una marcada tendència al colpisme i a la ingerència política). Els soldats nigerians van ocupar un lloc destacat en les missions de pau de la CEDEAO. La població de Libèria i de Sierra Leone no en guarda gaire bon record. Els uniformats nigerians eren tan indisciplinats i tan criminals com alguns dels combatents. Van fer en aquests països tot el que feien a la seva terra, i més. Es van fer responsables de maltractaments, assassinats, violacions i creacions de xarxes de prostitució. Mai no han estat castigats.

CAPÍTOL 7

Les societats africanes i la cooperació. Entre l'ajudoadicció i l'escepticisme

A desgrat del que pot semblar veient els informatius, la majoria de la població del continent africà no depèn de la cooperació per a tot. En general, té una relació esporàdica amb l'ajuda internacional. A vegades circulen per carreteres finançades per la cooperació, de tant en tant consumeixen medicaments distribuïts per ONG estrangeres, en alguna ocasió usen manuals escolars preparats pels organismes internacionals i, molt excepcionalment, si es decideixen a protestar contra les maniobres del dictador corresponent, són amenaçats amb armes procedents de la cooperació militar francesa...

Sovint els africans depenen, en qüestions sanitàries, escolars i alimentàries, dels seus propis recursos. Molts pobles no disposen de cap escola missional, ni tenen dispensari d'una ONG, ni s'han organitzat en una cooperativa agrícola finançada pel Nord... I molts dels que tenen pou no tenen dispensari, i la majoria dels que tenen cooperativa agrícola no tenen escola missional...

La cooperació arriba amb comptagotes als pobles, i encara té més dificultats per fer-se present a les ciutats, on és més difícil organitzar la població. Si es mira des del Nord sembla que a l'Àfrica només hi funcioni la cooperació. Però en molts punts del continent la cooperació ocupa un lloc no marginal però sí secundari en el dia a dia dels seus habitants.

Això sí, hi ha un aspecte en què gairebé tothom s'ha relacionat sovint amb la cooperació: les samarretes i les gorres. Les organitzacions d'ajuda, obsessionades per la seva imatge, reparteixen cada any milions de samarretes i gorres: de la campanya de la lluita contra la sida de l'ONU, de la beatificació de la mare fundadora d'un orde de monges francès, en defensa de les tortugues marines, per a la promoció dels drets de la dona... O simplement samarretes amb el logo d'algun organisme d'ajuda: el PNUD, la cooperació holandesa, l'Institut Cultural d'Expressió Francesa, el departament de cooperació de l'Ajuntament de Florència, els voluntaris cristians sards per al desenvolupament, Medicosmundi... Als països on hi ha dictadures, la meitat dels ciutadans vesteixen samarretes i gorres de la cooperació i l'altre meitat del partit únic (les del partit únic duen, invariablement, la imatge del dictador i algun lema per glorificar-lo). L'eslògan «sense fronteres» ha esdevingut tan habitual a les samarretes que un noi de la Guinea Equatorial en portava una que deia «Borrachos sin Fronteras». No era ni un cínic ni un membre d'una ONG, senzillament l'havia comprat en una parada de roba usada perquè li agradava el disseny.

Quan el Sud és el que ajuda

En funció de la imatge habitual de la cooperació, sovint es pensa que el Nord és sempre el que ajuda el Sud. Això no és veritat. Durant el franquisme a Espanya era molt popular la campanya anual del Domund, en què es recaptaven diners per a les missions catòliques. L'any 1953, la diòcesi que va aportar més diners per habitant de tot Espanya a aquesta campanya va ser la de la Guinea Espanyola. Els blancs i els negres de la Guinea van donar molt més per als «negrets» que els espanyols de la metròpolis: els habitants de la colònia van donar 2,61 pessetes de mitjana, mentre que els de Barcelona només en van donar 0,80. Però no tot acabava amb el Domund: els que donaven més per als negres eren els mateixos

negres, però els negres també donaven molt per als blancs. Els guineans van col·laborar a bastament en les recaptas pro-València del 1957 i pro-Barcelona del 1962, destinades a recollir fons per pal·liar la devastació causada pels aiguats de València i del Vallès. D'aquesta forma, els pagesos africans van ajudar en aquella ocasió els «pobres» valencians i els «pobres» catalans.

Enganxats a l'ajuda

Tot i que la cooperació no arriba a afectar decisivament la realitat que envolta a la majoria dels africans, a l'Àfrica hi ha molta gent que espera que algun dia l'ajuda exterior els solucioni la vida. Voldrien que el seu estat els garantís l'aigua, la llum, l'educació, l'atenció sanitària, les pensions de jubilació... I com que saben que això no passarà ni a curt ni a mitjà termini, intenten reclamar aquests serveis a Occident.

Malgrat les experiències negatives acumulades, molts africans encara reclamen sovint la presència de les ONG i dels organismes internacionals. Quan es va produir el genocidi de Ruanda, en molts països africans va regnar una gran indignació perquè «els blancs» no hi enviaven tropes de pau: ningú es va preocupar d'exigir als governs africans, que també tenen grans exèrcits, que intervinguessin al país veí. De fet, també hi havia molts governs africans que estaven indignats perquè «els blancs» no feien res a Ruanda.

El viatger que fa turisme per algunes zones rurals de l'Àfrica, a vegades es troba amb gent que li formula les peticions més desmesurades. Després d'explicar-li detalladament les múltiples «necessitats» de la comunitat, li demanen que torni més endavant per excavar un pou d'aigua o posar en marxa una granja de pollastres. I és que a l'Àfrica hi ha gent que està convençuda que els occidentals són molt bons i que algun dia arribaran en massa al seu poble per resoldre'ls tots els seus problemes. Alguns creuen que si «els blancs» encara no hi han arribat és perquè no s'han assabentat de les seves desgràcies.

La síndrome d'ajudoadicció no només afecta il·lustrats; a vegades també la pateix gent amb molta formació. Inclús hi ha partits polítics africans que esperen que siguin «els blancs» qui els treguin les castanyes del foc. Severo Moto, un dels dirigents de l'oposició de la Guinea Equatorial, estava convençut que si a Espanya pujava al poder el seu aliat, el conservador José Maria Aznar, enviaria la Legió a l'antiga colònia per col·locar-lo al poder. Però tan aviat com Aznar va guanyar les eleccions, va oblidar-se de Moto... Del tot previsible.

Tot i que hi ha molts africans que gairebé no tenen contacte amb la cooperació, n'hi hà d'altres que en depenen per complet. Alguns dels quadres africans més ben formats i més disciplinats treballen per als organismes estrangers de cooperació (especialment per als de la cooperació oficial). Els seus salaris són astronòmics per als estàndards locals, i prefereixen fer plans de desenvolupament absurds per a la cooperació internacional que feines productives per a l'administració pública o per a l'empresa privada del país. Es ben normal que aquests quadres s'enganxin com paparres als organismes d'ajuda: sovint, a més a més del salari, els ofereixen viatges a Europa; assegurança de malaltia per al treballador i per a la seva família, beques d'estudi per als fills...

També els músics han estat abduïts per l'univers de la cooperació, que s'ha convertit en el primer finançador de discos i concerts. En alguns països africans els cantants ja no canten a l'amor, sinó al desenvolupament sostenible, a la igualtat de gènere, a les estratègies de desenvolupament de l'UNICEF, a la mosquitera que evita el paludisme o a les polítiques sanitàries de la cooperació alemanya. Abans cantaven a la passió desenfrenada: avui canten al condó.

Els recursos de la cooperació són ingents, en relació amb el nivell de vida local. Per això la cooperació pot resoldre l'existència de molta gent. Alguns pobles nòmades empobrits aprofiten els programes de sedentarització impulsats per la comunitat internacional no per establir-se en pobles, sinó per comprar més caps de bestiar i continuar amb la vida nòmada. A Somàlia, quan va haver-hi la invasió nord-americana, associada

al desplegament d'organitzacions humanitàries, els preus de les cases van disparar-se: els propietaris s'enriquien llogant-les a la cooperació. Més tard van ser els grups armats els que van descobrir que podien omplir-se les butxaques amb els cooperants. Al més pur estil mafiós, els oferien protecció, i si rebutjaven contractar-los com a escoltes, atacaven els seus habitatges o els seus hospitals. A més a més, robaven els seus cotxes, els artillaven i els convertien en vehicles de combat. Les organitzacions humanitàries van acabar pagant grans quantitats de diners als bandits per garantir-se una certa seguretat; però així van ajudar a finançar la guerra i a perpetuar-la...

L'aportació massiva de recursos per part de la cooperació a vegades ha resultat molt negativa per a les societats africanes. El Programa Mundial d'Aliments de l'ONU va inventar-se uns programes que s'anomenaven «alimentació per treball» per tal de fer obres d'interès comunitari (com ara escoles, camins o dics). Van tenir tant d'èxit que molts donants els van imitar. Avui en dia, mentre les infraestructures impulsades per les empreses privades es construeixen amb maquinària moderna, les petites obres impulsades per la cooperació internacional sovint es fan a mà, amb pics i matxets. I la gent que hi treballa no cobra un salari, sinó que rep aliments a canvi. El problema és que en algunes zones han proliferat aquest tipus de programes, i hi ha pagesos que han abandonat els seus camps per dedicar-se a participar contínuament en campanyes d'«alimentació per treball». D'aquesta forma, la dependència en aliments de l'exterior no fa sinó agreujar-se.

Quan nosaltres hi anem, els senegalesos ja en tornen

El blanc que arriba a qualsevol poble del nord del Senegal és ràpidament assetjat. Tothom vol saber si ostenta algun càrrec polític o si té contactes amb l'administració del seu lloc d'origen. A un regidor de poble li fan

reverències, a un director d'hospital li ofereixen una cabra, i a un alcalde li organitzen danses tradicionals... I si el que arriba és un consultor que busca contraparts per fer projectes de cooperació, en alguns pobles són capaços d'arrossegar-se als seus peus.

Els consultors de cooperació adoren el Senegal. Els pagesos analfabets de qualsevol poblat del Senegal saben més de l'ajuda internacional que qualsevol alumne d'un màster de cooperació d'una universitat europea. Saben si estan de moda els centres de preescoiar o les granges de rosegadors. Saben si els donants volen que siguin gestionats per cooperatives de dones o mitjançant el suport dels emigrants que han anat a Europa... I saben preparar projectes a la mida dels finançadors, utilitzant inclús la terminologia que els agrada. En un moment, els vilatans s'empesquen el projecte idoni per a qualsevol donant: sempre tenen propostes a punt, i saben com exposar-les als blancs. En un sol poble senegalès d'uns dos-cents habitants, en una ocasió, em van suggerir la construcció d'un preescoiar no formal, un projecte de latrines, una granja de pollastres, la constitució d'una cooperativa agrària de dones i una fàbrica per produir conserves. Tot això en fan sols mitja hora. Si m'hi hagués quedat una mica més, de ben segur que hi haurien afegit l'escola, el camp de futbol, el dispensari i una unitat de lluita contra el tabaquisme...

Cap consultor se'n va del Senegal amb les mans buides, perquè els habitants d'aquest país estan decidits a rebre projectes, del tipus que sigui. Un projecte de cooperació vol dir feina per a alguns vilatans, diners en metàl·lic que circulen per la comunitat, i tal vegada un vehicle tot terreny per al més espavilat del poble.

Els finançadors agraeixen aquesta predisposició dels senegalesos oferint-los ajudes per als objectius més diversos: sanitat, drets de la dona, pesca, agricultura, educació preescoiar, lluita contra la desertització, música, salvaguarda de la tradició, preservació del patrimoni natural, promoció dels mitjans de comunicació... No hi ha ajudes per a la compra de cotxes particulars. Sembla incomprensible, però els senegalesos se'ls han de pagar ells mateixos, ni que siguin de segona mà. Això sí, mentre els senegalesos es paguen els cotxes, la cooperació els paga, a vegades, activitats d'educació viària.

L'Àfrica que s'oenegeïtza

Al Sud saben que el Nord té diners per gastar en projectes i, per tant, hi ha una ferotge competició per obtenir aquests calés. Però els països occidentals no estan disposats a repartir-los a tort i a dret: cal complir determinats requisits per rebre'ls. Abans que res, cal constituir legalment una associació. Importa poc que siguin deu o deu mil socis, l'únic essencial és tenir els papers. Moltes ONG africanes tenen un nombre ínfim de socis, però els agents internacionals les consideren com a legítimes representants de la seva comunitat. Els donants suposen que les associacions representen el conjunt de la societat, per oposició a uns poders polítics que no el representarien. Es considera, no se sap per què, que qualsevol associació africana és democràtica (tot i que després se'ls exigeix una dinàmica empresarial, tremendament antidemocràtica). Però en realitat, moltes associacions, a l'Àfrica, són impulsades per poders estatals o regionals i estan controlades per partits únics o per tota mena de cacics. D'aquesta forma, algunes ONG progressistes del Nord acaben col·laborant amb grups terriblement reaccionaris.

Des del Nord s'ha decidit excloure de les convocatòries de subvencions alguns dels grups que no segueixen les pautes «correctes» encara que tinguin molt d'arrelament a l'Àfrica. No hi ha cap forma de demanar ajuts per a agrupacions familiars, tot i que són les que a l'Àfrica garanteixen la supervivència de bona part de la població (la solidaritat familiar és bàsica en llocs on no hi ha pensions, ni assistència mèdica gratuïta, ni guarderies...). Els partits polítics també són exclosos de la majoria de subvencions, bàsicament perquè els donants no volen conflictes diplomàtics amb els governs africans (en el fons, pretenen resoldre un problema polític com el desenvolupament, però sense modificar el marc polític).

La cooperació internacional mai no considera com a interlocutors vàlids alguns grups tradicionals que tenen molt de prestigi, com els consells d'ancians, perquè no són capaços de treballar amb la complexa burocràcia

que estableixen els organismes internacionals. Els pigmeus baka, per exemple, acostumen a viure en pobles amb una estructura igualitària, on es prenen totes les decisions per consens; però els organismes de cooperació no donen validesa a les comunitats pigmees. En canvi, estan disposats a treballar amb qualsevol associació pigmea que tingui estatuts i que sigui dirigida per una junta amb un president, un vicepresident, un tresorer, un secretari, quatre vocals... Evidentment, aquesta associació no tindrà cap representativitat i no serà capaç de tirar endavant cap projecte.

Els africans, com que saben que per obtenir fons cal organitzar-se en ONG, ho fan. Quan en un país es fan presents les «multinationals de la solidaritat», de seguida solen crear-se moltes ONG locals per treballar amb elles (és el que va passar, per exemple, a Moçambic després que s'acabés la guerra civil). En alguns pobles s'han adonat que les ONG femenines tenen moltes més possibilitats de recaptació, i per això els marits, de forma ben patriarcal, obliguen les seves dones a integrar-se a les associacions femenines...

Gairebé totes aquestes associacions s'han creat expressament per rebre suport del Nord i per això s'acoblen a la perfecció al que esperen els donants: existeixen per satisfer-los. Faran el tipus de projectes que els donants vulguin i els faran tal com els vulguin: tant els fa repartir preservatius a les escoles per prevenir la sida com difondre les virtuts dels adobs naturals. La cooperació, en molts casos, ha pervertit la vida associativa africana, en transformar els grups preexistents en titelles dels organismes d'ajuda del Nord.

En moltes ONG africanes tant la cúpula com els socis són ben conscients que el seu principal objectiu és treure beneficis particulars de l'associació, i no pas fer realitat els projectes dels donants. En realitat, algunes ONG del Nord són conscients que les seves contraparts roben fons, però tant els fa mentre gestionin els projectes acordats.

A l'Àfrica, moltes ONG locals són conegudes popularment pel nom del seu fundador, ja que no són res més que una prolongació de les seves activitats privades. No hi ha una diferència clara entre empresa i ONG. De fet, moltes ONG acaben sent empreses que funcionen amb un capital inicial aportat per un finançador exterior. Si un metge africà vol fundar la seva

pròpia clínica privada, te l'opció de crear una ONG i buscar ajudes al Nord. Amb sort aconseguirà subvencions per a l'edifici, i també podrà obtenir medicaments, equips mèdics i fins i tot voluntaris europeus que l'ajudin amb curtes estades. Però encara que rebi molt suport de la cooperació, molt probablement no renunciarà a dur la clínica com un negoci particular (al cap i a la fi, aquesta era la seva intenció inicial).

Tampoc hi ha una distinció nítida entre ONG africanes i institucions africanes. En uns països on els funcionaris es passen fins a sis mesos sense cobrar, hi ha un transvasament constant de funcionaris a ONG locals, a organitzacions oficials de cooperació del Nord i a ONG internacionals. Els coneixements i els contactes obtinguts en la funció pública els serveixen per tractar amb fluïdesa amb les contraparts del Nord. Sovint aquests quadres combinen càrrecs en el món de la cooperació amb llocs en l'administració. Algú que es presenta en una reunió com a secretari d'estat de Cooperació, en la següent trobada ja és el president director general d'alguna ONG.

Alguns individus influents fan servir les ONG com a trampolí en la seva trajectòria política: aconseguixen subvencions per fer projectes en una zona i després exigeixen als habitants de la regió que els votin, tot al·legant que ells els han construït una escola o un dispensari... En algunes zones en conflicte, com Somàlia, els diferents senyors de la guerra van crear les seves pròpies ONG locals, ja que constituïen un element molt útil per controlar la població mitjançant el repartiment d'ajuda.

A l'Àfrica les ONG són difícils de legalitzar; a més a més, per encarregar-se de projectes, han de plegar-se als rígids protocols burocràtics imposats pels donants. És per això que són dirigides per gent amb bons contactes a l'administració i amb un cert estatus cultural: mestres, metges, acadèmics... Per a una associació és molt més important tenir directius que tenir socis. Moltes ONG africanes no disposen de gaires socis: quan han de fer alguna activitat contacten amb els grups que són actius als poblats, les anomenades «agrupacions de base», que no tenen una estructura jurídica legalitzada. Les ONG, doncs, fan de pont entre uns finançadors internacionals que paguen prou bé i unes «agrupacions de base» que treballen per quatre duros. Així, aquestes fantasmagòriques associacions esdevenen una fabulosa font d'ingressos.

Les ONG africanes s'han especialitzat a cobrir els àmbits en què els estats respectius han abandonat les seves funcions. Per exemple, hi ha ONG que s'encarreguen, regularment, de la neteja dels mercats. Als que hi treballen, contractats per les ONG, se'ls anomena «voluntaris», tot i que no són sinó treballadors mal pagats. Hi ha organismes d'ajuda que defineixen el voluntari no com aquella persona que treballa gratuïtament, sinó com algú que treballa per al bé de la comunitat (una definició segons la qual la pràctica totalitat dels treballadors del planeta serien «voluntaris»).

Quan les ONG no aconseguen que les institucions africanes requereixin els seus serveis (amb finançament exterior), han d'inventar-se projectes per colar-los directament a les organitzacions de cooperació estrangeres. Per exemple, a Bafatà, a la Guinea Bissau, set ONG locals es van mobilitzar per condicionar un espai a l'aire lliure on les diferents ONG es poguessin trobar. Es van limitar a posar ciment a terra i a fer quatre bancs amb blocs de ciment. Deien que era un projecte essencial per garantir la «dinamització comunitària»; al·legaven que si les ONG no tenien gaire activitat era perquè no tenien un lloc on trobar-se totes juntes (malgrat que a Bafatà no hi falten ni les cases ni les places). Els cooperants estrangers van valorar molt positivament aquesta iniciativa. Cal dir, malgrat tot, que entre les set ONG només van aconseguir mobilitzar sis «voluntaris» per a les obres d'acondicionament de l'espai. I això que cobraven per la feina feta.

En canvi, hi ha organitzacions que tenen objectius clars, al marge del desenvolupament, i que per obtenir finançament exterior es camuflen com a ONG. Una secció local de la Creu Roja d'un país centreafricà es va convertir en un temple de *bwiti*, una església sincrètica local. A la seu del moviment, el president de la secció i els seus adeptes celebraven rituals en què ingerien grans quantitats d'un al·lucinogen anomenat *iboga*. Gràcies a l'*iboga* veien els seus avantpassats i feien multitudinàries curacions rituals. A la seu central de la Creu Roja es pensaven que les curacions les feien amb medicaments i esparadrap.

Les iniciatives de les ONG africanes tenen una gran capacitat de perllongar-se en el temps: la qüestió és que els projectes no s'acabin mai i que les ajudes vagin rajant. Una institució regional europea va subvencionar una granja de pollastres en un poblat del Senegal: els van pagar els primers

pollets i la construcció de les instal·lacions. Gràcies a aquestes ajudes, els promotors de la iniciativa es van enriquir bastant, perquè podien vendre els pollastres molt més barats que la resta de productors (que es queixaven, no sense raó, d'aquesta competència deslleial). Però no en tenien prou: quan un consultor de l'entitat finançadora va visitar el projecte, els seus responsables li van demanar que el patrocinador assumís, també, el cost del pinso per a les aus...

Quan un finançador es retira, les ONG africanes demostren de seguida la seva flexibilitat: una organització que s'havia presentat com una cooperativa femenina de producció de cacauet es reconverteix sense gaires problemes en una associació destinada al sanejament mitjançant la construcció de latrines. El projecte de conreu de cacauet deixa d'interessar, perquè ja no rep ajudes, i es prefereix abandonar-lo per començar una nova iniciativa. D'aquesta forma la sostenibilitat dels projectes esdevé una autèntica utopia.

De catedràtics a consultors

Als països africans hi ha molt personal acadèmic que treballa en l'àmbit de la cooperació. Els sociòlegs, economistes, metges, antropòlegs i periodistes africans que tenen plaça a la universitat i que es dediquen a temes de desenvolupament estan molt sol·licitats. Els organismes de cooperació acostumen a requerir l'aval d'algun personatge rellevant, en l'àmbit del desenvolupament, de la societat on es va a fer el projecte. Com que l'oferta és poca i la demanda és alta, aquests «experts» solen estar molt cotitzats i contínuament estan viatjant: d'un seminari a Abidjan a una consultoria a Brazzaville, passant per una reunió de treball a Ouagadougou (fins i tot, quan hi ha sort, un viatge a París, la Meca dels especialistes en desenvolupament *bon vivants*).

Per obtenir aquestes feines, els «experts» han de tenir una plaça en alguna universitat que els legitiï com a membres de la cúpula acadèmica. Però, evidentment, quan un depèn contínuament de les activitats de la cooperació, no pot donar classes de forma regular. Tenint en compte que els organismes oficials d'ajuda poden pagar fins a 5.000 euros per una consultoria d'una setmana, i que moltes universitats africanes paguen menys de 400 euros al mes als seus professors, és obvi qui en surt perdent. Els alumnes que tenen com a professor algun dels grans consultors estan condemnats a suportar substituïts, això sí les eminències que teòricament són els seus professors es dignen a designar substituïts.

A l'Àfrica la investigació aplicada al camp de la cooperació ha desplaçat qualsevol tipus de recerca en altres àmbits. És impossible demanar un article per a una revista científica a la majoria dels acadèmics ficats en cooperació: les publicacions universitàries no paguen res als seus autors, i els informes per a les Nacions Unides, ni que diguin obvietats o bestieses, estan molt ben pagats. A cop de talonari, els organismes de cooperació han comprat la universitat africana.

I si no n'hi ha, s'inventen

A l'Àfrica hi ha societats que estan molt poc predisposades a acceptar els «consells» de la cooperació. A certes parts del continent, com al Gabon, no hi ha gaire interès per crear ONG, ni tan sols a canvi de finançament. Als organismes d'ajuda els disgusta profundament l'actitud dels africans que no demanen; senten com si els estiguessin traient la raó de la seva existència.

Quan no hi ha sol·licituds d'ajuda, els finançadors s'empesquen projectes de «dinamització comunitària» o de «recolzament a la societat civil». Mitjançant cursos i seminaris tracten de convèncer els africans que necessiten ajuda d'Occident i que han de crear ONG per sol·licitar-la. Aquest absurd no és barat: a alguns països s'hi destinen molts i molts

diners. A la Guinea Equatorial, entre el 2002 i el 2007, la Unió Europea va destinar gairebé 1,3 milions d'euros al «recolzament a la societat civil» (un 10% del que va gastar en cooperació al país). Després d'un treball suposadament intens, els tres assalariats del projecte van aconseguir legalitzar tres associacions de dones. Cap d'elles va ser capaç de mantenir un mínim d'activitat, tot i que la Unió Europea tenia un pressupost ingent per finançar-les.

El contrapunt de Bissau

La Guinea Bissau és al costat del Senegal. Però les dinàmiques de la cooperació són molt diferents de les del país veí, tal vegada perquè a Bissau durant molt de temps va haver-hi un règim comunista que no tolerava les associacions al marge del partit únic. Actualment a Bissau tan sols hi ha unes cinquanta ONG locals, totes bastant recents. Gairebé totes tenen ben pocs socis; per fer qualsevol cosa han de recórrer, sistemàticament, a les agrupacions de base (les petites associacions locals actives però no legalitzades, que funcionen a diferents punts del país). Les organitzacions internacionals confien molt en les ONG, considerades «nous actors» del desenvolupament; els donen molt suport, no només financer, sinó també logístic (amb classes de portuguès, francès, anglès, Word, Excel, Internet, dinàmiques de grup...). Davant la inestabilitat política imperant, els donants pensaven que es podria garantir el funcionament social del país a partir de les ONG. Però amb el temps s'ha vist que aquestes associacions tenen estrets vincles amb els partits polítics, i que sovint s'usen com una eina de control de la població i no pas com una eina d'alliberament. A més a més, l'ajuda és contínuament desviada, tant per les ONG locals com per les mateixes autoritats. De fet, a la major part del territori no s'hi veu ni rastre del treball fet per la cooperació.

Però els donants tenen un model de treball, que passa per actuar amb les ONG locals, i no estan disposats a renunciar-hi, tot i que resulta evident que aquest model no funciona. Una vegada, una antropòloga portuguesa que

feia recerca sobre l'associacionisme a Bissau, i que s'hi dedicava molt seriosament, va detectar que en una de les quatre grans ONG del país es desviava l'ajuda rebuda i s'emprava per guanyar vots a les eleccions. No va dubtar a fer-ho saber als donants. Aquests van escandalitzar-se, i es van apressar a preguntar al líder de l'ONG sí això era veritat. El responsable ho va negar, òbviament, i els donants van quedar-se tan satisfets i van continuar finançant l'ONG.

Ajuda per als menys necessitats

En el discurs de les ONG hi ha un element recurrent: la lluita contra la pobresa. Però, paradoxalment, aquestes entitats tenen greus problemes per atendre els sectors més desfavorits de la societat africana. Amb freqüència, els projectes de cooperació que es desenvolupen a l'Àfrica acaben beneficiant els més rics. Les ONG africanes estan liderades per gent amb un alt estatus econòmic i no pels sectors més marginats de la societat. Un pobre d'un barri de barraques de Brazzaville no té contactes a Europa per presentar cap projecte; no té diners per anar al notari a legalitzar una associació; no sap omplir els complexíssims formularis de la cooperació perquè amb prou feines va anar a l'escola; no sap quines són les modes imperants en el món de l'ajuda... Al Nord són els progrés els que porten carpetes amb adhesius dels organismes de cooperació; al Sud els que porten aquestes carpetes normalment són executius.

Per més que les ONG del Nord tractin de fer activitats que beneficiïn els africans més pobres, sovint no troben la via per fer arribar la seva ajuda als més necessitats: és impossible portar cooperació a zones amb certs conflictes bèl·lics, és molt complex cobrir els territoris mal comunicats, resulta molt complicat treballar en alguns països que tenen dictadures duríssimes...

En realitat, els projectes solen instal·lar-se als llocs on hi ha més facilitat per establir-los, i no pas als llocs on més es necessiten. A més a més, un projecte sempre té un efecte crida sobre els altres. Qui vol fer una xarxa

d'aigua potable tendirà a establir-se en un poblat on ja hi ha algun projecte sanitari o educatiu, perquè allà hi haurà ONG locals, hi haurà un habitatge per al cooperant, les autoritats sabran com gestionar el tema... D'aquesta forma, a vegades les ONG en lloc de reduir les desigualtats socials i territorials, tendeixen a agreujar-les.

A l'Àfrica els que tenen més recursos tendeixen a ser els que més s'aprofiten dels avantatges que dona la cooperació. Són ells els que coneixen els tractaments mèdics pagats per l'ajuda exterior, i els que se'n beneficien. Són ells els qui aconseguixen beques perquè els seus nombrosos fills vagin a universitats estrangeres (ja que, en molts casos, han anat a les millors escoles i aconseguixen les millors notes als exàmens). Són ells els que omplen els espectacles dels Instituts Culturals d'Expressió Francesa, perquè són ells els únics que tenen una formació que els permet d'entendre òperes de Verdi o obres de teatre de Molière...

El problema de fons és que encara ara nombrosos organismes de cooperació identifiquen qualsevol negre amb un «pobret», i d'aquesta forma estan disposats a ajudar qualsevol persona d'epidermis fosca, sense plantejar-se que potser té molts i molts diners. Als centres culturals finançats per la cooperació oficial francesa sovint els espectacles tenen una tarifa per blancs i una per negres: un voluntari europeu d'ONG, encara que no cobri quasi gens, haurà de pagar el triple per veure un espectacle de dansa que un multimilionari local.

A vegades els organismes de cooperació actuen amb una ingenuïtat tremenda per no haver d'enfrontar-se a l'espinos problema de les desigualtats en el si dels països africans (per evitar problemes diplomàtics, cap programa de cooperació pretén combatre les desigualtats socials a l'Àfrica).

Els contribuents espanyols faciliten que els rics de la Guinea Equatorial disposin d'una bona educació per als seus fills, a diferència de la resta de nens del país, que han d'anar a centres escolars pèssims. Algunes de les escoles finançades amb diners públics de l'Estat espanyol, com les dels Salesians i les dels Germans de La Salle, acullen els nens més rics del país

(de fet, els Germans de La Salle afirmen obertament que a l'Àfrica hi volen «formar elits»). Tot i que la Guinea Equatorial té aproximadament el mateix PIB per càpita que l'Estat espanyol, el Govern espanyol dóna beques a joves guineans per anar a universitats espanyoles sense comprovar el seu nivell econòmic. Així, alguns individus que tenen nombroses mansions, una flota de tot terrenys i comptes corrents amb molts i molts zeros han vist amb satisfacció com els obrers espanyols els ajuden a pagar la formació dels seus fills. Com que gràcies a la solidaritat internacional l'educació no els surt gaire cara, alguns milionaris guineans en tenen molts, de fills: hi ha qui supera la vintena.

Passotisme, escepticisme, rebuig...

A la Guinea Bissau hi ha únicament quatre fonts de riquesa: la pesca, el conreu de l'anacard, la cooperació i el tràfic de drogues (la Guinea Bissau s'ha convertit en una escala important en el pas de la droga llatinoamericana cap a Europa). La pesca d'altura és reservada als inversors estrangers, perquè no hi ha gent a Bissau amb prou riquesa per invertir seriosament en aquest sector. El conreu de l'anacard dóna uns beneficis molt repartits, perquè és molt fàcil participar en aquest sector. Per això, només hi ha dues possibilitats per a qui té esperit emprenedor i vol prosperar: dedicar-se al tràfic de drogues o fundar una ONG. Els que s'han ficat en xarxes de tràfic de drogues, sovint autoritats civils o militars, tenen tants diners que munten orgies durant tot un cap de setmana, amb putes a dojo, coca en grans quantitats i barra lliure. Els que s'han ficat en el món de les ONG no tenen tants quartos, però es poden permetre circular en grans cotxes, donen feina als seus cosins i veïns i es preparen un trampolí per llançar-se a la vida política. La població no veu gran diferència entre els que es dediquen a la cooperació i els que es dediquen al tràfic de drogues. La cooperació té ben poc impacte sobre el conjunt de la població: a la major part de pobles de Bissau no hi ha cap projecte, tot i que en qualsevol racó de la capital hi apareixen, com bolets, els cooperants. Però la droga tampoc té

gaire impacte sobre el conjunt de la població: els depauperats pagesos de Bissau no tenen recursos per pagar-se una ratlleta de *farlopa*, ni tan sols de tant en tant (el narcotràfic representa un problema per als europeus, no per als habitants de Bissau). La població pot criticar algun traficant de drogues, però no pel fet de ser-ho, sinó pel fet de no repartir els beneficis. De fet, és la mateixa crítica que es fa a alguns dirigents d'ONG.

Un nombre important d'africans no tenen gaire confiança en els projectes de cooperació. N'han vist fracassar tants que no es fan cap il·lusió sobre els que vindran. De fet, es diu que el temps verbal correcte per aplicar a la cooperació no és el futur simple ni el futur compost, sinó el «futur no pròsper»: es promet que es farà això, o que hi haurà allò, però els resultats no arriben mai.

Sovint els projectes de cooperació, a l'Àfrica, desperten una certa malfiança. A Europa l'ajuda internacional parteix del sentiment que res que passi a cap ésser humà no és aliè a qualsevol altra persona, un principi que anima tant la caritat com la solidaritat. A l'Àfrica el sentit de solidaritat s'orienta més cap a la redistribució dins el grup: cal ajudar els teus, que són alhora els que t'ajudaran quan ho necessitis. Per això a vegades no s'entén l'existència d'ajuda desinteressada. Se sospita que qui coopera en realitat treu molt més del que dóna (i a vegades, però no sempre, és veritat).

En determinats casos, els projectes de cooperació fins i tot generen un rebuig obert. En primer lloc, part de la població africana té un fort sentiment racista contra els blancs i és reticent a certes coses que vénen d'ells, ja que les considera oposades a la «tradició» o a la «forma de ser» dels africans. Alguns dels temes que aborden les ONG, com el subministrament d'aigua potable, la lluita contra la sida o el reciclatge dels residus, són sistemàticament rebutjats per alguna gent com a «coses de blancs», que no afecten els negres. Encara avui a l'Àfrica molta gent no està disposada a fer servir preservatius perquè creu que la sida no existeix i que es tracta d'un invent dels blancs per imposar el condó i reduir la fertilitat dels africans.

En realitat, molts africans se senten molestos amb les ONG perquè les veuen com una intromissió dels estrangers en qüestions que només haurien d'afectar la pròpia comunitat. A més a més, els irrita que alguns projectes

de cooperació vagin associats a la lluita contra determinades tradicions, que els occidentals consideren nocives (les medicines «tradicionals», l'agricultura d'autosubsistència, patrons familiars diferents als occidentals...). El rebuig és més gran quan els projectes toquen determinats temes especialment sensibles, com les relacions entre homes i dones. A l'oest del Camerun, als anys noranta, una gran campanya de vacunació escolar per a les nenes va fracassar estrepitosament perquè la gent va oposar-s'hi amb fermesa (amagaven les nenes i no les deixaven anar a classe). Els rumors asseguraven que la vacunació formava part de les campanyes del Govern i dels organismes internacionals en favor de la planificació familiar, i que en realitat no es tractava de vacunes, sinó de medicaments esterilitzants.

En qualsevol cas, a molts africans els irrita la sobrevaloració que es fa de les ONG, especialment quan se les considera com a representants de les poblacions de la zona. Els donants les convoquen a tots els actes públics i fins i tot pretenen que participin en el disseny de les polítiques de desenvolupament. Els veïns sovint ho veuen com una autèntica usurpació de poders, ja que els membres de les ONG només es representen a ells mateixos. I els que millor ho saben són els seus conciutadans.

Pluja de diners

Hi ha un verb que s'usa en francès al Camerun i a d'altres llocs de l'Àfrica, *faroter*, que no té traducció exacta al francès de França, ni tampoc al català. De fet, no crec que a cap català se li hagi acudit mai de *faroter*. El *faroteig* (per dir-ho d'alguna manera) és una forma de diversió que consisteix a repartir grans quantitats de diners. Un pot anar al poble de la seva dona, treure un gran feix de bitllets i anar-lo distribuint, a la babalà, entre sogres i cunyats. O entrar en una discoteca i oferir barra lliure a tots els presents...

Un futbolista africà que juga a l'estranger pot tornar al seu barri de vacances i començar a repartir diners als coneguts i als desconeguts...

No hi ha límit ni lògica en el *faroter*. el que dóna no dóna per rebre res a canvi, sinó per veure reconeguda la seva superioritat. Qui es dedica a *faroter* no ho fa perquè els altres tinguin «necessitats», sinó per exhibir la seva riquesa. En molts casos l'ajuda internacional, a l'Àfrica, és interpretada com una forma de *faroter* i no pas com una mostra de solidaritat. Molts veuen en els projectes de cooperació una demostració d'opulència, i no pas una forma de garantir el benestar dels africans.

CAPÍTOL 8

Els governs del Sud i la cooperació. Ben aferrats a la mamella

El 1989 el primer ministre portuguès, Cavaco Silva, va visitar la Guinea Bissau. El president d'aquest país, el Camarada General Nino Vieira, havia convidat el dirigent de l'antiga metròpoli amb l'objectiu de treure-li quartos per al desenvolupament de l'excolònia (i, probablement, també per als seus comptes en algun paradís fiscal). Vieira volia impressionar el portuguès, i va decidir portar-lo a Cacheu, una localitat que en d'altres temps havia estat un important centre negrer, on els espanyols i els portuguesos compraven esclaus per endur-se'ls a Amèrica. El problema és que aquell important enclavament negrer, situat a la vora del riu Cacheu, amb el temps s'havia convertit en una petita i tranquil·la població agrícola, on amb prou feines hi quedaven vestigis del tràfic d'esclaus.

Però Vieira estava decidit a remoure la consciència del portuguès i va ordenar la construcció d'un fort negrer al bell mig del poble. Sigui perquè el pressupost era escàs, sigui perquè algú se'l va embutxacar, el resultat va ser frustrant. El «fort negrer» de Cacheu és una construcció diminuta, que no té ni sostre. Més que un centre de tràfic, sembla un castell de joguina, un d'aquells Exin Castillos amb què molts jugàvem quan érem nens.

No era la primera vegada que els africans s'aprofitaven de la mala consciència dels blancs per treure'ls alguna cosa. De fet, al Senegal, no gaire lluny de Cacheu, hi ha l'illa de Gorée. Allà, els tocadors de tam-tams i els venedors de samarretes amb dibuixos de rastafaris fan l'agost durant tot l'any amb els europeus carregats de sentiment de culpabilitat que visiten les

restes d'aquest antic enclavament negrer (restes reals, no inventades com les de Cacheu). Alguns dels guies que ensenyen l'illa són descendents directes dels negres que venien els habitants dels pobles veïns als traficants europeus, però ells, segons sembla, no han d'avergonyir-se de res... El problema del tràfic d'esclaus queda reduït a un simple problema de tonalitat d'epidermis. I resulta tremendament efectiu.

Els líders africans han sabut explotar amb habilitat el sentiment de culpa dels blancs. Cinquanta anys després de les independències, encara hi ha molts dictadors que malgrat dur dècades al poder justifiquen la manca d'infreestructures dels seus països al·legant que els europeus no van construir-les durant l'època colonial. Aquests estirabots són possibles perquè determinats corrents progressistes ens han volgut fer creure que els negres són innocents per naturalesa, i que van ser els blancs els que van portar a l'Àfrica la guerra, l'odi i la injustícia (tot i que l'home va aparèixer a l'Àfrica, i que no va sortir d'aquest continent durant bona part de la seva sagnant història).

A vegades els que volen atacar els europeus tirant-los en cara el «deute històric» que suposen tants segles d'esclavatge i de colonialisme són els menys indicats per parlar de desigualtats i d'opressió. Segons alguns teòrics, el continent africà rep anualment 25.000 milions de dòlars en ajuda, però se n'escapen 148.000 en fugues de capitals. Alguns dels que evadeixen més diners figuren entre els que més criden contra el saqueig del continent africà per part dels europeus.

El president del Congo Brazzaville, l'exmarxista Sassou Nguesso, fa grans denúncies contra l'explotació de l'Àfrica per part dels europeus, i no deixa de criticar els «descendents de l'esclavisme i del colonialisme». Això sí, ell va pujar al poder per la força de les armes, mitjançant una guerra civil, i ara acumula arreu luxosos vehicles i grans mansions (ell i la seva família tenen divuit pisos i cases només a França). El dictador congolès espolia els ingents recursos petrolífers del seu país, mentre els seus conciutadans es veuen obligats a viatjar en tren, perquè el Congo no s'ha dotat d'altres mitjans de comunicació. I no són trens còmodes i puntuals. La gent hi viatja

amuntegada com bestiar, fins al punt que per entrar i sortir dels vagons han de saltar per les finestretes. I sovint hi ha multituds que es passen hores i hores a l'estació, esperant que arribi el comboi, a causa dels retards. Això sí, els trens congolesos tenen un avantatge respecte als trens europeus. En determinats punts del trajecte van tan lents que els passatgers més joves poden sortir corrent del tren, aturar-se a comprar una cabra, un antílop o un porc espí i, a tota velocitat, tornar a pujar al tren.

L'encant de delegar feines

Als anys seixanta i setanta l'economia dels països africans anava bastant bé, i les prestacions que oferien els estats als seus ciutadans es van anar incrementant a poc a poc. Semblava possible que als països africans, en un cert temps, hi acabés per imperar l'estat del benestar. Però als anys vuitanta el somni es va esfondrar, alhora que s'esfondrava l'economia del continent. La majoria d'estats van veure com els seus recursos minvaven ràpidament. Per fer front al deute, la comunitat internacional va imposar-los plans d'ajustament estructural que van implicar una greu retallada de la despesa social. En un moment determinat, els hospitals van deixar de donar menjar als malalts, després van començar a cobrar pels medicaments, finalment van deixar de posar llençols als llits, perquè no hi havia pressupost per reposar-los... Els universitaris van deixar de tenir beques per sortir a l'estranger, i les seves biblioteques van deixar de rebre novetats editorials. Es van acabar les subvencions als aliments bàsics. Van fer fallides les companyies de transport estatals...

Les institucions africanes van haver de claudicar davant els seus creditors: van renunciar a elaborar les seves pròpies polítiques i van acceptar els «consells» dels finançadors. Un alt càrrec del Ministeri de Sanitat camerunès, en petit comitè, reptava un consultor d'un organisme de cooperació: «Ja us ho fareu "vosaltres" amb la "vostra" Política Nacional de Salut». Ara per ara, en alguns llocs, l'administració depèn per complet de l'ajuda exterior. Hi ha països, com el Níger o la Guinea Bissau, on facilita

fins i tot els ordinadors dels ajuntaments. A la Guinea Equatorial, fa anys, abans no es descobrissin els jaciments de petroli, si el ministre de Cultura necessitava unes fotocòpies havia d'enviar algú a fer-les al centre cultural espanyol.

Hi ha institucions africanes (ajuntaments, consells regionals, secretaries d'estat...) que no tenen cap recurs propi, cap. No fan res, principalment perquè no poden fer res. No generen recursos propis i l'estat es limita a pagar-los el personal; així doncs, no poden ni tan sols comprar un bolígraf. Per tant, per mantenir una mínima existència, necessiten pactar amb qualsevol donant. Aquestes institucions, entre virtuals i reals, estan disposades a acceptar qualsevol projecte que vingui, perquè qualsevol projecte suposarà algun benefici per a la institució i, de retruc, per als seus quadres. Les ONG occidentals que visiten els dirigents d'aquestes institucions estan convençudes que «dialoguen» amb ells. No és així. Els dirigents africans no tenen més remei que acceptar allò que els proposin. Quan un consultor en cerca de projectes arriba a les portes d'un ministeri africà, tots els alts funcionaris pretenen arrossegat-lo cap al seu departament. El secretari general del programa de vacunacions, el tècnic de la lluita contra el paludisme i el metge responsable del programa maternoinfantil tractaran de convèncer-lo que és en la seva àrea, i no en les altres, on realment han d'invertir els donants.

A vegades les institucions africanes tiren pel dret i renuncien a oferir serveis als seus ciutadans. Es una opció ben còmoda. Deixen la sanitat, l'educació, l'accés a l'aigua potable i molts altres serveis en mans de l'ajuda internacional o de les comunitats. Qui vulgui accedir a algun servei haurà d'espavilar-se, constituir una ONG i demanar suport a l'exterior; que no esperi res del seu ajuntament ni del seu ministeri.

En tot cas, els serveis que s'ofereixen als africans avui en dia ja no són els que s'havien planificat després de les independències: en són mals succedanis. Davant la manca de mitjans per formar i contractar mestres, alguns estats africans han potenciat la creació d'escoles «comunitàries». En alguns poblats la gent aporta el que pot, i amb això es paga l'adequació

d'un local i el misèrrim salari d'un «voluntari» que fa de mestre. A les escoles comunitàries hi ensenyen mestres que quasi no saben escriure, les aules no tenen pissarra, no hi ha llibres... De la mateixa forma fa algunes dècades es va impulsar a bona part de l'Àfrica el sistema d'atenció primària de salut (APS). Ja no es parlava de portar els malalts dels pobles a visitar-se al metge de la ciutat, ni d'enviar metges a visitar els pacients de les zones rurals. Amb el sistema d'APS la salut, als poblats, quedava en mans del que pomposament s'anomenava «agents de salut». Es tractava de pagesos quasi analfabets als quals els organismes de cooperació, després d'un breu curs, lliuraven un diploma. Aquests «agents» retornaven al seu poble amb vint medicaments bàsics perquè els distribuïssin entre els seus veïns en una petita cabana que feia les funcions de «post de salut». Però com que hi havia dificultats per reposar els fàrmacs, molt sovint només en tenien vuit o deu, a vegades caducats...

Autonomies sense balança fiscal

Alguns estats, en pràctica fallida econòmica, han cedit les competències de tots els serveis a les regions (és el cas, per exemple, del Senegal). Es tracta d'una descentralització una mica etèria, perquè el poder polític continua en mans del governador, designat des de la capital, i no s'atribueix a les regions ni fons, ni capacitat per recaptar impostos. Per sobreviure, les administracions regionals han d'espavilar-se i cercar donants a l'exterior. Si no troben finançadors, els habitants de la zona es queden sense hospital, sense escola, sense camp d'esports... Per al Govern central es tracta de la solució perfecta. També per a alguns donants: al Senegal ies diferents cooperacions estrangeres s'han dividit el país i se l'han repartit: cada donant «ajuda» (o controla) una agència de desenvolupament regional.

Els que es mengen el pollastre també escuren els ossos

La cooperació resulta molt útil per als governants africans. En el millor dels casos, els permet dedicar els diners de l'estat a allò que ells volen i deixar les necessitats bàsiques de la població en mans dels donants. Així, el Govern de la Guinea Equatorial va aixecar amb diners públics un gran hospital privat gestionat per metges israelians que és només a l'abast de l'elit local; mentrestant va delegar en la cooperació exterior el pagament dels medicaments per combatre la sida. 1 va encarregar a una empresa francesa la construcció d'una moderna presó, mentre un ajuntament basc es dedicava a construir escoles de fusta per als nens guineans...

En ocasions, els governs africans han aconseguit que la cooperació els pagui coses absolutament contràries al que en principi pretenien els donants. Molts torturadors africans han obtingut ajudes internacionals per anar-se'n «de formació» a Europa (evidentment, ho han aprofitat per passar unes bones vacances). Alguns criminals perseguits per la justícia s'han beneficiat de la immunitat que els conferien els passaports diplomàtics de l'ONU...

Sovint l'ajuda que ve del Nord no arriba als més desfavorits perquè és saquejada per les autoritats africanes (com que molts alts càrrecs no poden treure res de la seva institució, perquè no disposa de fons propis, han de robar de la cooperació). Hi ha països on es venen les beques: es fan exàmens de nivell per seleccionar els candidats, però els funcionaris que els corregeixen i els que fan les llistes inclouen els noms que volen a canvi de suborns. Fins i tot han establert tarifes: les beques per estudiar a la Xina o a Rússia surten relativament barates; són molt més cares les beques per anar a França, i les beques per als Estats Units tenen un preu astronòmic. En algunes ciutats, els autobusos cedits per la cooperació per al transport públic ben aviat són desviats cap al transport escolar o cap al transport de personal de grans empreses: algun funcionari es lucra llogant-los, mentre els ciutadans cada matí han d'encabir-se en diminutes furgonetes a força de cops de colze.

No és gens estrany trobar a les botigues de l'Àfrica caps de galetes de la Creu Roja o sacs d'arròs del Govern nord-americà, amb un rètol ben

visible en què hi diu: «Donació gratuïta. Prohibida la venda». El menjar que envia el Programa Mundial d'Aliments de les Nacions Unides en alguns països és desviat al mateix port: una part ni tan sols arriba als magatzems. Però també és freqüent que els mestres, que haurien de repartir les galetes i les llaunes de sardines entre els seus alumnes, les venguin als comerciants locals.

En molts projectes hi ha forts problemes per controlar les donacions. Les autoritats africanes es queixen sempre que els cooperants no els deleguen les tasques de repartiment de l'ajuda; però sovint els cooperants han de fer un gran esforç per evitar desviaments. En alguns casos els funcionaris fins i tot demanen suborns «a canvi» de permetre el repartiment d'ajuda entre els seus compatriotes.

Els vehicles tot terreny s'han convertit en tot un símbol dels projectes de cooperació, i en un dels béns més cobejats per les cúpules africanes. Les ONG africanes sempre demanen vehicles per als seus projectes, però ben sovint serveixen, bàsicament, per dur els fills del líder de l'organització a l'escola. Les ambulàncies que s'envien als hospitals africans per evacuar els malalts ben aviat es converteixen en els vehicles privats dels directors dels hospitals (i a vegades fins i tot se les queden quan els fan fora del càrrec). No és gens estrany veure un vehicle d'una ONG fent de taxi per les carreteres africanes. I quan plega un projecte, els directius de PONG africana a la qual es transfereix s'apressen a esborrar els logotips dels *jeeps* i a entaforar-los al jardí de casa seva.

Encara que la màxima aspiració de la majoria de membres d'ONG africanes és un tot terreny, no rebutgen altres vehicles. Les agències de les Nacions Unides acostumen a organitzar campanyes de vacunació, d'una durada d'un parell de mesos. Un dels elements bàsics d'aquests programes són les motos, que permeten als vacunadors d'arribar ràpidament als poblats més mal comunicats. Cada cop que els organismes internacionals preparen una nova campanya, han de comprar motos noves. Algunes s'espatl·len durant la campanya; d'altres se les queden els mateixos vacunadors. Però la majoria acaben en mans dels directors de dispensari, dels delegats regionals de sanitat o dels metges dels hospitals locals.

Els governants africans s'aprofiten dels recursos que els donants volen destinar als més desfavorits del país. Aldeas Infantiles SOS va crear, a Bata, un internat per acollir els orfes guineans. Però ben aviat es va veure que els orfes de veritat, a la Guinea Equatorial, com s'ha avançat anteriorment, són molt pocs, ja que la família extensa encara és vigent, i si moren els pares d'un nen, és cuidat per algun parent. Davant la manca d'orfes, es va haver d'acollir d'altres nens. De seguida ministres i secretaris d'estat van pressionar els directius de la institució, i alguns van aconseguir que hi ingressessin els seus fills i nebots. Molts dels interns que figuren com a orfes no ho són pas, i la institució n'és plenament conscient, perquè els nens van a passar les vacances amb les seves famílies.

A més a més, Aldeas va construir una bona escola per als «orfes», que era oberta també per a d'altres infants de la ciutat. La cúpula del règim es va apressar a enviar-hi els seus nens. A quarts de vuit del matí és gairebé impossible apropar-se a aquest centre educatiu, perquè els accessos estan saturats de cotxes de luxe que duen els escolars. Els «pobres» pares dels infants estan indignats per aquests embussos i no paren d'exigir als directius que comprin un autobús per portar els nens a classe. A les escoles públiques del país no hi ha embussos als accessos. Tampoc hi ha llibres, ni guix, ni mestres que sàpiguen escriure correctament,.. Algunes no tenen ni pati ni lavabo. I els pares no reclamen res. Saben que el ministre d'Educació de torn no els farà ni cas. De fet, al ministre no li importa en quin estat estigui l'escola pública, perquè els seus fills o van a algun dels centres finançats per la cooperació o estudien a l'estranger.

Els dirigents africans han arribat a la quadratura del cercle en crear institucions de beneficència locals, però finançades per donants estrangers. A tots els països autoritaris del continent hi han proliferat les ONG presidides per la primera dama (la dona del dictador). Aquestes organitzacions recapten diners de la comunitat internacional per fer projectes i després presenten les ajudes com a dons atorgats pel president o pel partit al govern (òbviament, són repartits en funció de fidelitats polítiques: cap opositor pot aspirar a beneficiar-se'n). Amb aquests

organismes, als líders africans la propaganda electoral els resulta de franc. He vist com el partit únic d'un país africà, en un acte solemne, «donava» a un dispensari una sèrie de llits que havien estat pagats per la cooperació internacional. Els habitants del llogarret no paraven d'aplaudir cada cop que es repetia el nom del dictador.

El plaer d'homologar-se

Una part essencial de la cooperació passa per la figura dels homòlegs. Els homòlegs són funcionaris que reben un bon sobresou per acompanyar l'«expert» estranger i aprendre d'ell, amb l'objectiu de substituir-lo més endavant. Generalment, l'«expert» estranger veu amb molt poca freqüència el seu homòleg, que acostuma a mostrar un interès mínim per la feina, excepte quan és el moment de cobrar (hi ha professors universitaris estrangers que han vist el seu homòleg un sol dia: quan els van presentar). Però encara que se'l vegi poc, a l'homòleg l'espanta tant la fi d'un projecte com al mateix cooperant, perquè quan s'acaba un programa de cooperació, l'homòleg perd el grandíssim sobresou atorgat per la institució finançadora, i es queda amb el seu magre salari de funcionari (a més a més, si no s'espavila li retiren el cotxe que han utilitzat ell i tota la seva família durant el temps que li ha durat la «feina»). Per això, quan s'està acabant un projecte, l'homòleg comença a papallonejar per totes les organitzacions de cooperació presents al país per intentar aconseguir una altra plaça d'homòleg, en qualsevol àmbit. Així, gairebé cap homòleg acaba per ocupar el càrrec per al qual s'ha preparat (o més ben dit, per al qual s'hauria d'haver preparat). D'aquesta forma, la formació d'homòlegs es converteix en una eina cara i completament inútil. Però malgrat tots els fracassos, la figura de l'homòleg ha sobreviscut al pas del temps, perquè és la plaça idònia per als cosinets o nebots dels alts càrrecs de l'administració.

La cooperació com a bandera

Els governs de l'Àfrica, com els d'arreu del món, tenen una veritable obsessió per la imatge. Molts règims africans fan tot el possible per fer veure als europeus que els seus països van millorant, per tal d'aconseguir que les ajudes continuïn afluïnt. Així, a la ciutat de Bata ni tan sols hi ha aigua corrent, però s'hi ha construït una alta torre amb restaurant giratori. Libreville, la capital del Gabon, és una mena d'escenari teatral: en una urbs on s'acumulen de forma caòtica les barraques, hi ha un preciós passeig marítim, vorejat de sumptuosos edificis oficials. Aquesta via es va construir per impressionar els visitants amb motiu d'una cimera internacional. Sembla mentida, però aquesta burda estratègia sol coronar-se amb l'èxit. Els convidats en visita oficial s'allotgen en grans hotels i recorren el país, seguint la ruta que els han preparat els seus amfitrions, amb grans cotxes amb aire condicionat i vidres fumats. Tornen als seus llocs d'origen convençuts que el país que han visitat progressa, perquè no han sentit les rates que es passegen per les teulades de les cases, ni han olorat les escombraries amuntegades al carrer, ni han patit els continus talls de llum, ni han hagut de beure l'aigua tèrbola i pudent que molts ciutadans han de beure cada dia... Tothom tracta d'instrumentalitzar la cooperació al seu favor, perquè, al cap i a la fi, la cooperació és una part essencial de la política de prestigi. Per quedar bé amb la cooperació, els caps d'estat africans no tenen cap problema a comprometre's a fer tot tipus de reformes, especialment si no s'estableix cap mecanisme per controlar-les. Moltes dictadures africanes han signat nombrosos acords en matèria humanitària i de drets de la dona, sense cap voluntat de complir-los. La Carta Africana dels Drets Humans, per exemple, és un document amb esperit molt avançat, però absolutament inoperant, perquè només s'ha signat de cara a la galeria. La major part dels governs africans són dictatorials i no han permès la creació de cap tribunal que garanteixi el compliment d'aquest document.

La hipocresia impera en les relacions entre els representants dels donants i els dels governs africans. He contemplat, en un país dirigit per un dictador,

un acte sobre la llibertat de premsa, amb debat i pica-pica, organitzat per l'ONU. Entre els ponents hi havia nombrosos representats del règim, enemics demostrats de la llibertat de premsa. Com que en el debat algú del públic va expressar el seu desacord amb les autoritats presents, la televisió oficial va retransmetre Tacte en diferit i va censurar les intervencions crítiques. L'ONU ni va piular. I l'any següent va tornar a organitzar un altre acte similar, també amb pica-pica.

La germanor sindical

A Europa els sindicats cada cop es troben amb més problemes: tenen pocs afiliats, depenen massa dels partits, els costa representar els interessos dels treballadors que no tenen contracte fix... Però encara estan més qüestionats en alguns països de l'Àfrica. El prestigi de les organitzacions sindicals, a la major part del continent, és nul. A molts països només hi ha un sindicat, i els seus líders són funcionaris del Ministeri de Treball; en d'altres, on s'hi ha implantat el multipartidisme, hi ha sindicats que són una rèmora del vell partit únic...

En una ocasió, una institució de les Canàries va tenir una idea genial: organitzar una trobada entre sindicalistes d'Europa i d'Àfrica. Els sindicalistes africans van anar-hi encantats, però sembla que no fenien cap interès per millorar el futur de la classe obrera ni per agermanar el proletariat d'ambdues bandes de la Mediterrània. Sembla que la seva prioritat era ventilar-se *whiskies* al bar de l'hotel.

No passaran! Resistència passiva a la cooperació

No és estrany que als governs africans els disgustin les actituds prepotents dels donants. De fet, sota el paternalisme s'hi amaga un gran autoritarisme. Els governants i els tècnics en desenvolupament africans estan obligats a

acceptar les polítiques que els dicten l'ONU, la Unió Europea, les conferències de donants, França, la Gran Bretanya, Espanya, Portugal o qualsevol setciències que parli en el seu nom. Han d'acceptar les polítiques econòmiques, i també les sanitàries, les educatives, les mediambientals... A les capitals africanes hi arriben diàriament desenes de delegacions internacionals; moltes porten noves instruccions sobre com gestionar el desenvolupament.

Els funcionaris africans, instruïts pels seus governs, s'han habituat a l'estratègia de la resistència passiva. Mai no s'oposen obertament als «experts»; al contrari, fan veure que els interessa molt el que els proposen els organismes de cooperació. Però, tanmateix, els regategen la informació, obstaculitzen amb pretextos les seves inspeccions, intenten obtenir suborns sucosos... Són molt hàbils a l'hora de bloquejar les iniciatives de la cooperació, que sovint consideren imposicions intolerables. Es freqüent que els «experts» marxïn convençuts que en aquell país els seus interlocutors «no en saben» o «no entenen res».

Política, tot és política

Als governs africans els sembla molt bé que les ONG locals es dediquin a la construcció de dispensaris, a l'atenció als vells o a la promoció de l'agricultura ecològica, però els irrita que les ONG pretenguin representar la població. Molts dictadors africans afirmen sense embuts que en la tradició africana només mana un, i on mana un, no hi manen dos (de fet, en molts països el parlament té un paper decoratiu: totes les decisions importants sorgeixen de la Presidència). Però els països del Nord intenten que les ONG africanes tinguin veu i vot en tots els fòrums on es debaten qüestions relatives al desenvolupament del continent: a les conferències econòmiques, en el disseny de polítiques forestals, en les negociacions amb les petrolieres... De fet, els donants pretenen que totes les decisions

estratègiques del país es prenguin en negociacions a tres bandes: govern, donants i «societat civil» (ONG). Els governs generalment no ho accepten: no han passat dècades reprimint violentament l'oposició perquè ara quatre passerells vulguin xafar-los el monopoli del poder.

De tant en tant hi ha ONG africanes que guanyen una certa projecció política i s'enfronten al poder. En alguns casos, els règims les il·legalitzen; en d'altres, fan la vida impossible als seus dirigents. Generalment, no els costa gaire controlar els discs. Per si de cas, en els darrers anys els sistemes autocràtics africans han creat nombroses ONG progovernamentals, pagades pel govern i dirigides per personatges pròxims als dictadors. D'aquesta forma, quan els donants convoquen la «societat civil» d'un país africà, hi acudeixen, en massa, les forces partidàries del dictador.

En canvi, les ONG estrangeres a vegades resulten més incòmodes per als règims totalitaris, perquè poden filtrar a l'exterior informacions sobre la realitat del país. Algunes ONG occidentals han estat expulsades de diversos països africans per les seves crítiques a les dictadures en el poder. Moltes ONG occidentals, per evitar que la retirada dels seus projectes afecti els sectors més desfavorits de la població, es neguen a efectuar cap crítica als règims més cràpules. El dilema és difícil: per mantenir una escola o un dispensari s'acaba reforçant sistemes terriblement autocràtics. El 1942, el Comitè Internacional de la Creu Roja va assabentar-se de l'existència dels camps d'extermini nazis: no ho va fer públic per temor que els alemanys no deixessin treballar aquesta institució als territoris que ocupaven. A la fi de la guerra, quan es va saber com havia actuat la Creu Roja, molts ho van considerar una opció desafortunada. Mig segle més tard, el 1994, Ruanda era un dels països del món amb més ONG per quilòmetre quadrat. Pràcticament cap va denunciar els preparatius del genocidi. Potser estaven tan obsedides amb els forns solars i amb les guarderies que no van adonar-se de la matança que s'estava gestant. Però és obvi que la seva actuació no va ser gens encertada.

La cooperació bilateral dels estats del Nord depèn per complet dels ministeris d'Afers Exteriors. Quan els recursos d'un país africà interessen les potències del Nord, la cooperació oficial obvia qualsevol problema, en

pro del que anomenen «*contexto de creciente democratización y respeto al Estado de derecho*». I és que tot depèn dels ulls amb què es mira.

CAPÍTOL 9

El projecte de cooperació. Fracàs puntual o missió impossible?

A gairebé tots els països de l'Àfrica hi ha projectes centrats en la preparació industrial de suc a partir de fruites locals. Molts organismes de cooperació han ensenyat als pagesos a transformar els productes del camp, amb la intenció de fer-los competir amb la Coca-Cola i amb la Pepsi-Cola. L'èxit d'aquestes iniciatives ha estat més aviat escàs: arreu del continent s'hi continuen venent els refrescos de les multinacionals nord-americanes (excepte en algun país excomunista, on encara hi impera la cubana Tropicola). Alguns «experts» es pregunten com és que no han funcionat aquestes iniciatives. Els seria fàcil entendre-ho si es plantegessin que aquestes grans empreses també han aconseguit imposar-se sòlidament a Europa, on la potent pagesia disposa de nombrosos recursos econòmic i d'una gran influència política.

Ensenyar la lliçó

Moltes ONG argumenten, des del punt de vista teòric, que la causa dels problemes del subdesenvolupament s'ha de buscar en les desigualtats Nord-Sud. Però normalment actuen mitjançant projectes que es basen en enviar a l'Àfrica gent que «ensenyi» com ha de transformar-se el continent. Mitjançant els programes de cooperació s'exporta a l'Àfrica un model que

es considera vàlid universalment, en l'àmbit de l'economia, de la sanitat, de l'administració...

Els projectes de cooperació responen a un missatge de fons: si l'Àfrica no funciona és perquè està mal organitzada. El que caldria, doncs, no és modificar les relacions internacionals, sinó modificar la forma de ser dels africans. A molts cooperants els encanta l'Àfrica, però es passen el dia intentant canviar els africans. En aquesta línia acostumen a ser molt útils els antropòlegs, especialistes en l'estudi de les «tradicions». Els organismes de cooperació els contracten sovint perquè dissenyin estratègies per combatre els «costums perversos» dels africans i per cercar estratègies perquè acceptin els projectes de cooperació. En canvi no hi ha cap organisme d'ajuda que financi cap antropòleg per estudiar, en el seu si, el paternalisme, la prepotència, el papanatisme o la corrupció. Deu ser que no ho consideren «costums perversos».

En els darrers anys la paraula màgica en el món de la cooperació és *capacitació* (en realitat, quan parlen de «capacitació» es refereixen a formació, però no en diuen formació perquè, segons ells, queda «paternalista»). Un «expert» europeu va al Níger, o al Mali o al Congo, per «capacitar» el personal local, o fins i tot s'envia la gent del Níger, del Mali o del Congo a Milà o a Lió per «capacitar-se» com a agents de desenvolupament integral (una cosa semblant a convertir-se en mags del desenvolupament). Gràcies a totes aquestes iniciatives se suposa que, d'aquí a uns anys, a l'Àfrica ja no hi quedaran incapaços i el continent estarà de conya.

La lògica dels projectes de cooperació és, per definició, elitista. Es considera que algú, que és a la cúspide del sistema, sap fer alguna cosa que els «beneficiaris» no saben fer. Es freqüent que els cooperants expressin amb satisfacció que «aquesta gent ja ha comprès que...» o que es mostrin indignats perquè «aquesta gent no vol entendre que...». El discurs sobre la superioritat dels valors occidentals ja no està de moda, però és implícit en molts projectes (tot i que no s'explicita per tal de ser «políticament correctes»). Molts responsables d'iniciatives de cooperació tenen comportaments profundament etnocèntrics. «Nosaltres som molt respectuosos amb les "manies" dels africans», deia sense cap pudor el

responsable d'un projecte universitari, que pensava que els europeus tenen costums i els africans, senzillament, manies.

El discurs de les ONG insisteix en els termes *ensenyar, educar, formar...* Amb això reforça el sentiment de superioritat dels habitants del Nord alhora que estigmatitza els africans. Quan una ONG afirma que «L'escola forma persones disposades a treballar per al progrés...», no està dient res més que la gent no escolaritzada ha de sotmetre's a les directrius dels que sí que han passat per l'escola, que poden decidir per ells en nom del progrés. Quan les ONG asseguruen que cal «capacitar» els pagesos, les dones o els tècnics del Sud, en el fons declaren que el problema bàsic que tenen és la seva incapacitat. En el lema de l'ONG Interred es fa patent l'etnocentrisme, combinat amb grans dosis d'autosatisfacció: «*Educar a una mujer es educar a un pueblo*». El missatge de fons és que els africans no saben el que volen perquè, a l'Àfrica, les dones no estan prou educades (a diferència, òbviament, de les dones occidentals, considerades com el paradigma de la dona ben formada). Aquesta mateixa ONG informa els seus associats que un dels seus projectes té com a objectiu «*Informar y formar a los congoleños-as en materia de democracia y derechos humanos*», com si els congolesos no volguessin la llibertat i els occidentals els haguessin d'ensenyar a reivindicar-la...

La missió no és de doble direcció

Les ONG estan disposades a exportar tots els «èxits» d'Occident a l'Àfrica. Se senten molt orgulloses del que es fa a la seva societat d'origen i creuen que tothom hauria de fer el mateix. Hi ha grups que difonen entre els africans invents occidentals tan discutibles com el *clown*, el vegetarianisme o el catolicisme més reaccionari. Ho fan convençuts que estan fent-los un gran favor.

A l'Àfrica també hi ha coses que valen la pena. A moltes ciutats hi ha taxis col·lectius; constitueixen un mitjà de transport molt més ecològic que els taxis europeus o nord-americans; molt més flexible que els autobusos, perquè et deixen a la porta de casa; molt més pràctic que el metro, perquè fins i tot els pots utilitzar per fer mudances; molt més divertit que el tramvia, perquè la gent hi sol petar la xerrada i fer bromes. .. Però no hi ha cap ONG de taxistes col·lectius africans que es dediqui a «capacitar» els occidentals perquè usin el seu invent.

A les esglésies de l'Àfrica Central s'hi canta l'*ntonove*, un cant coral que s'acompanya de tambors i de xilòfons. Les misses, en aquesta part de l'Àfrica, desperten passions: duren hores i hores, i sempre estan plenes (a diferència de les misses a Europa). Potser estan plenes perquè a la gent li agrada sentir l'*ntonove*, i veure com les membres del cor ballen al temple, movent rítmicament els seus plomalls de coloraines. Els africans no han intentat exportar l'*nfonove* a Occident, però a l'Àfrica hi han arribat joves cristians europeus amb guitarres que han intentat introduir-hi l'avorrida música religiosa moderna occidental.

Hi ha moltes coses que els africans aprecien molt, i que ells pensen que són de gran utilitat: el vi de palma, els trobadors anomenats *mot mvet*, les discoteques amb un gran mirall a la paret perquè tothom pugui mirar-se mentre balla, les cerveses de 66 centilitres, la carn de serp... Però no sembla que tinguin cap necessitat de convèncer la resta del planeta perquè adopti els seus costums.

L'exportació de mestretites

Amb l'objectiu de «capacitar» els africans, sorgeixen algunes iniciatives que poden vorejar l'absurd. Acción Contra el Hambre es dedica a fer «formació sobre cuina» a Burundi, com si en aquell país africà la gent mai no hi hagués menjat (de fet, totes les cultures treuen un bon rendiment alimentari i gastronòmic del seu ecosistema). Resulta ridícul veure com els organismes de cooperació insisteixen a donar consells d'higiene corporal

als africans. Aquests, a la major part del continent, es renten amb molta freqüència i consideren els cooperants i la resta dels europeus com gent poc amiga de l'aigua. De la mateixa forma és paradoxal veure com a l'Àfrica algunes ONG insisteixen, en zones rurals, a tractar de separar els animals dels humans, fent fora els animals dels patis i de les cases (on, sovint, cabres i ànecs s'alimenten de les sobres). En canvi, no impulsen accions similars al continent europeu, on hi ha gent que petoneja gossos, dorm amb gats i acarona lloros...

Encara resulta més xocant veure com alguns grups progressistes, darrerament molt a la moda, tracten d'ensenyar als africans com són ells mateixos. Amb aquest objectiu impulsen vídeos, programes de ràdio, tallers i publicacions sobre les realitats africanes fets «per les mateixes comunitats» o, encara millor, «per les mateixes dones». Molt sovint l'«expert», acompanyat dels joves d'un lloc, busca els vells més vells de la contrada i intenta que, davant la camera o la gravadora, els expliquin com era «tradicionalment» la seva comunitat. A Europa, aquests productes tenen una audiència mínima: les projeccions sobre els costums prematrimonials de les dones *zande* del Congo només solen agrupar quatre joves benintencionats que no poden amagar els badalls mentre dura el vídeo; malgrat tot, surten de la sala ben convençuts que el seu sacrifici ha valgut la pena i ha contribuït a la reconciliació de les races i les cultures del planeta. Al'Àfrica, en canvi, ningú no es mira aquestes projeccions: tothom prefereix veure pel·lícules nigerianes de bruixeria o serials llatinoamericans. I és que ningú paga una entrada per veure la vida del seu veí.

Els organismes de cooperació no estan disposats a admetre que hi ha una Àfrica que sap el que vol, i a la qual no cal «orientar» ni «ensenyar». Una Àfrica que ja té els seus propis models sanitaris, arquitectònics, culinaris, jurídics i educatius, i que té dret a triar el seu futur. El problema de fons és que bona part dels directius i socis de les ONG encara creuen que hi ha un sol model de desenvolupament, i que és el seu. Als europeus els encanta la cooperació mitjançant projectes, perquè canalitza la prepotència occidental i reforça els estereotips existents: els occidentals ho saben fer tot i són tan

bons que ensenyen als africans com fer-ho. I si els africans no es desenvolupen és perquè són tan gamarussos que no volen aprendre. Amb aquesta actitud, mai no es podrà treballar seriosament per al futur de l'Àfrica.

Els «experts» i els curts de gambals

No només hi ha «experts» en economia o en sanitat; n'hi ha en els afers més surrealistes. Als anys noranta, quan els estats occidentals van apostar per la democratització de l'Àfrica, es van posar de moda els «experts» en drets humans. La seva funció era assessorar els dictadors i els seus acòlits sobre la necessitat de respectar els drets fonamentals. D'aquesta forma, en alguns països s'organitzaven seminaris on un jove cooperant europeu alliçonava un grup de ferotges "torturadors sobre el fet que torturar no està bé. El «facilitador» sortia la mar de convençut que la seva xerrada havia estat útil, que els assistents «ja havien après» i que la situació dels drets humans milloraria en breu al país en qüestió.

L'exèrcit de Sierra Leone sempre ha tingut una propensió excessiva al colpisme. El 1997 el govern britànic va decidir acabar amb aquesta situació i va enviar un comandant escocès per adoctrinar els militars d'aquest país africà sobre les virtuts de la democràcia i sobre la necessitat que l'exèrcit no s'ingerís en els afers polítics. Els estudiants seguien amb atenció les classes, però un matí cap d'ells va assistir a les classes del comandant escocès. Unes hores més tard, molts dels alumnes participaven en un cop d'Estat.

El taller que no repara res

La màxima expressió d'aquesta obsessió del Nord per ensenyar als africans és el taller, una activitat en què, en quatre dies, algun «expert» explica coses teòricament molt i molt útils a un públic reduït. El taller agrada tothom: als

donants perquè els surt prou econòmic i els garanteix molta publicitat; a l'estranger que actua com a «facilitador» perquè s'enduu una bona picossada; als assistents perquè cobren dietes; a les autoritats locals perquè els permet de simular que fan coses i als restaurants de luxe de la ciutat perquè poden facturar quantitats exorbitants pels càterings (els entrepans de mig matí, el cafè amb pastes de mitja tarda, el dinar de la clausura...).

Occident està preocupat pel nivell d'instrucció dels africans i està convençut que encara se'ls han d'ensenyar moltes coses, però no està disposat a pagar-los estudis superiors a tots. Per això els donants cada dos per tres organitzen tallers sobre els temes més diversos: des d'Enginyeria en enreixat de cadires (com fer cadires de vímet) fins a Patrimoni material i immaterial (tot i res), passant per Defensa del consumidor. Els tallers estel·lars, que se celebren anualment a qualsevol ciutat africana mitjana, són els de Desenvolupament comunitari i els de Formació de formadors, però també tenen molt d'èxit els de Microfinances i d'Elaboració i gestió de projectes. També n'hi ha de més originals; de tant en tant, s'envien cantants d'òpera a fer tallers, tot esperant que els negres aprenguin aquest sublim art, però els blancs se'n tornen i no apareixen els esperats tenors i sopranos negres. I no és que els africans tinguin res d'específic en contra d'aquesta música. Tampoc tenen gaire èxit els tallers de titelles o de malabars...

En teoria, amb un taller s'arregla tot: problemes de gestió, de formació, de llibertats... A vegades és massa evident que els alts càrrecs d'un país fiquen la mà a la caixa i els mitjans de comunicació internacionals se'n fan ressò. El president sovint no pot destituir-los, perquè es tracta d'aliats, d'amics o de cosinets, i perquè, de fet, ell mateix també desvia tot el que pot. La solució és senzilla: només cal contactar amb algun organisme de cooperació perquè organitzi un taller sobre la bona gestió dels recursos. En aquest acte Inexpert», de forma clara i molt enraonada, explicarà als corruptes alts càrrecs de l'administració els avantatges que té la transparència i els «capacitarà» per dur un control rigorós dels diners públics. És molt probable que la situació no canviï gens, però quan algú torni a criticar el règim, aquest sempre podrà argumentar que hi ha hagut progressos, perquè s'ha impartit un taller sobre el tema.

L'organització de tots aquests tallers és bastant similar. Els donants organitzen i paguen, i es fan la foto de rigor. Les institucions locals no organitzen ni paguen, però fan veure que organitzen, posen el seu logo a tot arreu i es fan la foto de rigor. El «facilitador» passa uns quants Power Point i llegeix el que posa a les imatges. I el públic escalfa la cadira sense que els calgui fer un esforç intel·lectual superlatiu, perquè a la fi del curs, hagin escoltat o no, els donaran un diploma de participació. Hi ha funcionaris que quasi no saben escriure, però que acumulen desenes de paperots dels organismes més diversos on s'assegura que estan capacitats per a les tasques més diverses.

Hi ha africans que s'apunten a tots els tallers, no perquè vulguin acumular diplomes, sinó perquè al continent africà els donants et paguen perquè aprenguis, o perquè facis veure que aprens; en principi, tot taller té les seves dietes. Així, com que el públic cobra, és d'allò més disciplinat: els assistents aguanten estoicament el que es troben. Un cop, al Centre Cultural Espanyol de Bata, un individu impecablement vestit va entrar a un curs d'escriptura creativa quan la sessió ja havia començat. Va suportar en silenci les dues hores de classe. Quan l'activitat ja s'havia acabat, es va adreçar al professor i li va preguntar si era el taller sobre recepcionistes d'establiments turístics que organitzaven una ONG i el Ministeri de Turisme...

La insuportable sostenibilitat

La cooperació no vol regalar peixos. Pretén ensenyar a pescar. No en té prou amb ensenyar, curar o alimentar els africans: vol crear sistemes educatius, sanitaris i alimentaris que a la llarga funcionin per si mateixos. Però fins ara els projectes de cooperació han tingut molt més èxit com a distribuïdors de caritat que com a fonament per a futures estructures socioeconòmiques.

La sostenibilitat dels projectes de cooperació és omnipresent als discursos dels organismes d'ajuda: a les rodes de premsa, als cursos i seminaris, als fullets que es trameten als socis... Cap institució subvencionarà un projecte si els seus promotors no afirmen que serà sostenible. I, malgrat tot, ningú no s'ho creu.

Tothom que treballa sobre el terreny sap perfectament que tan aviat com marxi l'equip de cooperants i les ajudes de la seva organització desapareguin, el projecte tornarà al seu estat inicial. Però encara hi ha una qüestió més preocupant: ningú dels que treballen en cooperació en països africans creu en la possibilitat que es desenvolupin. Si els preguntes: «Quants anys creus que trigarà aquest país a desenvolupar-se?», solen mirar-te amb ulls al·lucinats... El desenvolupament del país queda fora de les seves perspectives.

Projectes que moren

En el món de la cooperació no hi falten els desaprensus que aprofiten l'ajuda per enriquir-se. També hi ha molts *amateurs* que, de sobte, decideixen ficar-se en cooperació i s'empantaneguen en iniciatives sense sentit. Però cada cop hi ha més projectes dissenyats per experts en cooperació que han estudiat màsters i doctorats, aprovats per funcionaris que han fet un munt de cursos i seminaris, i gestionats per metges, mestres o agrònoms amb una sòlida formació en ajuda al desenvolupament. I, malgrat tot, fracassen. Encara que se ceneixin a les recomanacions de les agències de l'ONU, del Banc Mundial i de la Unió Europea... fracassen. Quan els cooperants es retiren i els donants tanquen l'aixeta, les fonts s'espatllen i no es reparen, s'acaben els medicaments del dispensari i no es reposen, es deixen els llibres de la biblioteca i no es tornen, s'acaba la benzina del generador i el quiròfan s'atura definitivament...

Un cop, el president del Banc Mundial va dir, referint-se al desenvolupament: «No calen més anàlisis suplementàries. Sabem què cal fer». La seva autosatisfacció no era gaire justificada: tot i els recursos que hi destina la seva institució, el desenvolupament no arriba. Ni tan sols s'apropa. El repte més gran que s'han proposat les organitzacions de cooperació, l'eradicació de la fam, no s'ha pogut fer realitat, malgrat els increments de la productivitat de l'agricultura i de la ramaderia... Ja hi ha menjar per a tothom, però no se sap com fer-ho perquè tothom mengi.

Des que van esclatar les independències africanes, les organitzacions humanitàries europees han tractat d'aconseguir el desenvolupament del continent. Però en els darrers lustres la diferència de nivell de vida entre el Nord i l'Àfrica ha tendit a incrementar-se. Els projectes no és que no creïn desenvolupament als països africans, és que no el creen enlloc. En les darreres dècades algunes àrees d'Àsia i d'Amèrica Llatina han experimentat un fort creixement, però no pas gràcies a l'ajuda internacional. L'únic país africà que ha gaudit d'un procés ràpid de desenvolupament, Maurici, ha crescut gràcies a dinàmiques empresarials i no gràcies a projectes.

El bé absolut

Hi ha algunes ONG que no en tenen prou de col·laborar amb el Tercer Món. Volen molt més: pretenen que l'ajuda es converteixi en una forma de redempció per als occidentals (volen que la cooperació desenvolupi els africans, alhora que purifica els occidentals). El 1981, les ONG Frères des Hommes i Terre des Hommes van impulsar una campanya revolucionària per reduir el consum de carn al Nord. Aquest canvi de pautes alimentàries serviria, en teoria, per implantar hàbits més saludables entre les poblacions del Nord, per reduir el patiment dels animals i per millorar la situació dels pagesos del Sud. Tres bones causes en una sola acció. Va haver-hi gent que es va prendre molt seriosament aquesta mena de quaresma permanent,

perquè seguia la vella tradició judeocristiana del sacrifici, que duu a l'expiació dels pecats i a una nova vida. L'únic problema és que cap analista de qualitat va confirmar les teories d'aquestes ONG. Segons tots els experts, deixar de menjar carn no repercutiria en una millora de la qualitat de vida dels habitants del Sud.

L'escepticisme que creix

Els donants, tot i que continuen impulsant polítiques de cooperació, no semblen gaire satisfets. Durant algun temps es va pensar que si l'ajuda internacional no funcionava era perquè no n'hi havia prou. Es creia que si el Nord multiplicava el pressupost destinat a la cooperació, els problemes del Sud es podrien acabar. Avui en dia s'ha vist que això no és tan senzill. Fins i tot s'ha demostrat que l'ajuda només pot ser eficaç quan representa un petit percentatge del producte interior brut (PIB) del país receptor. A partir d'un determinat llindar, quan la cooperació supera el 30% del PIB, els efectes sobre l'economia nacional són tremendament nocius (i hi ha països on la cooperació suposa més del 60% del PIB). Si l'ajuda és «excessiva», no aconsegueix millorar el nivell de vida de la població i l'economia local queda absolutament bloquejada per les estructures importades per la cooperació. D'aquesta forma, el país passa a dependre més i més de l'exterior. Justament el que en principi es tractava d'evitar.

El fracàs continuat dels projectes, en els darrers cinquanta anys, ha produït l'anomenat «cansament de la cooperació». No falten els occidentals que consideren que els africans són insalvables i que no val la pena fer res pel continent africà. I hi ha institucions que ja retallen les seves despeses en cooperació, especialment en moments de crisi.

Molts cooperants que han passat anys sobre el terreny s'han vist confrontats als problemes que tenen els projectes i han tornat a casa amb mal sabor de boca. Alguns han decidit destapar aquelles qüestions conflictives que algunes ONG tendeixen a amagar, i ho han fet a través de llibres i entrevistes. Les crítiques a la cooperació també arriben, cada cop

amb més freqüència, dels consultors i del món universitari. En aquests moments tots els experts estan d'acord que determinats projectes poden tenir efectes negatius sobre les poblacions africanes i que no és vàlid fer qualsevol cosa en nom del desenvolupament.

El fracàs dels projectes també desanima els africans. Els que havien recolzat amb entusiasme iniciatives fallides esdevenen cada cop més prudents, i avui en dia és molt difícil impulsar qualsevol activitat si no és a cop de talonari. Alguns intel·lectuals del Sud s'han mostrat obertament crítics amb la cooperació, a la qual han qualificat de «recolonització». Per primera vegada, en algunes ciutats africanes, com Kampala, hi ha hagut manifestacions contra la cooperació al desenvolupament. Tot i que fins ara aquestes accions han estat molt minoritàries, no deixen de ser significatives.

Inabastable sostenibilitat: el cas de la sanitat

Els models occidentals que es volen exportar a l'Àfrica són excessivament cars per als recursos disponibles; no hi ha cap possibilitat real que funcionin. Això és evident en el camp de la sanitat. La despesa sanitària per habitant, a molts països del Nord, és superior al PIB per càpita de molts països africans (de la mateixa forma que la despesa educativa per infant, a certs països del Nord, és superior a la despesa familiar en alguns països africans).

El viatger que arriba de nou a l'Àfrica pot confondre's fàcilment a l'hora de valorar el paper de la cooperació internacional en l'àmbit de la sanitat. A les capitals de molts països africans hi ha centenars de cotxes amb logotips d'organitzacions d'ajuda mèdica. Nombrosos dispensaris i hospitals tenen escuts a la porta on hi consta el nom d'algun patrocinador occidental (o fins i tot oriental). I gairebé totes les polítiques sanitàries dels estats africans responen a les directrius establertes pels organismes de cooperació. Malgrat tot, la cooperació sanitària no és tan decisiva

econòmicament com podria semblar a primera vista. La major part de la despesa sanitària dels africans no va a càrrec de l'OMS, ni dels estats africans, ni dels estats europeus, ni de les ONG, sinó dels malalts i de les seves famílies. Mentre a Noruega l'Estat paga el 90% de la despesa sanitària del país, al Camerun només n'assumeix un 11 %, i el conjunt de tots els organismes de cooperació, només un 7%; són les famílies dels malalts les que es fan càrrec de tota la resta.

En realitat, a l'Àfrica hi ha sistemes sanitaris que són una còpia esquevàtica i esperpèntica dels europeus. Es construeixen hospitals que externament no es diferencien gaire dels de Berlín o dels de Brussel·les, però on els malalts han de dur-se el matalàs, comprar el menjar als venedors ambulants que passegen per les habitacions, netejar la seva cambra... Fa uns lustres, l'atenció mèdica als hospitals públics africans encara era gratuïta: avui en dia cal pagar pels medicaments, cal pagar per les consultes mèdiques, cal pagar per les proves, cal pagar a les infermeres perquè et posin una injecció... Això sí, els organismes internacionals, experts en autobombo, presenten com un triomf que la gent hagi de cotitzar per tot: al pagament l'anomenen «participació de la població» en la «gestió» del sistema sanitari. Malgrat tot, hi ha població que no pot «participar» en res, i que corre el risc de morir-se a la porta d'un hospital perquè no ha estat capaç de pagar l'avançament que li exigien per començar el tractament.

La caiguda en picat del sistema sanitari ha provocat una fuga de pacients dels dispensaris i hospitals: no volen estar en sales infestades de rates on els auxiliars de clínica els roben els medicaments, prefereixen curar-se les fractures amb algun medecinaire del poblat, o parir a casa d'alguna llevadora del veïnat.

En bona part, el sistema sanitari de l'Àfrica és fràgil perquè el continent, en conjunt, també ho és. Per curar els malalts no n'hi ha prou amb metges; també cal tenir moltes altres coses: electricitat, per fer radiografies o ecografies; carreteres, per portar els malalts als centres sanitaris; aigua corrent, per mantenir un nivell higiènic correcte; Internet, perquè els metges coneguin els nous tractaments; arxius, per guardar la informació dels

pacients; vehicles, per garantir l'abastiment de medicaments... Res d'això existeix a la majoria dels països africans; a molts llocs una llibreta escolar, que el pacient guarda a casa seva, funciona com a expedient mèdic...

Fer una truita sense trencar els ous

Hi ha tanta competència en el món de les ONG que per captar fons han hagut de buscar sistemes ben senzills: envia un SMS, fes un clic en aquesta casella de la pantalla de l'ordinador, beu-te un refresc d'aquesta marca, fes servir una targeta solidària... D'aquesta forma, alguns habitants del Nord s'han cregut que ajudar el Sud és tan fàcil com moure el ratolí de l'ordinador.

Les organitzacions d'ajuda, per obtenir donatius, no han parat d'insistir en eslògans com «depèn de tu». Amb aquesta lògica, s'oculta el problema mundial de la dependència i les relacions desiguals, i se substitueix per un simple exercici de generositat individual. Evidentment, aquest plantejament és fals: els problemes de l'Àfrica no es poden solucionar enviant-hi ordinadors usats i cadires de rodes rovellades. No es resoldrien ni que tothom deixés de fumar i cedís els diners que s'estalviarien a l'organisme de cooperació més eficaç.

Avui en dia, pràcticament tots els economistes apunten que el problema del desenvolupament està relacionat amb les desigualtats en les relacions internacionals. Les donacions per als projectes de cooperació, doncs, no poden incidir de forma decisiva en el desenvolupament del continent africà. Per a una millora sensible de l'Àfrica caldria una reforma en profunditat del sistema sociopolític mundial. Ja no es tracta de millorar el funcionament de l'ajuda oficial al desenvolupament, ni de les ONG, ni dels «experts». ..

Paradoxalment, la major part d'organismes de cooperació han tractat de dur el «progrés» a l'Àfrica obviant el factor polític, tant en l'àmbit internacional (relacions comercials injustes, problemes de patents...) com en el nacional (evasió d'impostos, desigualtats, impunitat, desviament dels recursos...). Els projectes de cooperació resulten molt còmodes per a

tothom: no afecten els interessos creats i permeten que els que ja s'han enriquit mantinguin els seus privilegis. Segons els teòrics de l'ajuda, hi pot haver desenvolupament sense que pateixin cap pèrdua ni els executius dels grans bancs, ni els accionistes de les multinacionals, ni els dictadors que evadeixen diners als paradisos fiscals, ni els estats europeus que espolien les seves neocolònies, ni els empresaris que amb pràctiques monopolístiques s'enriqueixen a costa d'ensorrar els pobres en la misèria... Els pagesos africans, per millorar la seva situació, no haurien de combatre els que els exploten, sinó limitar-se a organitzar-se en ONG per «autoajudar-se».

El món de la cooperació és un món feliç, on tothom és bo (per això els poders fàctics segueixen recolzant aquestes iniciatives tot i que és evident que són ineficaces). Un autor espanyol assegurava que la cooperació constituïa la *«revolución posible, que libera sin armas, con imaginación y práctica, a todas y cada una de las personas»*. Aquesta proclama tan naïf és molt bonica, però en realitat hi ha molta gent que obté beneficis amb el subdesenvolupament dels altres i està decidida a seguir-ho fent.

Del projecte a la denúncia

A Occident hi ha molts tipus d'ONG, des d'organitzacions d'inspiració catòlica fins a emanacions de partits trotskistes. Algunes tan sols pretenen que els seus caps tinguin una vida còmoda gràcies a les ajudes governamentals, però d'altres estan sincerament preocupades pel benestar de les poblacions africanes. El fracàs de tants i tants projectes, i la persistència de les desigualtats, han induït algunes organitzacions a canviar d'estratègia. Ja no pretenen arreglar els problemes del Sud amb projectes, sinó actuar com a *lobby* en determinats aspectes de la realitat mundial que són decisius per al benestar de la població de tot el món.

Les ONG han tingut un paper clau, molt positiu, com a grups de pressió, i han aconseguit situar a l'agenda internacional determinats temes importants, com la fabricació de mines antipersones, la convenció contra la tortura, el foment de la lactància materna, la lluita contra el treball infantil o la necessitat de l'existència d'un Tribunal Penal Internacional. Un dels èxits més grans en aquest camp l'han obtingut amb les campanyes contra el deute, que han gaudit d'un fort ressò popular i han obligat els estats del Nord a aprovar diverses condonacions, algunes bastant quantioses. També han donat bons resultats les campanyes «Publica el que pagues», que defensen la transparència financera. L'objectiu d'aquestes campanyes és obligar les empreses que exploten el petroli i altres recursos naturals a fer públiques les quantitats que paguen als estats del Sud, per tal d'evitar la corrupció.

Ara algunes ONG s'han embrancat en l'exigència de l'establiment d'un impost universal, que hauria de reequilibrar la riquesa a escala planetària, però la proposta sembla inviable a curt termini.

Un dels principals potencials de les ONG és que tenen col·laboradors i contactes fins als darrers racons del planeta i que, per tant, poden posar en marxa una xarxa de gent capaç de donar testimoni, arreu, del que està passant a qualsevol banda del món. Alguns grups han decidit aprofitar aquestes capacitats i combinen els projectes de cooperació amb les accions de denúncia. D'altres ja han renunciat a treballar en projectes sobre el terreny i actuen tan sols al Nord, en el camp de la sensibilització per al desenvolupament. Malgrat tot, hi ha algunes ONG que creuen que la sensibilització constitueix una pèrdua de recursos que s'haurien de destinar a ajudes materials per al Sud: continuen immerses en la dinàmica del projecte, i només els interessa «ensenyar» als africans. Les institucions del Nord, òbviament, han afavorit aquestes ONG, les «assistencialistes».

Les pressions dels donants sobre les ONG han provocat una tendència a la denúncia *light*. Moltes ONG denuncien les polítiques de les institucions financeres internacionals com el Fons Monetari Internacional, però no es posicionen en contra de les empreses i de les institucions del propi país, que

els podrien retallar el finançament o provocar-los problemes amb els mitjans de comunicació (i això els resultaria molt perjudicial per a la seva promoció). Així, critiquen amb passió «el sistema internacional», «el capitalisme», «les grans potències» o «les dinàmiques neocolonials», però es neguen a fer campanyes contra empreses influents, com Telefónica o Repsol, ja que saben que això pot dur-los moltes complicacions, fins i tot legals.

La major part d'ONG ni tan sols són capaces de criticar les polítiques oficials de cooperació dels seus governs, tot i que moltes vinculen polítiques d'ajuda a polítiques comercials. Els responsables de les ONG, evidentment, tenen por que qualsevol crítica posi en perill els seus projectes i els seus llocs de treball.

Algunes campanyes de denúncia han obtingut un gran ressò i un impacte mundial; però han estat molt menys fructífers els intents de les ONG de reformar les relacions internacionals pel seu compte. Moltes ONG han impulsat campanyes a favor del «comerç just»: han arribat a acords amb productors de diferents mercaderies per posar a la venda, al Nord, a un preu superior a l'habitual, productes elaborats sense explotació (roba, cafè, joguines, licors, artesanía, xocolata...). Alguns membres de les classes benestants occidentals, si no són gaire addictes al cacau, accepten de comprar a un preu superior al dels bombons pastilles de xocolata de gust terrós si se'ls garanteix que els pagesos que conreen el cacau han rebut una retribució justa. Però aquesta mateixa gent no compra els ordinadors de comerç just, ni la llet, ni el cotxe, ni la benzina, ni els llibres, ni els calçotets... Les campanyes de comerç just poden haver servit com a denúncia de la injustícia de les relacions internacionals, però el seu impacte pràctic sobre les relacions econòmiques internacionals és irrellevant.

I si l'impacte de les campanyes de comerç just sobre el continent africà és escàs, encara ho és més el de les «inversions ètiques» o «socialment responsables». Algunes ONG han arribat a acords amb empreses «amb consciència» i els han donat una certificació segons la qual els seus productes es produeixen de forma correcta, sense explotació laboral, sense contaminació excessiva, sense suborns... El problema és que les ONG que arriben a acords amb empreses no tenen capacitat de controlar-les

efectivament, i les empreses sovint s'escapen de les normes dictades pels organismes d'ajuda. A més a més, fins ara les inversions «socialment responsables» només suposen una part ínfima del total de capitals invertits al continent africà.

CAPÍTOL 10

Els desenvolupats, els subdesenvolupats i la fi de la història

A la Guinea Bissau existeix un moviment polític anomenat Partit Republicà de la Independència per al Desenvolupament. No és estrany si tenim en compte que en aquest país fins i tot hi ha un Ministeri de Funció Pública, Treball i Modernització. A l'Àfrica tothom recorre al desenvolupament i a la modernització per legitimar qualsevol iniciativa. Houphouët-Boigny, el vell dictador de la Costa d'Ivori, va erigir una immensa rèplica del Vaticà al seu petit poblat, Yamoussoukro. També va fer-ho en nom del desenvolupament. Avui en dia la gegantesca basílica s'ensorra, com tants i tants altres projectes construïts, també, en nom del desenvolupament.

La idea de desenvolupament s'ha convertit en una icona que serveix per a totes les ocasions. Hi ha qui espera que el desenvolupament els porti una feina ben pagada. D'altres esperen que el desenvolupament els permeti d'aconseguir un cotxe, una casa de ciment o un congelador. Els menys somniadors només esperen tenir electricitat sense talls. Els governs africans, cada cop que instal·len una central elèctrica, asfalten un carrer o construeixen una escola, anuncien en to triomfal que el desenvolupament ja ha arribat. La premsa oficialista no para de pregonar que el desenvolupament ja s'acosta, mentre que l'oposició denuncia, una vegada i una altra, que no se segueix la via del desenvolupament...

El desenvolupament no és només és un conte de la lletera per adormir pagesos ingenus; destacats intel·lectuals empren de forma recurrent aquest terme, tot i que en sentits ben diversos. Qualsevol polític africà que vulgui presumir d'intel·lectual escriurà un llibre en què el mot *desenvolupament* surti a la portada. I, de tant en tant, a les universitats del Nord i del Sud s'organitzen espessos debats sobre els «models» de desenvolupament (un desenvolupament que a mesura que passa el temps es fa cada vegada més eteri). Per la seva banda, les institucions internacionals no paren de prometre als africans un desenvolupament que, teòricament, representarà la joia per a tots. A l'Àfrica qualsevol aula o granja és saludada com una mostra de la irrefrenable força de progrés. La construcció d'una latrina es magnifica com si representés la garantia d'un futur millor: mai, enlloc, un forat ha estat tan valorat. Amb freqüència, al cap d'un parell d'anys no en queda ni rastre.

Una vella llegenda

El desenvolupament no és un invent completament nou. De fet, sorgeix de la idea il·lustrada de progrés, i ha estat un element clau de la política mundial en les darreres dècades. A l'Àfrica se sol vincular a la idea de modernització d'unes societats «ancorades» en la tradició. Com si els únics que tinguessin tradició pròpia, en aquest planeta, fossin els negres: es considera un menjar tradicional l'antílop amb salsa negra dels *bassà* del Camerun, i no l'hamburguesa nord-americana, de la mateixa forma que es considera tradicional el *popó*, el «vestit africà», i no la corbata, tot i que la corbata és més antiga que el *popó*...

Els estudiosos asseguren que el terme *desenvolupament* va ser impulsat per Truman, president dels Estats Units als anys immediatament posteriors a la Segona Guerra Mundial. Per Truman, l'estabilitat mundial havia de sorgir del creixement econòmic dels territoris arruïnats pel conflicte (va ser

l'impulsor del Pla Marshall). I per tant, desenvolupament, per ell, equivalia a desenvolupament del capitalisme. El concepte de desenvolupament normalment s'ha usat de forma acrítica, i conscientment o inconscientment, ha vehiculat les velles concepcions de Truman.

Després de les independències, als països africans hi va haver un intent d'experimentar «terceres vies» per aconseguir el desenvolupament. També hi va haver qui va recórrer a les velles fórmules marxistes, o socialistes utòpiques (com l'afrocomunista Agostinho Neto, que va dur el leninisme a Angola, o Julius Nyerere, que va impulsar el peculiar socialisme *ujamaa* a Tanzània).

Però les utopies esquerranes, basades en la solidaritat, ben aviat van esfondrar-se. I ja feia temps que a Europa anava decaient la caritat cristiana, defensada per l'Església. A finals del segle XX, ja eren ben pocs els occidentals que creien realment en la vinguda del regne del Senyor, i molts menys encara els que creien que la implantació d'una societat socialista suposaria el cel a la terra. La utopia de moda, a partir d'aquest moment, va ser el desenvolupament. La via per accedir-hi no era l'oració, ni la revolució, sinó la cooperació. El desenvolupament, doncs, ha esdevingut el nou opi del poble, el mite que dóna sentit a la societat occidental, i a tota la resta del planeta.

Cooperació per salvar estats que els seus habitants no volen

Hi ha alguns estats africans, com la Guinea Bissau, on els funcionaris s'han passat fins a onze mesos sense cobrar. A Occident una situació així hauria implicat una catàstrofe sense precedents, però a l'Àfrica sembla que les poblacions se n'han sortit prou bé. Malgrat tot, la comunitat internacional està molt preocupada per l'existència d'estats «fallits», en què l'estructura burocràtica corre perill de desaparèixer (n'hi ha diversos, com ara Somàlia, el Congo Kinshasa o la República Centreafricana). Molts estats ni tan sols

controlen el monopoli de la violència. Poden aplicar càstigs els líders ètnics, els caps religiosos o els dirigents d'institucions locals, a vegades més representatius i menys agressius que els representants de l'estat.

I és que a l'Àfrica, fins a temps molt recents, bona part de la població ha viscut al marge de l'estat: s'organitzava en clans, o acceptava només el lideratge de caps locals... Les estructures estatals africanes no estan tan consolidades com les europees. Però els estats i les empreses del Nord necessiten que a l'Àfrica hi hagi estats com els seus per negociar convenis, signar tractats, fer inversions... És per això que els donants dediquen tants esforços a intentar salvar els anomenats «estats fallits» o «quasi estats». En alguns territoris, com Somàlia, són els donants els que paguen els sous dels funcionaris per garantir que sobrevisqui l'estructura estatal. D'aquesta forma, alguns territoris no mantenen relacions exteriors perquè són estats, sinó que són estats perquè mantenen relacions exteriors. Són simples marionetes de la comunitat internacional. Els donants no ajuden aquests estats per alliberar la gent, sinó per tot el contrari: per garantir que la població africana està sota control.

Anem bé

El desenvolupament no resulta gens molest per als poders constituïts. La base de les teories desenvolupistes és l'autosatisfacció. Es considera que Occident és a dalt de tot de l'escala mundial, i que la direcció que el món està seguint és l'adequada. En tot cas, només es proposen petites reformes per «estendre» els «beneficis» de la societat occidental. Creure en el desenvolupament, al cap i a la fi, és creure que ja anem bé.

El mite del desenvolupament ha arrelat profundament. De fet, si bé hi ha crítiques a aquest concepte, es produeixen en grups minoritaris, sense capacitat de decisió en la marxa del món modern. La majoria dels economistes no discuteixen en absolut aquest terme, tot i que no està gens definit des del punt de vista científic. A les universitats tan sols alguns especialistes en estructura econòmica i alguns antropòlegs discuteixen el

desenvolupament, que per la majoria dels acadèmics és inatacable. En els mitjans de comunicació gairebé mai hi apareix cap qüestionament del concepte.

Els organismes de cooperació, recolzats per bona part del món acadèmic, argumenten que hi ha una «teoria del desenvolupament», associada a unes «normes del desenvolupament» de valor universal. Aquestes normes serien les que, a l'Àfrica, servirien per a la planificació de la sanitat, l'educació, l'agricultura, la protecció del medi ambient, l'establiment d'impostos...

En els darrers anys s'ha procedit a una autèntica globalització del desenvolupament. Des dels organismes internacionals es propugna un model únic de desenvolupament per a tots els països pobres: un sol model econòmic (l'economia de mercat, amb una participació mínima de l'estat); un sol model polític (l'estat nació descentralitzat); un sol model familiar (la família nuclear, en què treballen els adults dels dos sexes, però no els infants); un sol model socioeconòmic (l'acceptació de les desigualtats de classe, però no dels sistemes de castes); un sol model sanitari (la imposició de la biomedicina a tot el planeta, amb finançament a càrrec dels ciutadans); un sol model associatiu (basat en la creació d'una «societat civil» articulada mitjançant associacions privades); un sol model de relació entre els afers individuals i els col·lectius (en el qual es dóna absoluta primacia al que és individual i s'estableix una clara frontera entre l'àmbit públic i el privat)...

Als països pobres se'ls ofereix una única opció de futur: imitar Occident. No es tracta només d'estendre el sistema sanitari, construir pous o universalitzar l'ensenyament: cal reforçar l'estat, canviar els models familiars, incrementar les exportacions, alterar les xarxes de solidaritat, difondre noves creences, estimular la productivitat... La comunitat internacional aposta per acabar amb la família extensa i imposar la família nuclear, eliminar la propietat comunal de la terra i vendre camps a les multinacionals, abandonar el gust per la carn de caça i menjar precuinats congelats, oblidar els curanderos, acceptar que l'únic que té autoritat per castigar és l'estat... Es a dir: l'estratègia de desenvolupament suposa una agressió en tota regla contra les societats africanes. I aquesta agressió es fa en nom de la tecnocràcia i de la «ciència» del bon govern. Però la tasca de

planificar la vida pública d'una comunitat ja té un nom: política. I no és una ciència: depèn dels interessos de cadascú.

La «teoria del desenvolupament» estigmatitza els pobles africans, que són definits tan sols en termes negatius: és subdesenvolupat aquell país que no té allò que tenen els països desenvolupats. Als africans, en aquest esquema, se'ls reserva un paper: rebre cooperació. Els occidentals en tenen un altre: donar. D'aquesta forma, l'africà esdevé un pidolaire, un infrahome, i l'occidental un heroi, un superhome.

La «teoria del desenvolupament» s'ajusta com anell al dit a les prioritats polítiques dels donants. La cooperació tendeix a consolidar l'individualisme i a erosionar les xarxes socials africanes. Molts organismes de cooperació ho saben i ho potencien, perquè consideren que, així, s'avança cap al capitalisme (o cap a la «modernitat», com s'argumenta més sovint). El màxim exponent d'aquesta tendència són els projectes de microcrèdits, actualment molt de moda: es tracta de donar préstecs de petita quantia a gent que habitualment no tindria accés a un préstec bancari a causa de la seva pobresa, amb l'esperança que esdevinguin empresaris i surtin de la seva marginalitat. D'aquesta forma les ONG tracten d'implantar el capitalisme a llocs del món on fins i tot els bancs han renunciat a fer-ho.

Alguns organismes d'ajuda també impulsen programes per reforçar el «lideratge» a l'Àfrica, amb l'objectiu de crear una «elit» eficaç i responsable que dugui el desenvolupament al continent (una «elit» que s'assembla sospitosament a una burgesia, però que no fa la seva revolució burgesa per imposar-se, sinó que espera que els organismes internacionals la duguin al poder). Entre els intel·lectuals de primera i segona fila no hi manquen els espavilats que s'ofereixen voluntaris per constituir aquesta elit «responsable»: creuen que després de tant estudiar també tenen dret a aconseguir un xalet i un tot terreny.

Els partits polítics i els moviments socials radicals africans pretenen obtenir beneficis per al conjunt de la societat mitjançant canvis en el sistema polític, mentre que les ONG pretenen que la gent s'agrupi per obtenir beneficis particulars sense alterar el marc sociopolític. Als poders fàctics les ONG africanes els resulten molt còmodes i les potencien, perquè saben que com més força tenen les ONG, menys en tenen els moviments

socials. I com que les ONG depenen de les subvencions, són més controlables.

A Iberoamèrica, hi ha alguns moviments socials potents que s'articulen amb les ONG i tendeixen a radicalitzar-les, i estableixen amples xarxes socials contra la globalització i la imposició del neoliberalisme (aquests grups són molt actius, per exemple, al Brasil). Però a pocs llocs del continent africà hi ha organitzacions polítiques d'esquerres potents: normalment les ONG estan desideologitzades i accepten sense discussió totes les directrius del Nord. Al Fòrum Social Mundial de Porto Alegre del 2003, de 16.000 participants, tan sols n'hi havia 40 d'africans, la qual cosa demostra la fragilitat del moviment antiglobalització al continent africà.

De la solidaritat a l'individualisme

Els projectes de cooperació sovint parteixen de l'anomenat *enfocament de les oportunitats*. S'argumenta que les societats més desenvolupades són aquelles en què les persones tenen més llibertat d'elecció. El missatge de fons és que tot depèn de l'individu: si vales prou pots començar venent diaris i arribar a president del teu país (de fet, és el missatge essencial de l'*American way of life*). Només cal buscar-se la vida. En canvi, en moltes societats africanes la lògica és radicalment diferent. Molts pares estalvien per enviar un fill a estudiar fora: és important que un de tots els membres de la família progressi perquè ajudi els altres. A l'Àfrica qui té sort i aconsegueix una bona feina es veu obligat a col·laborar amb parents, veïns i amics: ha de pagar-los part del dot si es casen, ha de pagar les factures del metge si emmalalteixen, ha de pagar l'educació dels seus fills, ha d'ajudar-los econòmicament si obren un negoci... I quan es troba amb ells, evidentment, els ha de pagar les cerveses. Els teòrics del desenvolupament consideren que aquesta actitud és nociva per al desenvolupament perquè no fomenta la iniciativa individual. I, malgrat tot, a molts dels habitants del

continent africà aquesta solidaritat els ha permès no només de sobreviure, sinó també de progressar econòmicament.

El gran desconegut

El consens existent a l'hora d'emprar el terme *desenvolupament* contrasta profundament amb la manca d'una definició clara de què és el desenvolupament. Abans s'associava desenvolupament amb creixement econòmic. Amb aquest criteri, alguns països africans que produeixen petroli, com Angola o la Guinea Equatorial, es podrien considerar desenvolupats, a desgrat del baix nivell de vida de la majoria dels seus habitants (de fet, Angola és un dels primers països en importació de motos d'aigua: sembla que els comptes corrents de l'elit anglesa sí que estan molt desenvolupats).

Amb el temps alguns autors van apuntar que hi pot haver creixement econòmic sense millores sensibles en el nivell de vida de la majoria, i van inventar-se el concepte de *desenvolupament humà*: calia mesurar no només la riquesa d'un territori, sinó també de quina manera aquesta riquesa afectava el conjunt de la població (per exemple, en l'àmbit de la salut i de l'educació). La idea era intel·ligent i lloable. El problema radicava en com valorar el benestar de la població (amb el problema afegit de no tenir dades fiables de molts països africans). En les estadístiques de les Nacions Unides es tenen en compte alguns elements discutibles, com el percentatge d'habitants d'un país que disposen d'aparell de ràdio. En teoria, doncs, tots aquells que no tenim un aparell de ràdio estem subdesenvolupats...

En els darrers anys, el concepte de desenvolupament ha evolucionat més, per influència de les teories ecologistes. Ja no n'hi ha prou amb un desenvolupament «humà», sinó que també cal un desenvolupament «sostenible». Es imprescindible que el nivell de vida de la població millori, però sense que hi hagi una minva significativa dels recursos naturals disponibles, i sense que el medi ambient pateixi cap degradació. Però aquest concepte no acostuma a tenir gaires seguidors a l'Àfrica, com no va tenir-

ne, tampoc, a l'Europa de la Revolució Industrial. Els africans tenen pressa per assolir les pautes de consum del Nord i no senten cap temptació de fer-se *hippies* neorurals. Això ho deixen per als que ja han accedit al benestar.

La Plataforma de les Nacions Unides defineix el terme *desenvolupament* com «el procés mitjançant el qual les societats humanes satisfan les necessitats dels seus membres». Aquesta definició augmenta la problemàtica conceptual en lloc de resoldre-la, perquè incorpora un terme molt usat però molt discutible: *necessitats*. De fet, les necessitats humanes, per definició, poden arribar a ser infinites. La gent, a Europa, «necessita» un mòbil, «necessita» un monovolum o «necessita» anar de vacances, tot i que els seus besavis no sabien ni què era un telèfon, ni què era un cotxe, ni què eren unes vacances. Les societats no només responen a les necessitats dels seus habitants, sinó que també les creen.

Captaires bojos o bojos captaires?

Als relats de viatges sovint se'ns dona la imatge d'una Àfrica plena de captaires que assalten el turista tan aviat com arriba. Això és cert en algunes zones del continent; no recomano a cap blanc passejar-se pel centre de la ciutat de Niamey: el seguiran desenes de petits pòtols sol·licitant-li diners o algun obsequi al crit repetitiu de «cadeau, cadeau, cadeau»... Però, en canvi, a d'altres bandes, com al Gabon o al sud del Camerun, pràcticament no hi ha captaires. Tan sols pidolen els bojos, que circulen nus pel carrer. De fet, en llengua fang es fa servir un mateix terme, *nkukuannem* (malalt del cor), per designar un captaire i un boig. Els veïns, de tant en tant, donen als bojos del barri un plat de menjar, una mica de cervesa o alguns cigarrets. Els que no estan bojos no pidolen, perquè per pobres que siguin sempre tenen algun parent que els acull i els dona llit i menjar. Però que en aquestes societats no hi hagi sense sofria, ningú ho ha valorat mai com una mostra de desenvolupament.

No hi ha necessitats bàsiques i necessitats supèrflues: l'home, des que és home, no només ha menjat i dormit, sinó que també ha creat música, ha pintat, s'ha inventat religions... Per molts «solidaris», els africans només haurien de pensar en la seva supervivència i en el seu desenvolupament, i no anar a prendre cerveses de tant en tant. No entenen que tinguin altres prioritats que no siguin les dels organismes de cooperació. Però en molts pobles africans, si els arriben diners, prefereixen invertir-los a construir una mesquita, una església o un camp de futbol que gastar-s'ho a comprar medicaments per al dispensari. Els organismes de cooperació ho consideren intolerable perquè creuen que la salut del cos hauria de ser prioritària. La campanya «Shoes for Àfrica», en la qual es demanava als donants catalans que cedissin sabates usades, rebutjava les sabates de taló. Òbviament, els promotors de la idea consideraven les sabates només com un element de primera necessitat, sense tenir en compte que a moltes africanes, pobres o riques, els agrada vestir-se amb sabates de taló. I que per a elles, una sabata de taló, també pot ser una «necessitat».

El problema terminològic no afecta només els conceptes *desenvolupament* i *necessitats*, sinó també els conceptes *països subdesenvolupats*, *Tercer Món*, *Sud*... Si no està gens clar què és el desenvolupament, és impossible establir quin país està desenvolupat i quin no. Com a alternativa, durant algun temps es va parlar de països del «Tercer Món», un terme imprecís que designava els països pobres, que en principi no eren ni del bloc de l'Est, ni del de l'Oest. Però el concepte va perdre força a partir de la dissolució de la Unió Soviètica, quan va desaparèixer el món bipolar. Alguns teòrics van passar a parlar del «Sud», tot i que hi ha alguns països de l'hemisferi sud que han assolit altes quotes de creixement econòmic, i que difícilment es podrien comparar amb els països africans més depauperats. Menys adequat encara resulta el terme *països en vies de desenvolupament*, que sembla indicar que tots aquests territoris progressen, quan en realitat molts estan cada cop més allunyats dels països rics, tant pel que fa al producte interior brut com al nivell de vida de la seva població.

Malgrat les deficiències òbvies que té, la teoria del desenvolupament ha estat molt impermeable a les crítiques terminològiques. Generalment, els defensors del desenvolupament opten per un salt endavant: es posen d'acord sobre les pràctiques que condueixen al desenvolupament, sense haver-se posat d'acord, prèviament, sobre què és el desenvolupament. Evidentment, si no hi ha consens sobre què és la pobresa i què és el desenvolupament i el subdesenvolupament, no hi poden haver unes pràctiques coherents per millorar la situació del planeta.

Davant aquest problema de conceptes, un antropòleg especialitzat en temes de cooperació va argumentar que el desenvolupament no es defineix per la seva existència ni per la seva absència, sinó «pel sol fet que hi ha actors i institucions que es fixen el desenvolupament com a objectiu o com a fi i que hi dediquen temps, diners i esforços professionals». Per aquest teòric, doncs, el desenvolupament només existeix perquè hi ha gent que hi creu. Tot i que no ho diu, en el fons tracta el desenvolupament com una religió: existeix en tant que té fidels.

Malgrat tot, és clar que són els occidentals qui dicten els dogmes de la religió del desenvolupament. Es vol un sol món, però pocs occidentals acceptarien de viure en un sistema en què les regles del joc no fossin les seves: les dones occidentals no acceptarien mai la poligàmia; els joves occidentals no acceptarien mai el cabdillatge dels vells; els laics occidentals no acceptarien mai un sistema polític basat en la religió... Els que reben ajuda no poden desafiar el pensament únic en matèria de desenvolupament.

Papers per als pigmeus

Hi ha organismes de cooperació *amateurs* que es dediquen a «ajudar» el continent africà, però que no usen la complexa terminologia pròpia de la majoria d'organismes del sector. Alliberats del pes d'allò políticament i acadèmicament correcte, expressen de forma simple i clara el pensament

imperant en el món de la cooperació. La mallorquina Fundació Liorna actua a Burundi, entre els pigmeus *twa*, i ho fa de forma tremendament etnocèntrica. Els responsables de Liorna estan escandalitzats perquè els pigmeus «fins fa poc temps no disposaven de documents d'identitat, ni de terres, ni d'altres mitjans de guanyar-se la vida». Mai s'han plantejat que els pigmeus són caçadors i recol·lectors, i que per guanyar-se la vida no necessiten terres. I que no reconeixen les autoritats estatals, i que per tant no tenen papers, per a ells, és una mostra de llibertat i no de submissió.

Els pigmeus *twa* tenen cerimònies matrimonials diferents de les reconegudes per l'Església catòlica i pel registre civil, com bona part dels pobles africans. No obstant, la Fundació Liorna i l'ONG Veïns Sense Fronteres han preparat accions perquè els pigmeus contreguin matrimoni «legalment» (és a dir, reconeixent la legitimitat de l'Estat burundès i no la de la tradició).

Històricament, els pigmeus han estat molt marginats a Burundi. Per facilitar la seva «integració social», Liorna els ofereix «formació sobre l'aprofitament dels recursos energètics, la desforestació, el funcionament de les cuines millorades, i també sobre drets humans, salut, equitat de gènere i participació democràtica». Segons la Fundació els cursos «constituïran per a aquesta població unes eines fonamentals per relacionar-se amb els seus conciutadans». Amb aquesta estratègia de «desenvolupament» es procedeix a una culpabilització sistemàtica dels pigmeus. Se'ls diu que si no són rics i són marginals és per culpa seva, perquè no saben res sobre la «desforestació», l'«equitat de gènere», la «participació democràtica» i, sobretot, les «cuines millorades». Les víctimes passen a ser titllades de culpables. I el desenvolupament es converteix en una lluita a mort amb la identitat pigmea. Per desenvolupar-se, als *twa* només se'ls demana una cosa: que deixin de ser *twa*. Això sí, els fan cursos per deixar de ser-ho.

Transversalitats entravessades

Un dels conceptes més usats darrerament en la teoria del desenvolupament és el de *transversalitat*. Es diu que certs temes són bàsics per al desenvolupament humà i sostenible, i que qualsevol estratègia de cooperació ha de contemplar-los. Hi ha diversos elements «transversals»: el bon govern, el medi ambient i, sobretot, la situació de la dona. Aquests elements es presenten com els més progressistes (i políticament correctes) de la teoria del desenvolupament, però en realitat sovint s'han convertit en els que més pressió exerceixen sobre els pobles africans.

Aquests elements «transversals» en teoria són essencials per aconseguir el desenvolupament, però la seva eficàcia és molt qüestionable. Si s'associa bon govern a un sistema representatiu de la població, hem de constatar que diverses experiències de desenvolupament reeixides (com la de la Xina, la de la Unió Soviètica o la d'alguns països del sud-est asiàtic) s'han produït en marcs polítics tremendament autoritaris. Els organismes de cooperació també associen el bon govern a una situació d'estabilitat política i de pau, però molts conflictes han obert la porta a processos de desenvolupament: la Revolució Francesa, la lluita dels pobles europeus contra el feixisme, la revolució xinesa... En moltes circumstàncies no hi pot haver progrés sense grans canvis polítics, i sovint aquests canvis no arriben sense violència. Però els analistes del desenvolupament tendeixen a buidar de contingut polític tots els conflictes africans, que deuen considerar «barbaritats sense motiu».

La vinculació de l'ecologisme al desenvolupament també resulta tremendament problemàtica. La Revolució Industrial, a bona part del Nord, va anar associada a un malbaratament sistemàtic dels recursos naturals. Ara que el Nord ha acabat amb els propis ecosistemes, pressiona els països africans perquè preservin els seus, tot argumentant que són béns que pertanyen a tota la humanitat. L'Àfrica, d'aquesta forma, es veu obligada a aplicar nombroses legislacions conservacionistes, algunes de les quals poden dificultar programes agrícoles o industrials. Però en realitat els països africans tenen poca responsabilitat en els problemes ecològics més greus del planeta. Mentre els Estats Units produeixen 20,61 de CO₂ per càpita,

Tanzània i Etiòpia només en produeixen 0,1 t. El continent africà, amb 900 milions d'habitants, produeix un total de 0,7 Gt de CO₂; els Estats Units, amb una tercera part d'aquesta població, en produeix 6 Gt.

Fotre les persones per salvar els micos

Hi ha uns projectes que sempre acostumen a generar suspicàcies i enfrontaments: els de creació de reserves naturals. Aquestes reserves normalment s'ubiquen en zones on les poblacions locals tenen un sistema de vida respectuós amb la natura (per això encara preserven el seu patrimoni natural). Però la major part de proteccionistes estan obsedits a impedir que aquests pobles continuïn traient partit del seu entorn. D'aquesta forma, es prohibeix als pastors nòmades que duguin els seus ramats a pasturar com ho feien tradicionalment, es redueix l'extensió de terres de conreu i, sobretot, s'impedeix la caça (tot i que la carn de caça és un element bàsic de la dieta a molts llocs de l'Àfrica). En teoria, aquestes reserves haurien de convertir-se en pols d'atracció de turisme, amb la qual cosa els habitants de la zona es beneficiarien dels recursos que hi afluirien. Amb els diners que guanyarien fent de guia podrien deixar de conrear i podrien comprar productes agrícoles a d'altres zones. O en lloc de caçar, podrien dedicar-se a fer cistells de vímet i vendre'ls als turistes; així tindrien prou recursos per comprar gallines i cabres. Però, generalment, els parcs naturals atreuen pocs turistes i els diners no arriben als vilatans.

D'aquesta forma, les reserves sovint són tan odiades per les poblacions locals com elogiades pels turistes. En algunes zones, els autòctons acaben implicats en la indústria turística i donen suport als espais protegits, però en d'altres, la població local és exclosa dels projectes conservacionistes, de manera que són rebuts amb desgana o fins i tot amb odi. És el que passa a Somalomo, a la Reserva Nacional del Dja, al Camerun. En aquesta reserva ni conviuen els pigmeus baka, tradicionalment molt pacífics (es diu que per la seva addicció a la marihuana) i els bantú badjué, tradicionalment molt reivindicatius (segons la *vox populi*, per la seva afició al licor anomenat

odontol, que provoca unes borratxeres d'allò més escandaloses). Els badjué, en diverses ocasions, han incendiat les dependències governamentals a la seva regió per combatre algunes decisions injustes de l'administració estatal. Les turbulentes reaccions dels badjué causen pànic entre els treballadors del parc. Les relacions entre els gerents de la reserva i els badjué són crítiques, sobretot perquè els gerents pretenen acabar amb els «furtius» que practiquen la caça «il·legal». El problema és que la caça només és «il·legal» segons la legislació estatal, però no segons el dret consuetudinari badjué. De fet, els badjué sempre han menjat serps, daines i porc espins. Els badjué han amenaçat en diverses ocasions els treballadors del parc, que acostumen a viure atrinxerats en un recinte tancat. Tot i això, sembla que a un d'ells el van enverinar...

De dona a dona

Però en l'aspecte «transversal» en què els organismes d'ajuda darrerament estan més intransigents és en el de la «perspectiva de gènere». Hi ha estudis molt complets sobre les dones africanes, però en els projectes de desenvolupament no s'utilitzen: es recorre a teories extremadament simplistes sobre les relacions de gènere. Per moltes cooperants, la qüestió bàsica és que una dona, europea, americana, asiàtica o d'on vingui, pel sol fet de ser dona, és capaç d'entendre la forma de ser de les dones africanes, mentre que qualsevol home està incapacitat per entendre-la, pel sol fet de ser-ho. D'aquesta forma qualsevol «experta» vinguda de l'altre extrem del planeta creu que coneix millor qualsevol dona africana que el seu marit, el seu fill, el seu pare o el seu amant.

Els projectes de gènere estan farcits d'eslògans buits que són interpretats com a veritats inqüestionables. Una pancarta al centre de Dakar mostrava un lema que s'ha fet molt popular: «La salut de là dona africana és clau per al desenvolupament». Ningú no es planteja, segons sembla, que la salut de la dona africana té valor per si mateixa, i no tan sols en virtut d'un fi tan eteri com és el desenvolupament. També es difonen, de forma

reiterada, lemes que apunten que la dona africana és vital per a l'educació, per a l'economia... No se sap si pretenen convèncer els homes africans, les dones africanes o els mateixos cooperants.

En el fons, darrere una terminologia extremadament complexa, la «perspectiva de gènere» és ben senzilla: parteix de considerar que totes les dones són iguals i volen el mateix. L'única qüestió és que la dona occidental ha estat il·luminada per la bona nova del seu alliberament i la del Sud no. En nom de l'emancipació femenina s'estigmatitza com a estúpides i cretines totes aquelles dones que no comparteixen els models de família occidentals.

Algunes dones europees, quan van a l'Àfrica, se senten en el deure d'exposar els avantatges del seu alliberament a qualsevol negra que es trobin. Per la Guinea Equatorial va passar-hi una turista feminista que, sense cap pudor, preguntava a totes les dones que trobava si prenen anticonceptius. Dubto que al seu poble preguntés a la veïna o a la caixera del supermercat si feien servir preservatius o diu. Una altra va anar a una reserva de Kenya on, a més a més de zebres i hipopòtams, als visitants se'ls «ensenyaven» massais (membres d'un grup de pastors que conserva el seu mode de vida «tradicional»). La turista va passar-se tota la visita tractant de convèncer les dones massai que no tinguessin tants fills: «Mireu, jo m'ho passo molt bé viatjant. .. He fet la volta al món, i això ho he aconseguit perquè no tinc fills». Ni tan sols sospitava que ella, per moltes dones africanes, era una desgraciada pel sol fet de no tenir fills.

El pensament desenvolupista entorn de la dona parteix d'un vell prejudici colonial, que establia que els homes negres només sabien gratar-se la panxa i explotar les seves pobres i resignades dones, que eren les úniques que treballaven a tot l'Àfrica. L'ONG Interred, en un butlletí sobre *Educación y Mujeres del Sur*, multiplicava uns estereotips que creia vàlids per a tots els països subdesenvolupats: «*Los padres no confían en la rentabilidad de educar a sus hijas*» (a molts països els pares dediquen molts esforços a l'educació de les seves filles, i també dels seus fills), «*Las familias temen el acoso sexual*» (en moltes cultures africanes no s'estigmatitzen els embarassos prematrimonials)... Aquestes dades etnogràfiques confuses criminalitzaven els homes africans, que eren

presentats com uns opressors sense escrúpols: salvatges, masclistes, violadors, discriminadors...

Els supòsits erronis han marcat sovint els projectes de desenvolupament sobre dones. Una ONG que treballava al sud de la Guinea Equatorial volia repartir arròs entre les dones d'una petita ciutat perquè d'aquesta forma un dia a la setmana, en lloc de treballar, es reunissin i tinguessin un «espai de sociabilitat femenina» (els mateixos que critiquen com a discriminatoris els espais masculins on no hi poden entrar dones, fan campanya a favor de la creació d'àmbits femenins purs, on les dones no pateixin cap contaminació de masculinitat). El projecte de repartiment d'arròs, dissenyat des d'Europa, partia d'un desconeixement absolut de la realitat guineana. Les dones d'aquest país tenen dos espais principals de sociabilització, on es reuneixen, s'organitzen i cooperen: són les «finques» d'aliments i les cuines. Les dones guineanes no es reuneixen un dia a la setmana: es reuneixen cada dia. No calia inventar-se la sopa d'all, especialment si això suposava, com en aquest cas, agreujar la dependència alimentària.

En alguns casos, els projectes de cooperació en matèria «de gènere» han volgut reforçar el poder de la dona mitjançant la seva promoció en l'àmbit econòmic. Per tota l'Àfrica s'han organitzat activitats per a dones amb l'objectiu de facilitar-los l'accés a l'economia monetaritzada. El problema radica en el fet que, habitualment, les dones africanes treballen moltes més hores que els homes, no només perquè combinen la feina domèstica amb la feina fora de casa, sinó també perquè la jornada al camp de les dones sol ser més llarga que la dels homes. Així doncs, aquestes estratègies per «empoderar» les dones (ampliar el seu poder) poden reforçar-ne l'explotació: les africanes es passen un munt de temps conreant la seva parcel·la i carregant aigua, cuinant, netejant olles, vigilant els nens i rentant roba; només els falta que, quan acabin amb tot això, arribi una ONG que les faci reforestar el bosc o construir dics.

Amb freqüència hi ha un malentès en les relacions entre les dones africanes i les defensores occidentals dels seus drets. Mentre que les feministes occidentals advoquen per la igualtat, les africanes aposten per un model de separació de funcions entre homes i dones. Es molt freqüent, en alguns països africans, que les dones que tenen feines assalariades de classe

benestant no destinin els seus ingressos a les despeses de la seva llar: el lloguer, la llum, el menjar, l'aigua i l'escolarització dels infants van a càrrec del marit, com a responsabilitat exclusiva seva. I és molt habitual que una dona africana que presumeixi de moderna i feminista exigeixi diners als homes que mantenen relacions sexuals amb ella, perquè considera que aquests actes han de ser retribuïts.

Les friccions són freqüents entre els discursos feministes africans i occidentals; les africanes tracten de beneficiar-se del discurs feminista occidental, però alhora en molts casos tendeixen a desmarcar-se'n, tot assegurant, per exemple, que la maternitat o la cura de la llar són un element bàsic de la feminitat. Algunes dones africanes rebutgen obertament que un home cuini, perquè això suposa que els «roba» un lloc que consideren propi. Algunes associacions de «promoció de la dona» estimulades pels organismes de cooperació són utilitzades habitualment per preparar menjar per a les festes populars (ja que es descarta que els homes participin en aquestes tasques). Es més, en alguns poblats, aquestes associacions de «promoció de la dona» s'encarreguen de buscar noietes per oferir serveis sexuals a les visites rellevants de sexe masculí...

Un altre món no només és possible, sinó que és inevitable

A l'Àfrica la cooperació no funciona per al que se suposa que hauria de funcionar. Això no és cap secret. El desenvolupament que hauria de propiciar la cooperació no serà una realitat ni a curt, ni a mitjà termini. Per això ja hi ha estudiosos que parlen que vivim a l'era del «postdesenvolupament»: el temps en què el desenvolupament ja ha caducat. No és qüestió de repensar el desenvolupament, ni de fer que sigui humà o sostenible. El problema és que el desenvolupament no és sinó una projecció del sistema occidental que arriba a tot el món (com Michael Jackson o la

Coca-Cola). I el sistema occidental, que avui en dia intenta absorbir-ho tot, condemna a l'exclusió un nombre ingent de persones de tot el planeta.

L'Àfrica és un continent on els plantejaments de les teories del desenvolupament encara no són hegemònics. Hi ha comunitats i estats sencers que mantenen models polítics, familiars, socials i econòmics diferents dels occidentals. Sovint s'utilitza l'argument de la globalització per legitimar les intervencions d'Occident a l'Àfrica, tot al·legant que, al cap i a la fi, en els temps actuals les fronteres ja no existeixen. Però aquest «llogarret global» avui en dia no és una realitat, sinó un projecte polític. I aquest projecte polític aboliria la diversitat cultural encara existent al planeta i reforçaria l'hegemonia d'Occident. Paradoxalment, alguns sectors d'esquerres han emprat darrerament el lema «Un sol món»; un món que es pronostica com una prolongació del món occidental, on els altres estarien subordinats als occidentals. Entre el Sud i el Nord, ara per ara, no hi ha lloc per al diàleg: el Sud no té cap possibilitat d'influir en el que passa al Nord, i en canvi el Nord contínuament pretén modificar les realitats del Sud.

La cooperació sovint no alleuja els problemes de l'Àfrica, sinó que els agreuja, ja que n'incrementa la dependència i permet que la influència del Nord arribi a determinats sectors socials on no hi arriben ni l'empresa privada ni els governs occidentals. Amb la màscara de l'humanisme, la cooperació pot desembocar en una utopia tremendament autoritària, que legitima qualsevol intervenció occidental a l'Àfrica en nom de la necessitat de resoldre, urgentment, els problemes dels africans.

Els desafiaments del continent africà no es poden resoldre mitjançant projectes de desenvolupament: ni amb pous, ni amb escoles, ni amb latrines... Les causes dels problemes del Sud són tan profundes, que tan sols es poden atacar amb canvis estructurals. Qualsevol intent de superació dels problemes africans, si no va associat a una reforma en profunditat de les relacions Nord-Sud, és condemnat al fracàs. La solidaritat amb el continent africà no pot passar per canviar l'Àfrica en base a les doctrines d'Occident, sinó que s'ha de centrar a canviar les relacions injustes entre Nord i Sud.

Després de la caiguda del mur de Berlín, sembla impossible qualsevol alternativa al sistema actual. Hi ha fins i tot qui ha parlat de la fi de la

història. Però la història no s'acaba aquí. Cap sistema polític és etern. Algun dia, als humans el capitalisme els semblarà tan depassat com l'Imperi romà o el feudalisme, uns sistemes que es creien, també, eterns i immutables. Un altre món no només és possible: és inevitable. Esperem que, mentre un altre món arriba, aquest món en què vivim no acabi amb tots els altres móns que conviuen amb nosaltres, a l'Àfrica i a la resta del nostre planeta.

GUSTAU NERÍN (Barcelona, 1968) és antropòleg, especialitzat en l'estudi del colonialisme a l'Àfrica. Doctor per la UB, ha estat professor a la Universitat de Guinea Nacional, de Guinea Equatorial, i de la Universitat Paul Valéry, de Mont-real (Quebec). Ara torna a viure a Catalunya, després d'anys de viure a Guinea i al Brasil. És un dels antropòlegs més prolífics del país i, per més que sembli estrany, no és professor de cap universitat catalana. Nerín fa vint anys que elabora estudis sobre Guinea Equatorial i ha escrit llibres d'èxit, com ara *L'antropòleg a l'olla* (2010), *Blanc bo busca negre pobre* (2011) o *Traficants d'ànimes. Els negrers espanyols a l'Àfrica* (2015).